2

Kęstutis Almenas · Karolis Drunga · Jurgis Gimbutas
Marija Gimbutienė · Antanas Gustaitis · Vytautas Kavolis
Vladas Krivickas · Algimantas Mackus
Jonas Mekas · Liūnė Sutema · Rimvydas Šilbajoris
Antanas Škėma · Julius Smulkštys · Leonas Švedas

metmenys

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS

1960

LIETUVOS
NACIONALINĖ
MARTYNO
BIBLIOTEKA

metmenys

Liūnė Sutema, Nebėra nieko svetimo 3. *Algimantas Mackus*, Ties Nepriklausomybe ir ties žemėn nejaugusia karta 7. *Jonas Mekas*, Aš, Amerika ir Lietuva 19. *Vladas Krivickas*, Tautiškumas vakar ir šiandien 36. *Antanas Škėma*, Pažadas, Prašymas Nr. 1, Prašymas Nr. 2, Melas, Pabėgėlis 57. *Rimvydas Šilbajoris*, Žmogus Antano Škėmos kūryboje 62. *Leonas Švedas*, Paskenduolis iš pykčio, Kaimo vestuvės 80. *Jeronimas Cicėnas, Teodoras Daukantas, Karolis Drunga, Jurgis Gimbutas, Algirdas Julius Greimas, Vladas Jakubėnas, Juozas Kaminskas, Jonas Mulokas, Jonas Paplėnas, Vincas Rastenis, Vanda Sruogienė, Vincas Trumpa, Vytautas Vaitiekūnas, Mykolas Vaitkus, Vytautas Vardys*, Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: I 83. *Kazys Kęstutis Almenas*, Geltonas biuikas 95. *Antanas Gustaitis*, Jūratė ir Kastytis 123. *Vytautas Kavolis*, Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris 124.

Karolis Drunga, Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje 141. *Julius Šmulkštys*, Tarptautinė politika ir rinkimai 148. *Rimvydas Šilbajoris*, Algimanto Mackaus poetinė žemė 153. *Marija Gimbutienė*, Nauji duomenys apie jotvingų kultūrą 161. *Jurgis Gimbutas*, Drąsiai prabilo okupuotosios Lietuvos architektas 167. Teatro Metai 170. Triukšmingieji įvykiai 173. *Gytis Danta, Vanda Gegevičiūtė, Sigitas Leimonas, Tomas Remeikis*, Akademinio jaunimo mentalitetas 178. *Vytautas Doniela, Remigijus A. Gaška*, Disertacijų santraukos 186. Iš redakcijos 190.

Dailės darbai *Albino Elskaus* 79, *Ritos Kavolienės* 121, 122, 152, *Juozo Kėdainio* 23, *Jurgio Šapkaus* 82, *Vytauto O. Virkau* 3, 6, 18, 30, 51, 56, 59 ir viršely, *Lijolės Židonytės* 94.

Birutės Vaitkūnaitės išraiškos šokis 52.

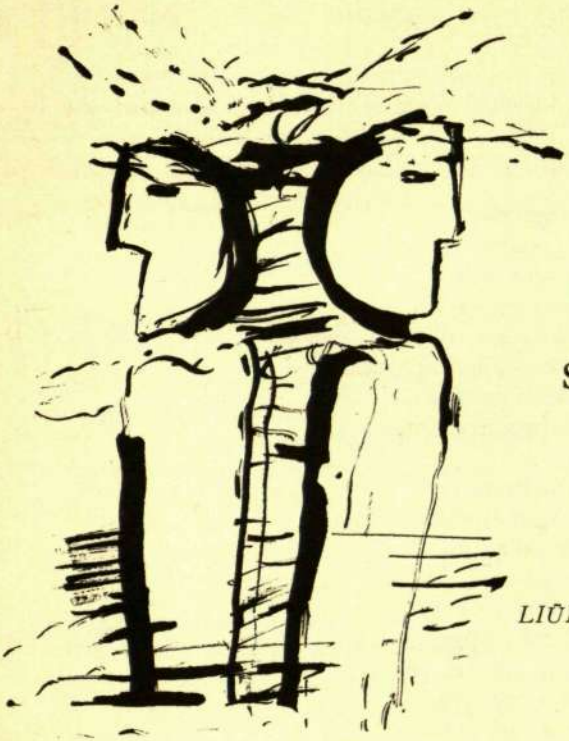

NEBĖRA NIEKO SVETIMO

LIŪNĖ SUTEMA

Nebėra nieko svetimo,
medis, kurio nepažinau, išaugo,
išsišakojo mano akyse —
jo dilginančių lapų audinys,
plonomis linijomis išsiraizgęs
kvėpuoja mano delnuose.
Ir prie sultingo, neragauto vaisiaus
įprato mano lūpos.

Nebėra nieko svetimo,
vaikai šviesiais, vaikai tamsiais veidais
dainuoja dainą apie pelę,
tą pačią, tik kita gaida —
ir žaidžia piemenukais, tiktai jų banda,
ne vilko, o žmonių piktų išgąsdinta —
jie vejasi ją gatvėmis pliaukšėdami
žaisliniais šautuvais, lyg botagu.

Nebėra nieko svetimo,
miestas, kurio neapkenčiau, didėja,
kabindamasis į skliautus,
ir plečiasi, užaugdamas balotus,
žmonių nepaliestus laukus,
tiltais peršokdamas upes —
ir mano kraujuje įsimetė tas pat,
bevardžio miesto atkaklus
troškimas, dar ir dar gyvent.

Nebėra nieko svetimo — ,
ir niekad dar nebuvo manyje
tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė.

Prieplaukoj švilpiant laivams,
brolis išgirsta atskubant traukinį,
į mažą stotį, ir rašo —
apie savo vaikystę rašo,
didelėm, lygiom raidėm.

Prieplaukoj švilpiant laivams,
po riešuto medžiu kieme
guli kniūbščias negriukas — jo šiurkšti galva,
tarytum kokoso riešutas, vešlioje žolėje —
ir dainuojančiu savo balsu
kalbina tingų vėžlį plaukti šituo
arba anuo, be vėliavos, laivu
į pietus pas savo senelį,
į medvilnės laukus —

Prieplaukoj švilpiant laivams,
kai žiūriu į brolio vaikystę,
spindinčią iš didelių, lygių raidžių
vienkartine šviesa,
vėl matau, kaip skurdžiam kieme keliavo
į pietus medvilnės rinkėjo anūkas
su vėžliu, plačia šypsena.

Priemiesty noksta persikų sodas
ir neleidžia senam žemaičiui užmiršti
rūgštinės obels klojimo gale —
jo suvytus burna ir dabar dar gardžiuojas
atsiminimuos rūgštim gaivia —
O popiečio saulėje tvinksta vaisiai,
pirmieji, mano kantriai auginti,
niekieno neragauti dar, gelsta sode. —
Kai grįžtu, mano skraistė pilnai priskinta,
ir tebevirpa pirštuos soti šiluma,
kai sėduos ant laiptų šalia
savo seno kaimyno ir vėl klausaus,
kaip auga jo žodžiuos obuoliai ant rūgštinės,
kaip atgyja suvytus burna —
ir abiejų mūsų vasaros popietė
šviesi ir gera.

Žvėris žaliom akim tyko į mano naktį,
įsitempęs šuoliui — aš bijau užmigt,
kad sapne neatskristų laukinės antys,
išklykdamos mūsų burtažodį
į žvėries pravertus nasrus,
tvankia drėgme garuojančius,
lyg ežeras, kurio vardą seniai užmiršau,
ir bijau prisimint, bijau,
kad sapne neatbėgtų baltasis ėriukas
ištroškęs ir jo basakojė sesuo —

plečias žalios akys žvėries ir mano,
nuo laukimo ir įtampos.
Ko užtrunka, ko neateina broliai,
užkapoję dalgiais Žilviną,
noriu paslaptį jiems išduot —
noriu užmigt ir sapnuot.

TIES NEPRIKLAUSOMYBE IR TIES ŽEMĖN NEĮAUGUSIA KARTA

ALGIMANTAS MACKUS

Pirmąjį kartą leiskite pradėti Jono Aisčio „Pilnaties" žodžiais:

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai —
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės,
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai, —
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę,
Liko netesėti mūsų pažadai.

Šiose eilutėse, man rodosi, sukaupta moderniosios Lietuvos valstybės ir tautos tragedijos esencija. Veiksmo, lygaus žodžiui, stoka. Kažkas kažkada įmetė netikrą pinigą, žvangėjusį alchemikų auksu. Dabar tąjį netikrą pinigą turime išpirkti.

Antrąjį kartą leiskite pradėti Alfonso Nykos Niliūno paskutiniąja „Išduoto medžio" strofa:

Tiktai dabar, sugrįžus iš kelionės, lyg nebepažįsti
Ir, nusisukęs nuo manęs, raudodamas šlami.
Aš išdaviau tave! Seniai turėjau grįžti!
Prie tavo kūno aš turėjau savo gyslom prisirišti
Ir iki galo taip kovot su mirtimi.

Šiose eilutėse, man rodosi, sukaupta visos mūsų išklydusios (ca. 1930 metų) generacijos dramos užuomazga. Stoka medžio, prie kurio galėtume prisirišti gyslomis. Kažkas kažkada labai melagingai sušuko, kad žemė, prasmė ir džiaugsmas yra duonos baltumas. Mūsų šaknys, gimtųjų dirvonų nepridengtos nuo saulės ir vėjo, tapo ligūstai jautrios.

Ir leiskite man pradėti trečiąjį kartą.

I

Penktajam prarastos nepriklausomybės dešimtmetyje apie Vasario Šešioliktąją derėtų kalbėti asmenims, savo akimis regėjusiems prisikeliančią Lietuvą iš amžiaus „be rašto ir be druko". Derėtų šnekėti jiems — liejusiems senos, o sykiu tokios jaunos, mažos, o sykiu tokios didelės valstybės pamatus.

1918 — 1940 metų epocha su idealistinės kovos, entuziastiškos valstybinės kūrybos, gyvenimo bei švietimo lygio stiebimosi aukštyn ir totalinio praradimo fazėmis istorijon įtilpo neįprastai anksti. Mūsų praeitis — valandos ir pastangos — tebėra šiltos: jeigu ne rankomis, tai atsiminimais liečiamos tą praeitį kūnijusių ir toje praeityje buvusių žmonių. Užmirštant esamą vietą bei esamą laiką, tebekvėpuojama anuo džiaugsmingu oru, tebegyvenama ano meto problemomis

Praeitis nervingai diskutuojama: jos vardu steigiamos ir likviduojamos vienybės, jos vardu, pakopus ant estrados, eksponuojamas būtinai nešvarus kaimyno lietuvio nuogumas, ir jos, tos pačios praeities, vardu laisvinimo veiksniai laisvina vieni antrus iš laisvinimo darbų. Ieškodami nesamo ir nebuvusio, tik kažkodėl būti tu-

rėjusio, nūdien žuvusios valstybės pamatų dulkes neatsakingai ir dažnai nesąžiningai sijoja net ir tie, kurie vos prieš keletą dešimtmečių anų pamatų nedrįsdavo glostyti, nenusimazgoję rankų, lūpų ir sąžinių.

Tokioje portretūroje gal pateisintina Vasario Šešioliktosios tema šnekėti po svarbiais dokumentais nepasirašinėjusios, valstybinėmis apeigomis neatšventusios ciklo jubiliejų ir už juos — už sukaktis, už jubiliejus (rečiau už darbus) — ordinais ir medaliais neapdalintos generacijos žmogui.

Tiki ir jis, tos generacijos žmogus, nauju Vasario Šešioliktosios aktu. Bet viltis kiekvienais metas mąžta. Ir kiekvienais metais tenka susimąstyti, ar jinai reikalinga? Toji viltis, į kurią žmogus neturi ("vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs") jokios teisės.

Man prisimena ano vengrų sukilėlio žodžiai: "Motin, yra ir mirtyje vilties".

Apie nevilti verčia pagalvoti emigrantiška lietuviška atmosfera. Lyg gailestingosios seserys prie gęstančio ligonio lovos mes kažką nepaprastai perdėtai guodžiame, o tai silpnesnės valios tautiečiui kelia nemalonų įtarimą. Emigrantiškoj visuomenėj esama per daug ir per dažnos paviršutinės, blizgančios politūros; per maža — nuogos, kudirkiškos tiesos, bendros ir asmeninės. Gailestingosios seserys per dažnai švirkščia morfiną į mūsų venas.

Jeigu protarpiais manyje bus jaučiamas kartėlis, jeigu bus jaučiamas stiglius dvasinio pakilimo, išgaunamo visais linksniais kaitomais Lietuvos meilės žodžiais, — nebus tai įvykę dėl to, kad man tie žodžiai būtų mažiau brangūs; atvirkščiai — tie žodžiai man yra duonos brangumo, tie žodžiai man yra kasdienybė, o ne iškilmingų minėjimų progomis su pasididžiavimu viešumon išnešama prabanga. Tiktai į prabangą — į tai, kas gyvenimui nebūtina — žiūrima iš tolo. Į duoną — į tai, be ko gyventi neįmanoma — ne tik žiūrima iš arti: duoną laužome, duoną riekiame švariomis ir švelniomis, pūslė-

tomis ir prakaituotomis, žaliomis ir žilomis rankomis.

II

Vasario Šešioliktosios aktas nebuvo vienų dvidešimties vyrų pasirašyta patraukli deklaracija. Aktas buvo visos tautos, pasiryžusios eiti savos nepriklausomybės keliu, krauju bei darbu paliudytas žodis. Akto signatarai nėra tiktai daktaras Jonas Basanavičius ir devyniolika: į signatarų eiles rikiuojasi ir pirmasis Lietuvos nepriklausomybės kovose ties Kėdainiais žuvęs kareivis Povilas Lukšys, ir pirmasis karininkas, ties Alytumi pakirstas Juozapavičius.

Vienok kraujo ir deklaracijos suma taip pat dar nėra valstybės nepriklausomybė.

Nepriklausomybė kuriama be atvangos ir neretai be poilsio. Ją kūrė ir tokie žmonės, kaip Vydūnas, Šalkauskis, Šliupas; kaip Maironis, Binkis ir Sruoga; kaip Glinskis, Naujalis ir Šimonis; kaip Jablonskis, Tumas ir Jakštas. Ją kūrė ir tie, kurie kartu su Kudirka ir Čiurlioniu pačios nepriklausomybės nebesuspėjo sulaukti.

Kada po sunkios metų vilkstinės Antanas Miškinis matė Lietuvą "pačiame žydėjime ir pačiame pavasaryje", jinai, Lietuva, jau buvo įrodžiusi esanti verta laisvės ir nepriklausomo laiko. Tas laikas — idealistinės kūrybos etapas.

Lietuva, tarytum nujausdama reikalą greitai subręsti, kūrė vakarietiškos valstybės sistemą, Lietuva statė pradžios bei aukštąsias mokyklas, Lietuva tiesė kelius, Lietuva elektrizavos, Lietuva dairės į vakarų Europos kultūrą. Ne kiekviena tauta su tokiu priešnepriklausomybiniu laikotarpiu, kaip mūsų, turi tiek pagrindo didžiuotis pažanga, kiek mes — pirmoji ar antroji daugumoje mažažemių ūkininkų karta, abėcėlei skaityti užpūtusi balaną.

Tiktai vėliau, kai nuo Lietuvos kojų nuavėm klumpes, negero šešėlio sparnas užlūžo ant šviesios gimtųjų namų statybos.

Ne šių žodžių paskirtis analizuoti supilkėjimo priežastis, ką nors smerkti, ką nors kaltinti, ką nors ginti.

Lietuva tapo šneki. Ji apsisiautė ištaigingais kailiais, išėjo į savo miniatiūrinių miestų gatves, ir jose kartojo Paryžių ir Berlyną su Petrapilio priemaiša, neretai koketiškai deklaruodama tėvynės meilę, daug šnekėdama, bet mažiau dirbdama.

Antrajam Pasauliniam karui artėjant ir paviršutiniško pasipuošimo epidemijai nesibaigiant, mes buvome raminami iškilmingom priesaikom bei iškilmingais žodžiais, iš kurių dažnai plūdo nelabai tikro kraujo upokšniai. Plakatuose mes visi buvome pasirengę savo kūnais pridengti žemę; tikrovėje — pažadus palikome pažadais. Ir tuomet, tik tuomet, pasidarė įmanu suvokti, kas Lietuvą tikrai mylėjo, o kas jos meilę vien deklamavo. Medaliais apkabintos krūtinės, demosteniškai gražbylios burnos nevisada įrodė esančios vertos Lietuvos žemdirbio pūslėto delno ir bent vieno iš tų, kurie kiekvieną rytą ir vakarą Karo muziejaus sodelyje sušaudytom rankom, bet nesušaudyta dvasia ir širdimi, vedusia juos į Radviliškio bei Širvintų laukus, pagarbiai kėlė ir leido savo kovos konsekruotą vaisių — valstybės vėliavą. Būkime tikri: šie pilkieji vyrai, medinėm rankom ir medinėm kojom, pašaukti savosios žemės ginti, būtų bent išdidžiai, garbingai pralaimėję.

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai...

Dar kartą žodžiai iš Jono Aisčio "Pilnaties".

III

Tačiau meilė žmogui ir žemei uždeda prievolę suprasti, o žodžio suprasti sinonimas dažnai būna žodis pateisinti.

Nežinau, ką atsakys mūsų vaikai savo vaikams, kai bus paklausti paties esminio dalyko: ar žodis ir

veiksmas yra taip svetimi vienas antram, kad jų negali suartinti iki nulinio nuotolio net gimtoji žemė pavojaus valandą? Jiems, kaip ir istorijai, antraeiliai, neesminiai detalūs motyvai nebegalios. Į esminį klausimą reikės jiems duoti esminį atsakymą.

Mes to esminio klausimo nesame paklausę. Mes dažnai tebevykdome žmogaus ir žemės meilės savanorišką prievolę. Mes vis pripažįstame, jog klaidų padarėme ne daugiau už kitus. Tiktai: ar nebūtų buvę tų klaidų mažiau, jeigu bent didžiųjų tautos ir valstybės šventadienių metu būtume išdrįsę pažvelgti į save kritiškai, ištartus žodžius patikrinti darbais?

Nepriklausomybės laikotarpis Kudirkos buvo ne mažiau reikalingas, kaip **Aušros** ir **Varpo** laikotarpis.

Netiesa būtų tarus kudirkiškos dvasios žmonių anose dienose neturėjus. Kartkartėm pakildavo tokie balsai, kol ateinančią akimirką jie suduždavo, atsimušę į oficialaus valstybinio optimizmo sieną. Sklido tie balsai ne visada iš ten, iš kur galėtume laukti; jie sklido iš vadinamųjų nepraktiškų individų, iš svajotojų, poetų, įvairaus plauko menininkų bei rašytojų. Toks balsas buvo Antano Miškinio, Jono Aisčio, Kazimiero Binkio. Šie ir jiems tolygūs vardai, o ne fondai šautuvam pirkti, įteisino ir įprasmino Lietuvos nepriklausomybės epą.

Nemenkas to laikotarpio nepasisekimų nuošimtis nebuvo vienos ar kitos asmenų grupės veiklos išdava; greičiau paprasto fakto, kad mūsų nepriklausomybės saulėtekis buvo per trumpas naujai, maždaug aštuoniolikaisiais metais gimusiai, Lietuvoje augusiai ir Lietuvoj mokslus ėjusiai kartai subręsti ne vien amžiumi, bet ir įtaka bei svoriu visame mūsų valstybės gyvenime. Aštuonioliktųjų metų generacija nestigo pajėgaus idealizmo, kurs nebūtų nepaveikęs ano meto atmosferos Lietuvoje, užnuodytos slavizmo bei tuščios ambicijos bacilomis. Karta, įaugusi visomis šaknimis savon žemėn, tėvų ir protėvių klaidų nebūtų sugebėjusi pakartoti. Ilgainiui, reikia tikėti, būtume išrovę piktžoles

iš mūsų politinio elemento, kaip jos buvo išrautos, įsteigus visą eilę akcinių bendrovių, ir iš mūsų ekonominio gyvenimo.

IV

Lietuvos valstybės kelias visais laikais, — nuo josios žydėjimo ir galios kulminacijos, Mindaugo ir Vytauto epochos, iki dviejų nepriklausomybės dešimtmečių, — man atrodo, yra didžiai paradoksiškas.

Istorinė Lietuvos valstybė, kai tauta savo žemėje atstovavo mažumai, išlaikė šeimininko padėtį; nepriklausoma Lietuva, kai tauta savo žemėje atstovavo daugumai, neretai būdavo dominuojama mums žalingų kai kurių tautinių mažumų tendencijų.

Istorinė Lietuva, iš vienos pusės buvusi stiprus fortas prieš Vakarų — teutonų bei kryžiuočių — bei rytų — Rusijos ir Turkijos — imperializmus, iš kitos pusės pati nebuvo visiškai laisva nuo imperializmo apraiškų. Nepriklausoma Lietuva, gal ir nevienu požiūriu buvusi labiau demokratiška už tradicinius demokratijų pavyzdžius, vis dėlto — būkime vienų ar kitų pažiūrų — tikros demokratijos neišskleidė. Prie demokratijos, galimas dalykas, būtume priėję, valstybinio gyvenimo pulsui atstovaujant 18-tųjų kartai. Vienok nedemokratinės Lietuvos faktas neturėtų sudaryti bazės visiems mūsų vėliausios vyriausybės žygiams ir darbams be atodairos pasmerkti.

Gilios politinės išminties ir tolios orientacijos sinonimas yra vienas iš pačių paskutiniųjų svarbiausių Lietuvos vyriausybės sprendimų. Kilus lenkų vokiečių karui, iš mūsų vakarų kaimyno diplomatiniais kanalais buvo daromas spaudimas ir duodami vylingi pažadai už įstojimą karan prieš Lenkiją Vilniaus atvadavimo pretekstu. Lietuvos vyriausybė pagundai atsispyrė. Palikome nesutepę rankų tuo metu nelaimingos, herojiškai, bet beviltiškai kovojusios, nors mums nelabai draugiškos, Lenkijos krauju; netapome Krilovo pasakėčios

asilu, įleidusiu nagus į žaizdotus besibaigiančio liūto raumenis.

Paskutinėmis laisvojo gyvenimo valandomis Lietuva tapo nevieno nelaimingos Lenkijos piliečio užuovėja. Demarkacijos linijos barjeras buvo pakeltas net besitraukiantiems lenkų armijos daliniams.

(Prisiminę ir vokiečių liudijimus, kad okupuotosios Lietuvos lietuvis dalijosi duona ir druska su badaujančiais svetimtaučiais, negalime nusikratyti šilto jausmo, kad toji duonos riekė, kuria okupuotas lietuvis pasidalijo su vokiečiu, galėjo būti buvusi naujas parašas ant naujo Vasario Šešioliktosios akto).

V

1940 metai buvo tamsi vieno lietuvių tautos istorijos puslapio užsklanda. Išsisklaidymo išvakarės jau buvo čia. Be ypatingo skrupulo, o tiktai su baime išplėšėm jau pradžios mokyklų vadovėliuose įrašytus šūkius, tarp jų ir „be reikalo nepakelk, be garbės nenuleisk". (Ir mes, 30-tųjų generacija, buvome ruošiami antpečių kultui, kada, iš tikrųjų, ne be reikalo jau ir mes atmintinai mokėjome ir vyskupo Baranausko raudą „Sudiev, Lietuva!").

Traukdamiesi iš Lietuvos, bučiavome paskutinę gimtosios žemės pėdą, akimis glostėme paskutinį dangaus virš Lietuvos skliautą, prisiekėme kovoti, prisiekėme neužsimiršti kuo esą, prisiekėme pareiti.

Bet vos pasibaigus karo spektakliui, susispietę stovyklose ir ten maitinami, lyg naminiai gyvuliai, kartais piktesnio, kartais malonesnio šeimininko, netrukus pradėjome užmiršti tikrąją savo būseną. Pasijutome esą didesniais kankiniais už tuos, kurie pasiliko ten, ir pagaliau — ar tai dėl nuobodulio, ar dėl emigrantams ne visiškai nebūdingo proto suminkštėjimo — uždusę įkopėm aukštos tribūnos ir aukšto misijonieriškumo Medvėgalin, pro lenciūgėlių infliaciją šaukdami esą tautos ambasadoriai, kada, iš tikrųjų, ne vienas bu-

vome vaizbūnas. Ligūstai pamilome savo pusiau tragišką, pusiau komišką vaidmenį, dėdamiesi susikrimtę ir mikitos lazdomis kovoją, kol vieną rytą nutarėm pakelti savo emigrantinę kategoriją: sudūmojome nesą vien tiktai ambasadoriai, bet pilni Lietuvos žmonių valios reiškėjai, seimo, o galop ir ministerių kabineto nariai. Laimingu sutapimu, iš mūsų pabėgėlių visuomenės išnyko visi Lietuvoje buvę, kaip ir daugelis, eiliniai žmonės. Palikome viršininkų, pulkininkų, departamentų direktorių ir kitų patentuotų patriotų mišrainė. Mes turėjome atrodyti labai juokingi ir užuojautos verti, įsivilkę į tuos, mūsų pačių įsivaizduotus, drabužius.

Maždaug tokiose opera - bouffe dekoracijose 30-tųjų karta sutiko vėlesnę ar ankstesnę jaunystę. Stovyklinialis metais, kada nevienas mūsų emigraciniam žodyne įsipilietinęs rikiuojąs veiksnys naiviai skelbė ankstyvo sugrįžimo galimybę, o truputį vėliau — kompaktinės emigracijos mitą, mes neturėjome progos susigyventi su mintimi, jog kada nors vis tiek atgimstančiai Lietuvai 30-tųjų karta privalės duoti (kartu su jaunąja generacija ten) pagrindinius ir esminius politinio bei kultūrinio, ekonominio bei visuomeninio gyvenimo tonus. 30-tųjų karta yra paskutinė išeivijos generacija, kuriai anksčiau ar vėliau teks atsistoti prieš alternatyvą, nebeegzistuojančią jokiai kitai išeivijoj brendusiai kartai.

VI

Kalbėdami apie reikalą išlaikyti lietuvybę čia, sudarome klaidingą įspūdį, jog lietuvybės išlaikymas čia yra definityvus išeivijos tikslas. Būtų džiugu, jeigu didžioji jaunosios kartos dalis pasiliktų lietuvybėje kad ir šiame kontinente, tačiau pagrindas džiaugsmui žymiai praplatėtų, jeigu didžioji jos dalis nepasiliktų lietuvybėje čia, bet grįžtų (lietuvybės klausimas tokiu atveju atkristų) į vėl nepriklausomą Lietuvą. Pasilikti ar su-

grįžti, pasirinkti čia ar tenai yra toji 30-tųjų kartą skirianti alternatyva. Išeiti šiai kartai iš lietuvybės absoliučiai — nebėra įmanoma. Jinai gali pasirinkti tik labiau ar mažiau aktyvų lietuvybės laipsnį.

Šios generacijos bus ypatingai reikalinga jaunoji, okupuotame krašte užaugusi karta, kuri nebus nepaveikta ją išugdžiusios sistemos. Atėjus laisvo ir demokratinio gyvenimo laikui, toji karta bent kurį laiką kūrybiškai bus sužalota, kaip dažnai sužalojamas iš vieno kraštutinio klimato į kitą persodintas augalas. Į laisvą Lietuvą grįšiančiai generacijos daliai (kompaktinis grįžimas yra toks pat mitas, kaip ir kompaktinė emigracija) aklimatizacijos problema nebus būdinga: jinai grįš iš laisvės į laisvę. Prieš aklimatizacijos pavojų atsistos jie, jaunosios kartos broliai ir seserys ten.

Generacijos narių apsisprendimas grįžti ar negrįžti, esu įsitikinęs, turės daug įtakos naujai nepriklausomai Lietuvai. Tačiau grįžimo ar negrįžimo klausimas, kaip ir visa, kas susiję su aplinkybių, laiko ir sąžinės sąlygomis, turi būti atsakytas kiekvieno paties sau. Būkime karščiausi ano, prie Baltijos prisiglaudusio, dirvono mylėtojai, mes vis tiek niekada nebūsime tik lietuviai: mes visada būsime ir žmonės, kuriems natūralu bei įgimta ieškoti ir rasti geresnį asmeninį gyvenimą, šiltesnę, sotesnę kasdienybę. Išėjus iš tautos ir žemės, už ją ir ją be kompromiso apsispręsti nėra racionali kalkuliacija, o kažkas labai panašaus į pašaukimą.

Minėtoji alternatyva, bendrai kalbant, visiškai atkris tiems 30-tųjų generacijos žmonėms, kurie kasdienę duoną valgys užsidirbę ją rankomis, jėga ir prakaitu. Tur būt, nereikia nė klausti kodėl. Atsakymas būtų per aiškus.

Negrįš į laisvą Lietuvą ir nemenka dalis tos pačios kartos žmonių, užsidirbančių duoną kitais būdais. Kaltinti nei vienų, nei antrų nedrįsčiau, nes ne tiktai tauta gali, turi teisės reikalauti tam tikros duoklės iš

atskiro individo, bet ir atskiras individas gali ir turi teisės kaiko reikalauti ir iš savo tautos. Čia mes prieinam prie labai lemtingos mūsų vienokiam ar kitokiam nuosprendžiui tautinės kultūros potencialumo problemos. Paraštėje norėtųsi pastebėti tiktai tiek, kad mūsų pasitraukimo iš gimtosios žemės pateisinimas neglūdi vien lietuvybės išlaikyme, bet lietuvybės — o ją sudaro visos mūsų tautos kultūrinės, plačia prasme suprantamos, apraiškos — auginime ir ugdyme.

30-tųjų generacija — generacija, kurios balsu turėtų kalbėti ir šaukti šio žurnalo puslapiai — yra viena iš pačių dramatiškiausių visoje mūsų tautos istorijoj. Tai nelaiminga kryžkelės karta, neįaugusi į jokią žemę, sužalotai pergyvenusi gražiausią laiką — vaikystę, susidūrusi su kasdienybe greičiau negu paprastai susiduriama ir to susidūrimo pasėkoje per greitai pasenusi. Šios generacijos amžius yra amžius užrašytas dokumentuose ir bent vienas dešimtmetis formaliai dokumentuose neužrašytas. Šios generacijos dramos priežastis yra tai, kad jinai buvo per jauna visomis šaknimis įaugti ten ir per mažai jauna visomis šaknimis įaugti čia. Šioji generacija geriau už bet kurią kitą pajuto, nes patyrė, kad nėra nieko baisesnio žmogaus gyvenime, kaip neturėti žemės, kurią visais atžvilgiais galėtum pavadinti sava. Šios beiliuzinės generacijos viltis tėra tiktai viena: generacinėj įtampoj gimsianti kūrybinė įtampa, privalėsianti tąją generaciją įvietinti ir įlaikinti. Šioji generacija supranta, kad jos sudarytoji kultūrinė įtampa bus reikšmingas faktorius ir vos penkiais metais už ją jaunesniem žmonėm, neišeisiantiem tuojau pat iš lietuviškojo išeivijos gyvenimo apskritimų. Šioji generacija supranta, jog tie žmonės geneologine prasme yra dalis 30-tųjų kartos, bet dalis, gal geriau tarti — pokartė, susidursianti su visai kitomis problemomis.

30-tųjų generacija yra paskutinioji karta, iš kurios lietuviška išeivija turi dalinės moralinės teisės reikalauti

LIETUVOS
NACIONALINĖ
MARTYNO
BIBLIOTEKA

bei laukti kažko daugiau negu išlaikyti lietuvybės pelenų urną savo vaikams.

VII

Vasario Šešioliktosios šventė šiandieną nėra džiaugsmo. Veikiau susikaupimo ir rimties. Susikaupimas bei rimtis tebūnie mumyse tikri, teesie nemeluoti. Mūsų dalis, neišliksianti sąmoningais lietuviais, teišlieka, jeigu tada tebegalima, sąmoningais žmonėmis. Nieko nėra mažiau simpatingo, kaip jaunas žmogus, demonstruojąs prisitaikytą, netikrą fasadą. Toks lietuvis mūsų tautai ir išeivijai bus žalingesnis už tą, kuris lietuvių tautos visai prisipažinti nebenorės.

O išduotas medis ir šiandieną šlama ne tik Niliūno strofoje, bet ir tolimoje žemėje.

AŠ, AMERIKA, IR LIETUVA

PERVERTINIMAS IR IŠPAŽINTIS

JONAS MEKAS

Iš vienos pusės,[1]), būdamas didelis egotistas, ir iš antros, nebūdamas labai logiškas, neigi labai tikėdamas logika — viską tik vis per save, per savo emocijas perleisdamas, tikėdamas, kad emocijos, dažnai, gali būti daug teisingesnės negu bet kokie faktai ir bet kokia logika — aš ir šitą savo vadinamąją paskaitą (nors aš nežinau, ar tas vardas čia tinka) sudariau iš įvairių dienoraščio gabalų ir pastabų, užrašytų ne tiek šalta logika, kiek emocija. Aš čia nei teisinuos, nei aiškinu — aš tiktai noriu, kad mano išeities taškas būtų aiškesnis. Kitaip tariant, aš tikiu, kad yra žmogaus momentų, yra situacijų ir niuansų, kurie netgi negalima — jeigu mes norime paliesti pačią jų neapčiuopiamą esmę — diskutuoti logiškai ir faktiškai. Ypač šiandieną, kai žmogus netgi jau ir nebežino, kokiems faktams ir kokiai logikai labiau betikėti, kai vidinė laikysena, emocinis išeities taškas pasidaro esmingesni žmogaus stovio pažinimui negu bet kokia logika ar faktai, kuriuos galima vartyti abiem galais ir visokiais tikslais.

---

[1]) **Ištraukos iš paskaitos, skaitytos 1959 m. JAV Liet. Studentų Sąjungos suvažiavime.**

PIRMOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Citata iš **Vienybės,** birželio 12 d.: "New Yorko Burmistras R. Wagneris (dešinėje) birželio 14-ją paskelbė Laisvės Diena. Žinomas muzikas Charles Albert McLain jam įteikia vengrų laisvės vėliavą, slaptai išgabentą iš Vengrijos po revoliucijos." Nuotraukoje Lietuvaitė ir Miss Vengrija, tautiniais rūbais, laiko išskleidusios Vengrijos vėliavą, o burmistras Wagneris stovi prie vėliavos, su degančia žvake rankoje, kita ranka laikydamas vėliavą. Merginos, tautiniais rūbais, gražiai jam šypsosi, ir visi kiti nuolankumo pilni jam šypsos, ir Wagneris stovi ir šypsos.

Kokia ironija, koks juokas, koks surrealizmas! Nesinorėjo tikėti. Bet tai realybė. Gyvendamas savo nuošalų atsiskyrėlio gyvenimą, aš neįsivaizdavau, kad taip toli jau nueita, kad viskas yra pasidarę tik parodija, tik juokas. O aš vis turėjau iliuzijų! Įsivaizduok vengrų partizanus, kovojančius, besislapstančius, rizikuojančius savo ir draugų gyvybę, nešančius savo vėliavą per sieną, kaip relikviją, su laisvės iliuzija į "laisvuosius" Vakarus. Ir po visų pavojų, entuziazmo ir patriotizmo ir pasiaukojimo štai ta pati vėliava — koks išjuokimas, tragedija, farsas — įteikiama Wagneriui, New Yorko burmistrui, su nuolankiom šypsenom, lyg Wagneris būtų pats Tikrasis Laisvės Kovotojas, Laisvės Draugas, lyg tai jis kada nors būtų daug ir tikrai galvojęs apie juos ir sielojęsis, naktis nemiegojęs — galvojęs apie juos ir jų kraują, lyg tai jam tikrai rūpėtų. Kraujuota vėliava New Yorko biznieriui! Kaip galima taip viską sumaišyti: laisvę, savigarbą, idealus, brolių kraują ir besišypsantį New Yorko biznierių! Kaip menki tada pasidaro ir partizanai, ir ta vėliava, ir tie idealai, už kuriuos vėliava buvo sukruvinta, ir kaip nieko nevertas, išduotas pasidaro tada tas kraujas: viskas bizniui. Ir galvoji tada: kas šituos žmones taip nuteikė, taip sumaišė, jog jie galvoja, kad ta vėliava priklauso burmistrui? Amerikiečių spauda ar jų pa-

čių, emigrantų, spauda? Eisenhoweris ar jų pačių vadai? Kaip viskas susimaišę, kaip niekas nebežino, kas kieno draugas, kas kieno priešas, kur yra atvirumas ir kur yra biznieriaus ar politiko koketiškumas: pirmutinis, kuris nusišypsos, gaus kraujo vėliavą.

Aš žiūrėjau į šitą nuotrauką, ir man rodės, kad aš niekados didesnio vėliavos ir kraujo, ir idealų išgėdinimo, ir nupuolimo jau nematysiu. Daugiau jau nebegalima. Ir buvo pikta taip neišpasakytai, ir gėdinaus, ir galvojau, kad tikrai šitie žmonės nieko neverti, ir kaip jau jie sumažėję, į nieką pavirtę. Aš galvojau: o, kad jie nors namo važiuotų, gal kiek nors dar atsigautų. Namuos, tikram pavojuj, su tikrais draugais ir tikrais priešais, vyriškoj, realioj situacijoj. Bet, tada, vėl, galvojau: ir kokia dabar nauda Lietuvai iš tų, kurie savo idealus su Wagnerio idealais sutapatina? Ar jie nebus tik kaip kokie pūliuoją kiaunežiai, kurie, norint ir tardamiesi esą pranašesni ir daugiau pasaulio matę ir patyrę, iš tikrųjų tebus tik užsisenėję, akli, kurti, nieko neužmiršę ir nieko neišmokę anachronizmai.

ANTROJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Vienybė, lapkričio 13 d.: Nuotraukoje: grupė Amerikos indėnų, su visu savo apdaru, su plunksnom ir su kutais. Šalia, ir įsimaišę vidury, savo nusmukusiais kaklaraiščiais ir uniformom, lietuviai legionieriai. Parašas: "Pereitą sekmadienį Amerikos Legiono lietuvių posto dešimtmečio minėjimo programoje, be lietuvių, dalyvavo ir indėnų čyfas" etc.

Aš tikrai jau negalėjau rimtai žiūrėti į šitą vaizdą, nei karčiai reaguoti. Vaizdas buvo daugiau juokingas negu rimtas. Bet jis vėl ir vėl vertė mane galvoti ir prisiminti dalykus, kuriuos aš vis užmirštu. Šita nuotrauka, šitas lietuvių legionierių, Amerikos indėnų ir lietuvių aktorių mišinys, savo pačiu buvimu buvo kartu ir juokas ir dokumentas. Tuo labiau, kad šitas juokas tebuvo juokas tik man. Legionieriai, ir aktoriai, ir indėnai buvo la-

bai rimti sau ir savo funkcijom. Jiems viskas buvo labai normalu ir netgi šventiška.

Šitas vaizdas, ir šita situacija, ir šitas pats žodis "čyfas", dviejų lietuvių poetų redaguojamame laikraštyje, man simbolizavo visai ką kita. Dieną, kai jau visa išeivijos oficialioji lietuvybė, nežiūrint mušimosi krūtinėn ir himno giedojimo, nežiūrint visų tremtinių bendruomenių, ir tautinių mokyklų, ir bažnyčių, ir laikraščių (įskaitant žurnalą Lietuvos kareiviams...), jau turi būti palaikoma Amerikos indėnais, specialiom atrakcijom. Šitie legionieriai ir šitas vakaras man rodės surrealistine vizija visų Amerikos lietuvių likimo, kuo jie išvirsta, kokiom parodijom, su savo juokingom uniformom, ir kepurėm, ir saliūnais, ir piknikais, ir vasaros YMCA stovyklom, ir kareivių žurnalu, ir šaulių sąjunga — liūdnas ir skurdus vaizdas.

Ir man prisiminė likimas visų tremtinių ir emigrantų ir visur, baltųjų rusų emigrantų Paryžiuje, po 40 metų, dar vis sėdinčių ir tebesapnuojančių tuos pačius sapnus, jau žilais plaukais, ir reumatizmo suėstais kaulais, dar vis savo baltom pirštinėm, dabar jau ant sudžiūvusių riešų, — jie sėdi, baltosios armijos husarai, pasakodamiesi savo atsiminimus, ir retkarčiais linkčiodami ir šypsodamiesi, nuolankiom Kerenskio manierom.

Taip šitie, legionieriai, lietuvio parodijos, skurdūs liudininkai, nuolankiai šypsodamiesi stovi tarp indėnų, jau nebematydami, kaip viskas atrodo juokingai, kaip jie patys ir tie indėnai ir tie aktoriai — kaip viskas juokinga beveik ligi ašarų, ir kartu taip tragiška, kad jie turėjo taip toli nueiti, kad jie tik vis sapnuos, jie tik vis žais Amerikos indėnus, ir Lietuvos Kankinius, ir Lietuvos Kareivius.

TREČIOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Aš ilgai nebuvau taip įniršęs, kaip šiandieną, perskaitęs **Darbe** ir **Lietuvių Dienose** (redaguojamose kito lietuvių poeto) komentarus apie Juozo Kėdainio skulptūrą, "Kolūkio arklininką", kurios nuotrauka pateko čia iš Lietuvos. Aš ėjau piktas gatve, negalėdamas nieko kito galvoti. Tiktai niršdamas, šnirpšdamas. Tada, palengva tik, mintys pradėjo tvarkytis, atklysti, prisiminimų nuotrupom, iš vaikystės, ir iš stovyklų dienų, Vokietijoje, ir iš Brooklyno. Ir aš galvojau: kaip teisingas aš buvau visą laiką, ir netikėjau pats sau. Aš išdaviau save. Aš pasidaviau jų įtikinėjimams!

Aš žiūrėjau į šitą arklininką, ir aš vėl skaičiau komentarus, vis nenorėdamas tikėti. Bet turėjau įtikėt. Tai šitie! Jie nori arklininką matyt miesčionį. Miesčionys! Jie nori arklininką matyt apsidariusį kaip bankininką, ar kaip Brooklyno pseudointeligentą, ar kaip Kauno pseudointeligentą. Cituoju: "Užmovė ant galvos nežmonišką kepurę ir aprėdė kaip kolchozininką". Ar kas

kada nors labiau tyčiojos iš mano brolių, iš mano vaikystės, iš mano kaimo? Ar tai nebuvau aš, ar tai nebuvo mano kaimynai, kurie ėjom rytais basi, ir su šitom "nežmoniškom" kepurėm, ir su šitais pančiais, švilpdami, anksti rytą, eidami perkelti ar parsivesti arklių?

Inteligentai! Pabėgėliai! Vargšai, nuskriaustieji! Tik dabar pradedu suprasti, tik dabar komunistų šmeižtų epitetai, taikinti jiems, pradeda įgauti tikrą prasmę. Jeigu jie gali taip žiūrėti ir taip kalbėti apie arklininką dabar — jie visados taip galvojo. O aš maniau, stovėdamas šalia jų, žiūrėdamas į jų akis, kad jie galvoja ir mato kaip aš! Kad jie taip pat gerbia arklininką ir supranta jį ir jo laikyseną ir jo apsirėdymą, ir supranta, kodėl jis basas ir kodėl jo kepurė yra "nežmoniška"; supranta, kad ji išaugus iš jo žemės, iš jo aplinkos. Ir jo drabužiai, ir jo charakteris, ir jo juokai, neatskiriamai kartu suaugę. Tai ne todėl jo kepurė tokia, ar jo drabužiai lyg perdideli, ar jis basas, kad jis neturtingas, ar kad jis kolchozininkas! Jis eina rankas į kišenes susikišęs, ir basas, ir viskas eina kartu ir dera, ir jo kepurė, ir švarkas, viskas dera ir yra gražu, organiška, savo rupiu, kapotu, ūkininko gražumu; daug gražiau, estetiškiau, organiškiau negu visa ką mūsų inteligentija išsiaugino ar netgi bet kada išsiaugins savo apsirengimo ir apsiėjimo stiliuose. Jis paprastas, jis nemeluotas, jis grubotas, ir kai žiūri į jį, jis nuo savo žemės neatskiriamas.

Ir aš vėl skaičiau, netikėdamas savo akim. Cituoju: "Kokios ten gali būti arklininko 'kūrybinės galios' sunku pasakyti, neperkandus dialektinio marksizmo išminties".

Toliau aš nebegalėjau skaityti. Aš staiga pamačiau, kaip aš save apgaudinėjau visus šituos metus, kaip jie mane gudriai apgaudinėjo. Lietuva! Lietuva! Lietuva! Visą laiką Lietuva. Ir kas, iš tikrųjų, juose yra, ir ką jie turi galvoj, kai jie sako "Lietuva, Lietuva" aš dabar jau nežinau, nei aš žinoti jau noriu.

KETVIRTOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Laisvė, laisvė, laisvė. Visados laisvė! Bet man dabar rodos, kad mes dar net ir nepradėjome kalbėti apie tikrąją laisvę. Visus šituos metus aš tegirdėjau kalbant — ir mūsų laikraščius, ir organizacijas, ir mūsų žmones — tiktai apie savo asmenines laisves, savo ambicijas, savo nuosavybes. Apie laisvę aš dar negirdėjau kalbant. Net ir tie milijonai ūkininkų — kokia ironija! — kurie mirė Stalino kalėjimuos, mirė ne užu laisvę: jie mirė užu tą nuosavybę, užu tą materializmą, apie kurį visi šventieji, visos religijos ir visi poetai yra daug kartų — daugiau negu per septyniasdešimt septynias kartas — pakartotinai ir pakartotinai juos įspėję. Visados užu klaidingas laisves mes vėliavas kruvinam.

Žmogus nebegali laisvės žinoti nei laisvės suprasti, neigi jis turi teisę kitus nelaisve apkaltinti, ar apie kitų laisvę kalbėti ir spręsti, kai jis pats yra pavirtęs į nieką, kai jo paties laisvės nusmukimas, idealų nusmukimas, tikrų emocijų suparodinimas ir suliliputinimas yra taip toli nuėjęs. Tada, visai nesvarbu, kur kiek laisvės yra, kur jos yra daugiau ir kur jos yra mažiau, ir per kiek daugiau, ir per kiek mažiau. Nes mūsų tremtiniai, kokie jie dabar yra, negali jokiu būdu jos padidinti, patys jau seniai tik savo praeities parodijom išvirtę, kitų propagandos įrankiais pasidarę. Jie jau nieko neturi ko pastatyti prieš dabartinę Lietuvą, kaip tiktai Amerikos kapitalizmą ar **Darbo** žurnalo socializmą. Tai šitie, kurie neranda nieko garbingesnio, kaip įteikti, su nuolankiom šypsenom, partizanų kraujo vėliavą New Yorko biznieriui.

PENKTOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Man kartais lietuvių išeivių grupė, kur nors Brooklyne, yra daug liūdnesnis ir tragiškesnis vaizdas negu koncentracijos stovyklos vaizdas. Tie, kurie po Chruščiovo kalbos grįžo namo, iš koncentracijos stovyklų ir

priverčiamųjų darbų, tie dabar sudaro tą geležinį nugarkaulį, kurio jokie grasinimai ir jokios nelaisvės nei propagandos jau nenugąsdina. Tai šitie žmonės, kurie, gal būt, daugiau negu bet kas kitas keičia dabar Sovietinę Rusiją. Tačiau aš negaliu įsivaizduoti, kokios jėgos ir kokios koncentracijos stovyklos išvalytų ir išbudintų lietuvius, kuriuos aš matau Amerikoje. Jie yra kaip žydai: nei žydai, nei lietuviai emigrantai nepasimokė iš savo skausmo. Nei tremtis, nei koncentracijos stovyklos nepraturtino ir neprabudino ir nesukėlė jų jautresnių, tragiškesnių žmogiškųjų jausmų. Šitie pergyvenimai ir šitie, sakyčiau, paties Dievo siųsti bandymai jų buvo praeiti užmerktom akim ir užmerktom emocijom. Visas patyrimas, visas skausmas nepaliko nė jokio gyvo brūkšnio. Niekas nesukėlė juose jokių abejojimų savo beatodairiu, užbalzamuotu teisingumu, jokio abejojimo savo išdidumu. Ir tai todėl, aš tikiu, jie ir šita juokinga tremtinio mirtimi yra baudžiami. Net ir jų mirtis jau yra juokinga.

ŠEŠTOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Gyvas žmogus pažiūri tau į akis, ir tu sudrebi, reaguoji. Daugumo Amerikos lietuvių akys pasidaro bedugnės, apsinešusios, beprasmės, prapuolusios tuštumos. Kai vidaus turinys, kai jausmai, ir tikslai, ir tikros emocijos ,ir tikri idealai yra pakeičiami įsibėgėjusios pozos — ir akys tada prapuola. Aš dažnai sutinku senus pažįstamus, bet aš jų jau nebepažįstu, ir ilgai žiūriu į juos, bandydamas atspėt jų vardus, gėdydamasis savo menkos atminties. Ir aš matau, kad jie dažnai įsižeidžia, ar galvoja, kad aš pamiršau juos ir draugystę. Jie netgi nei nemato, nei nenujaučia, kaip jie yra pasikeitę. Ne tai, kad jie dažnai pernelyg pasunkėję: ne, aš nebepažįstu jų akių.

Aš esu gerai stebėjęs savo generaciją, prieš dešimt, prieš septynerius, prieš penkerius metus, ir aš daž-

nai esu žiūrėjęs į juos susirinkimuose, ir vasaros stovyklose, ir išvykose, matydamas juos pereinant iš jaunimo į suaugusį jau amžių; matydamas, kaip ir tie maži idealimo ir gyvybės išsiveržimai, kurie dar buvo matomi prieš septynerius metus, dabar, palengva, kažkur užgeso, kažkaip surambėjo. Aš matau dabar juos, kurioje nors iškyloje, vis dar kartu, ar bent dalį jų, kurie dar visai nenubiro, gulint kur nors ant smėlio, jau sunkiais, ir apvalesniais jau veidais, profesionalus, daktarus, inžinierius, advokatus, biznierius, ir dar vis kalbančius. Bet kai įsiklausau, kai arčiau įsižiūriu, man pasidaro baisu, aš išgirstu vis tuos pačius pasikalbėjimus, vis tuos pačius senus sapnus: tik tiek, kad jie dabar jau lyg smėliu ir dulkėm apsinešę, ir lyg pakulom apvynioti, negyvi, kaip daug kartų girdėtas juokas. Žiūriu tada į šitą kūnų krūvą, kur nors pakrantėje, ir galvoju: o tai šitie norėjo pakeisti pasaulį, tai šitie buvo idealistai, tai šitie kalbėjo apie Lietuvą. Kur jie dabar? Kas jie dabar?

SEPTINTOJI DIENORAŠČIO IŠTRAUKA:

Mes visą laiką kalbam apie Vakarus. Mes ir Lietuvą norėtume Vakarais pakeisti. Bet kokia ironija: Vakarai, kuriuos mes norime įpiršti savo broliams, kuriais mes apgaudinėjame savo brolius, yra jau gyvas lavonas. Ateina jau nauja Amerika ir nauja Europa, iš apačios, kaip daigas versdamas seną stiebą lauk — ta Amerika ir ta Europa, kurią atneša naujieji Vakarų poetai ir rašytojai ir ištisa naujoji karta, naujoji reakcija.

Dar fragmentiška, dar tik kaip užuomina, bet ji jau ateina, jau galima jausti pirmųjų naujo žmogaus kultūros — gyvenimo stiliaus rėmų gimimą, jo dar skausmingą, dar nedrąsią pastangą save kontroliuoti, kad jo iracionalizmas neišsiveistų jo visai į kraštus, kad, sukūrus naujo, modernaus žmogaus logiką ir gyvenimo stilių ir galvojimo metodą, pasaulio ir savęs supratimą galima būtų pastatyti ant naujų principų. Ir kaip tada viskas

atrodo juokinga, kaip amorali, skurdi, savo begalinėse mechaninėse įstaigose, savo begalinėse konferencijose, kaip gailesio verta atrodo visa dekadentinė, oficialioji, mirštančioji XX amžiaus vidurio karta, visa Amerikos ir visa Europos oficialioji generacija. Įsikibus savo paskutiniais ir dirbtiniais jau dantimis, ji laikosi, dar vis lėkďama, bet jau ne savo, o buvusių kartų gyvybės inercija. Šita karta jau jokios nuosavos gyvybės neturi. Ji lekia ne kaip gulbė, ir ne kaip erelis, bet kaip į viršų išmesta sunki naminė antis ar kalakutas. Ji jau nebejaučia, nebenuvokia, kad jos mechaninis senųjų principų taikymas moderniam XX amžiaus antrosios pusės pasauliui tegali pasibaigti tik katastrofa. Bet viskas tėra tiktai laiko klausimas: šitos generacijos inercija pasibaigs su jos dantimis.

Ir žiūriu tada į keistą paradoksą: kad toji Amerika ir toji Europa, kurią lietuvių emigrantai kelia prieš komunistinę Lietuvą, toji Amerika ir toji Europa jau yra nuneigiama ir griaunama, iš vidaus, be atvangos ir be atlaidumo — paties laiko ir paties naujojo žmogaus, kaip kokie nereikalingi puvėsiai, kurie reikia išvalyti, išspiauti. Ir aš galvoju tada: o kaip su Lietuva? Ar naujoji Lietuvos generacija dabar taip nespiauna lauk Smetonos ir Stalino generaciją? Iš vidaus, lėtai, bet be atvangos ir negailestingai.

Šiandieną, kada žmogus labiau negu bet kada yra aprėptas mirštančių, desperatiškų politinių ir biurokratinių diktatūrų tinklų, reguliuojančių kiekvieną jo pasisukimą — žmogus ne negyvais humanistinių principų kodeksais išliks gyvas, bet dinamiška akcija, nuolatiniu pervertinimu, abejojimu, anarchija, spontaniškumu. Tai todėl aš gerbiu Lenkijos intelektualus, ir, pirmiausia, Lenkijos menininkus, kurie šitai įsisąmonino, ir savo patyrimu ir savo temperamentu, kad jie tik savo pačių nuolatiniu negalimo bandymu visą laiką nesuvaikomai plečia Lenkiją, plečia Lenkijos komunizmą, plečia gy-

venimą.[2]) Mano pagarba Hlasko, kuris grįžo atgal į Lenkiją, kuriam užteko dviejų mėnesių pamatyti savo reikalingumą Lenkijoje ir savo beprasmišką suvytimą ir mirtį Vakaruos. Tiktai šitiem žmonėm priklauso kraujo vėliavos, ir tiktai šitie žmonės turi teisę kalbėti apie laisvę ir nelaisvę. Mes jos nebeturim, ar dar neturim. Ir tie, kurie mūsų tarpe galvoja, kad jie esą laisvi, yra bailiai, niekados neišdrįsę pasižiūrėti atvirai patys į savo vidų.

... taip aš rašiau prieš keturis, tris mėnesius. Aš buvau dar taip pilnas pykčio, ir nekantrus. Šiandieną mano pyktis yra atslūgęs. Šiandieną aš žiūriu daugiau su gailesiu negu su pykčiu. Aš sakau: mano pareiga yra tiktai priminti, kur mūsų tremtinija stovi, priminti, kad ji jau nei tikrai savimi besisieloja, neigi jai žmogus bendrai labai berūpi. Tik priminti, kad jos dienos vis tiek jau suskaitytos, kad jos inercija jau eina tik per paskutines spazmas — kad ji tik gailesio, tik laidotuvių gėlių, gal būt, net rožių, verta. De mortibus aut bene aut nihil.

Kiek daug naujoji generacija, viso pasaulio naujoji generacija, turės valyti ir šluoti, ir piauti, ir deginti — kiek daug purvo, kiek daug drumzlių ji yra paveldėjusi, drumzles, ir purvą, ir nusikaltimus, ir kvailumą visų septyniasdešimt ir septynių kartų.

---

[2]) **Pastaruoju metu tačiau pasirodė žymių, kad Gomulkos režimas pradeda intelektualiniam gyvenimui vis griežčiau užveržti varžtus.** ***Red.***

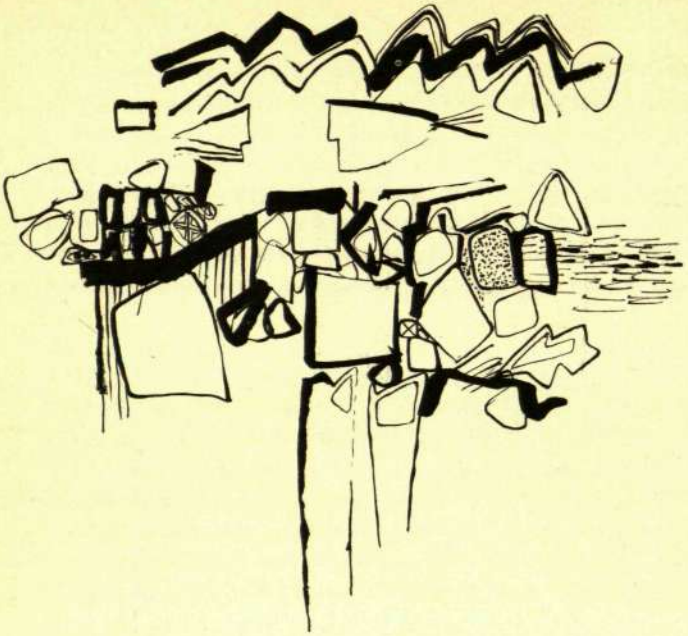

VYTAUTAS O. VIRKAU,

tapytojas ir grafikas, gimė 1930 *m. Šiauliuose. Mokėsi Čikagos Universitete ir Čikagos Meno Institute, kurio grafikos skyrių magistro laipsniu baigė* 1956 *m. Dėsto meną YMCA suaugusiųjų mokykloje. Svarbesnės parodos: Lietuvių Studentų Santaros rengtoji keliaujanti jaunųjų dailininkų paroda, Evanston Art Center, Universty of Illinois, Midwestern Printmakers, National Exhibition of Prints-Library of Congress, Momentum, Hyde Park Art Center, Loft Gallery, Art Institute of Chicago, First Chicago Invitational Exhibition. Vieno paties parodos:* 414 *Art Gallery, Rockford College. Iliustravo* Chicago Review *žurnalą ir lietuviškų knygų. Daro dekoracijas Čikagos lietuvių dramos ir operos pastatymams. Virkau naudoja abstrakčias formas savo subjektyviam pasauliui išreikšti. Subjektyvumas yra pagrindinis jo kūrybos bruožas.*

Tolimesniuose penkiuose puslapiuose spausdinamieji darbai yra iš Oskaro Milašiaus Miguel Manarą *interpretuojančių litografijų ciklo. Visi kiti neužvardinti Virkau darbai atlikti tušu.*

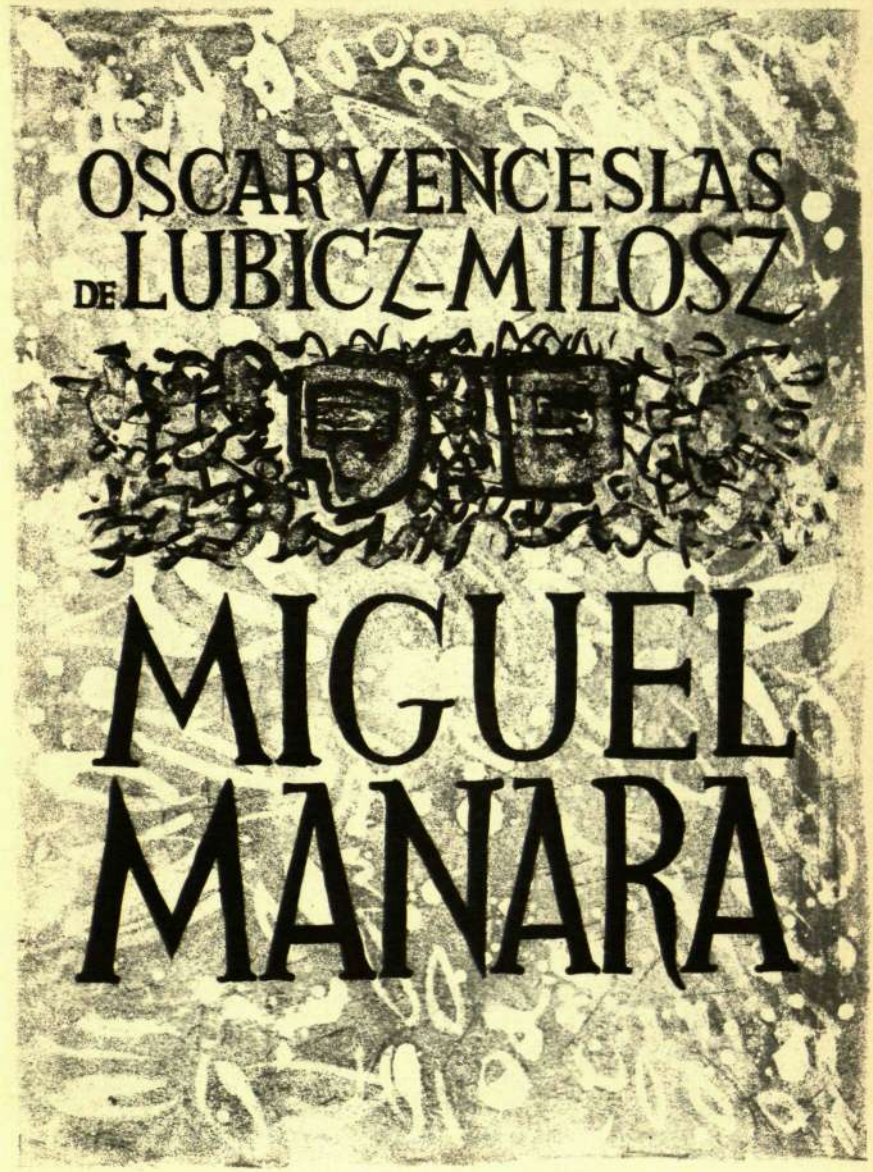
OSCAR VENCESLAS
DE LUBICZ-MILOSZ
MIGUEL
MANARA

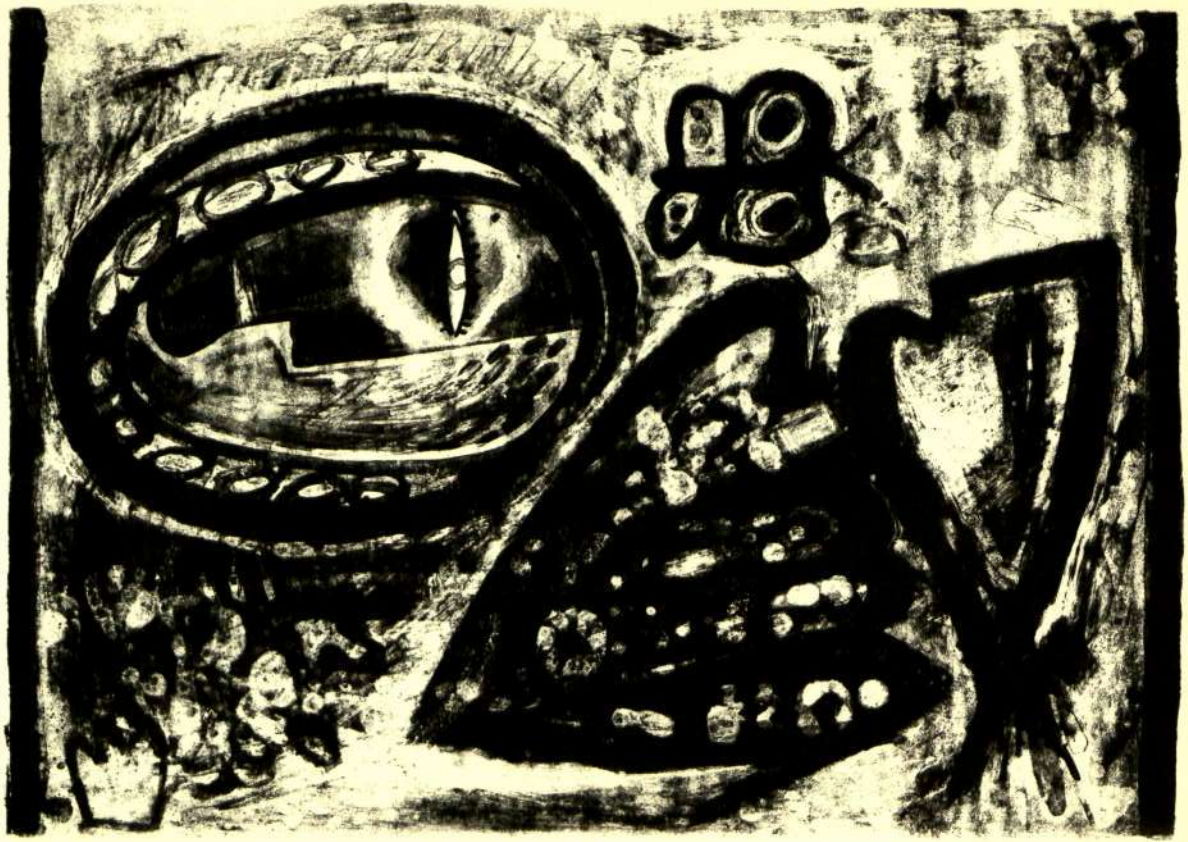

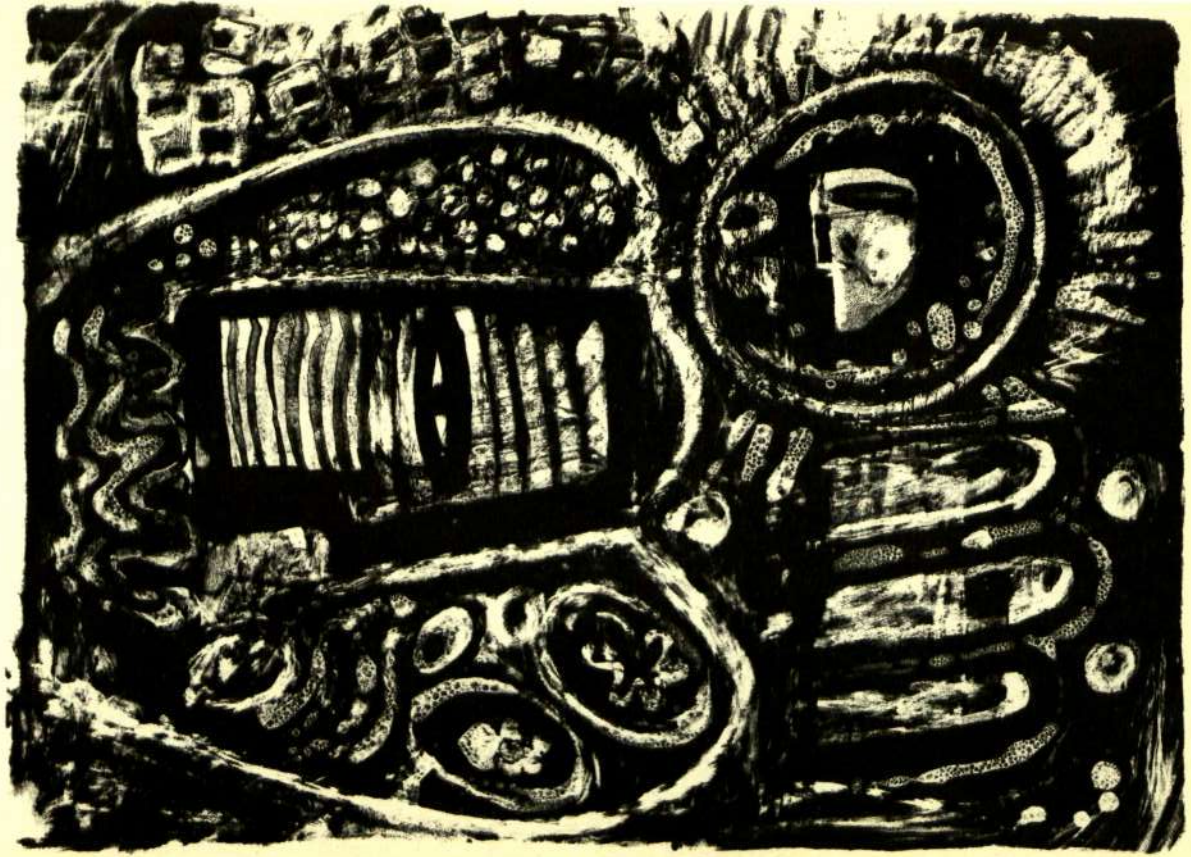

TAUTIŠKUMAS VAKAR IR ŠIANDIEN

VLADAS KRIVICKAS

Tikriausiai joks moderniųjų laikų reiškinys nesukėlė tiek susidomėjimo ir neturėjo tiek rimtų pasekmių, kiek nacionalizmas. Tai itin paryškina paskutiniųjų dienų įvykiai Viduriniuose Rytuose, o prieš tai Lenkijoj bei Vengrijoj. Atsiliepimai apie juos nevienodi, nes paliesti svarbūs interesai ir įsitikinimai. Patriotiškumą vieni laiko teigiamu, kiti visiškai neigiamu dalyku. Taip jau ir anksčiau galvota. Štai, italų rašytojas Mazzini tvirtino, kad didiems darbams nuveikti skirtieji žmonės būtinai turi sukurti vieningą tautą. Tačiau garsusis Voltaire skelbė atvirkščiai: "Tapti geru patriotu reiškia būti visos likusios žmonijos priešu". Filosofas Herderis tiek vokiečiuose, tiek latviuose ar rusuose įžvelgė tam tikrų gerbtinų tradicijų bei papročių. O prancūzų teisininkas Montesquieu patį prancūziškumą geriausiu atveju telaikė antraeiliu dalyku, neprilygstančiu kosmopolitinio žmogaus idealo. Tokių pavyzdžių galima rasti ir daugiau, ir tai, be abejo, parodo problemos painumą.

Panašių pasisakymų užnugaryje nuolat susiduriame su tautiškumo suvokimu. Skirtingos pažiūros veik neišvengiamai priveda prie ilgų ir bergždžių diskusijų. Todėl be aiškesnio nusistatymo šiuo klausimu neišsiversime. Negalėtume taip pat pamiršti ir tautinės minties išsivystymo laikui slenkant, nes juk, filosofo Croces žodžiais

tariant, viskas šiame pasaulyje yra istoriška. Tautiškumo reikšmė bus geriau suprasta, jei iškelsime aikštėn kelis būdingesnius tautinio sąmoningumo bruožus ir juos pilniau įvertinsime, o tai gal padės išryškinti ir tinkamą mūsų santykį su tautiškumu.

Kaip žinome, "tautiškumas" savo etimologine prasme kilęs iš žodžio "tauta". Bet tiksliai pasakyti, kas tautą sudaro, nevisai lengva. Amerikoj plačiai vartojama **The Encyclopaedia of the Social Sciences** šio žodžio nei nenagrinėja. Kitos artimos paskirties knygos išsamiau tautybę apibūdina tik teisiniais terminais. Gi visuomeninių mokslų darbuotojai praleido jau nemaža laiko bebandydami surasti tinkamas priemones žmonių tautybei nustatyti. Šiuo tikslu daug rašyta apie kalbą ir kilmę. Esą, itališkai šnekantieji yra italai, graikų kalbą vartoją graikai, vokiečių — vokiečiai. Ir taip toliau.

Šitokie argumentai tačiau nevisai tenusako tokių kraštų kaip Brazilijos, Argentinos ar net Šveicarijos, gyventojų padėtį. Minėtieji Pietų Amerikos žmonės šneka europiečių kalbomis, bet jų portugalais ar ispanais nevadiname. Šveicarijoj net keturios kalbos naudojamos, tačiau vietos gyventojai nėra nei vokiečiai, nei prancūzai, bet šveicarai, pasididžiuoją savo savarankiškumu bei neutralumu.

Nekitaip ir su kilme. Juk amžių būvyje Europa yra mačiusi nesuskaitomų invazijų bei užkariavimų, tautų kraustymųsi. Normanai, hunai, totoriai paliko gilius savo audringų klajonių pėdsakus nuo Stockholmo iki Salerno ir nuo Kaukazo iki Kastilijos, pakelyje viską smarkiai sujudindami. Absoliučiai izoliuotų grupių vargiai ar buvo; jeigu tokių išimčių ir pasitaikė, tai per paskutinius kelis šimtus metų jos jau praktiškai išnyko[1]). Sparčiai žengiančios technikos dėka buvusios natūralios kliūtys vis mažiau tereiškia; kelionės nepalyginamai lengvesnės.

1) Ralph Linton, *The Study of Man* (New York, 1936), 34 psl.

Tautinės grupės smarkiau veikiamos išorinių įtakų, ilgainiui keičiančių šių grupių vidų. Platėjant pasauliui, platėja ir tarptautiniai santykiai, atnešdami pastebimą kultūros bei politikos suvienodėjimo laipsnį.

Taigi, tautiškumui apspręsti tam tikros kalbos ar kilmės neužtenka, būtina kažko daugiau. Reikia bendrų pažiūrų į praeitį ir bendrų planų ateičiai. **Reikia valinio nusistatymo, apsisprendimo savo bendraminčius palaikyti viename socialiniame politiniame vienete begyvenant ar jį kuriant**[2]). Tai yra vaizdžiai nusakę rašytojai; ryškus jis ir mums žinomose praeities asmenybėse. Tiek Schillerio Wilhelm Tell, tiek Bismarckas, Garibaldi ar Cavouras tą valios pasireiškimą stipriai pajautė. Matome jį ir šiame **Wilhelm Tell** vaizdelyje, kur susirinkę trijų kantonų atstovai skelbia naują sąjungą, šveicarų tautos gimimą. „Su šia skaidria šviesa", taria Rosselmannas, "kuri mus sveikina, prieš

Kitas tautas, kurios toli mūsų apačioje
Vargsta triukšminguose miestuose, skaudžiai
kvėpuoja, —
Mes duodame konfederacijos priesaiką!
Būti tikraisiais broliais mes prisiekiame,
Niekad neišsiskirti pavojuje ar mirtyje. (II aktas, II pav.).

Tautiškumo pradas tad glūdi savitame socialume, kylančiame iš giliausių žmogaus jausmų bei minčių. Tautiškumą propaguoja jėgos, kurios skatina individą įsijungti į socialines bei politines grupes ar į valstybines bendruomenes[3]). Kadangi žmogui būti visiškai savarankiškam neleidžia jo prigimtis, ir mažesni bendruomeniniai vienetai tepašalina tik dalį individo netobulumų, iškyla tautos ir valstybės reikalingumas. Šių didesnių sam-

2) Louis L. Snyder, *The Meaning of Nationalism* (New Brunswick, 1954), 196-197 psl.
3) Max Wirth, "Types of Nationalism", *American Journal of Sociology*, XLI (1936), 723 psl.

būrių veikimui ypatingai svarbus emocinis elementas, psichologinio saugumo laidavimas.

Emocijų reikšmę yra jau seniai pastebėjęs filosofas Jean Jasques Rousseau. Savo memuarinėje **Le Confession** jis meistriškai aprašo tą pakilusią žmogaus dvasią ir linksmą nuotaiką, kai šis atsiranda vienminčių draugų tarpe. Rousseau sakosi niekad nebuvęs taip laimingas, kaip bedainuodamas ir bešokdamas jaunų Paryžiaus patriotų būryje. Tokių reiškinių gausu ir mūsų gyvenime. Tautiškai nusiteikusiuose žmonėse galima įžiūrėti savotišką artimumą bei draugiškumą jų tarpusavio bendradarbiavime. Tautinių bendruomenių nariai jaučiasi vienas su kitu ypatingai susiję, stipriau nei kada anksčiau.

Patriotinių tikslų vedami žmonės yra įsitikinę turį nemažą skolą, atsakomybę tautai ar valstybei. Politiniai tautų siekimai dažnai atsispindi atskirų žmonių darbuose. Atrodo, kas gera valstybei, tai jau **ipso facto** gera ir individui. Psichologiškai sutapatinę savąjį "aš" su tautos egzistencija, šie patriotai yra neišvengiamai angažuojami ginti bendruosius valstybės interesus. Iš to, žinoma, nevisuomet gaunasi taikinga ir nuosaiki politika, nes kiekvienos valstybės trokštamas jėgos maksimumas veda į aštrius konfliktus. Plačiai žinomi teritoriniai ginčai tėra tik vienas šios problemos aspektas.

Aišku, daug kas priklauso nuo valstybės pagrindų, tradicijų, intelektualinio klimato bei viešosios opinijos. Kiekviena bendruomenė, kiekviena tauta remiasi tam tikromis vertybėmis, ir todėl jų gyvenimas gerokai skirtingas. Vienos valstybės tam tikrais periodais pasižymi agresyviniais karais, kitos — taikingu sugyvenimu. **Tautiškumas, būdamas vienas žmogaus socialumo laidų, irgi yra bent viena prasme "neutralus".** Tai reiškia, kad tautinę idėją, iš esmės gaivalingą arba dionizinę, galima palenkti vienon ar kiton pusėn, suvedant į aiškesnes formas. Kaip yra atsilikusių ir kultūriškai aukštai pakilusių bendruomenių, taip esama civilizuotų ir primityvių tautiškumo

apraiškų. Tautiniai šūkiai kartais tarnauja kilniems visos žmonijos tikslams; o kartais tik egoistinio siautėjimo pateisinimui. Šiame dvejopame tautiškumo išsivystyme gilią vagą yra išrėžusios **žmogaus prigimties** bei jo **paskirties** sampratos. Žmogaus teisių pripažinimas yra tiesiog tapęs nuosaikaus tautiškumo žyme. Tai gal geriau paryškės iš kelių istorinių pastabų.

II

Daugelis mokslininkų tvirtina, jog tautinės minties šaknys siekia net antikinius laikus, bet garsūs istorikai taip pat pripažįsta, kad tautiškumas toks, kaip mes jį patiriame, yra modernus reiškinys. Žymusis tautinių sąjūdžių tyrinėtojas prof. Hans Kohn ankstyvesnį tautiškumo pasireiškimą mato Anglijoje, XVII a.[4]).

Valstybiniam anglų vieningumui, sako dr. Kohnas, sėkmingą pradžią davė karališkoji Tudorų giminė. Jų globoje pasiekta vidinė tvarka kartu su parlamento kilimu padėjo sujungti politinius ir socialinius norus į valstybinius reikalus. Jau Henriko VIII valdymo metais įsteigta Tautinė Anglų Bažnyčia ir laiduotas nepriklausymas nuo popiežiaus. Gi bendra ekonominė gerovė, kilusi iš augančios vidurinės klasės, atnešė naują pasitenkinimo ir savim pasitikėjimo erą.

Ugningas tautiškumas prasiveržė apie 1688 metus, Anglų Revoliucijos įtampoje. Šalia karinės persvaros, sukilėliams moralę kėlė jų skleidžiamas Šv. Raštas bei savęs sulyginimas su Senojo Testamento išrinktąja tauta. Šiuo būdu plati žmonių masė buvo sėkmingai paveikta, kas anksčiau tik labai retai tepavykdavo. Revoliucijos liberalinės mintys pasirodė Miltono raštuose, jo nuolatinėje kovoje dėl laisvės. Filosofas John Locke gynė ribotą monarchijos sistemą, pagal kurią tiek karaliui, tiek

4) Hans Kohn, *The Idea of Nationalism* (New York, 1944), 199 psl.

paprastam žmogui laiduojamos pagrindinės neliečiamos teisės. Iš tiesų, ir pats Cromwellis iškėlė kardą paremti religinėms ir civilinėms teisėms. Garbingoji Revoliucija sukristalizavo dviejų partijų tradiciją, nepolitinę teisę, parlamento persvarą bei valstybinės opozicijos paprotį. Be didelių nuostolių kalvinizmo ir humanizmo sintezė buvo pagaliau laimėta.

Savo tolerancija ir kova dėl natūraliųjų žmogaus teisių anglų tautiškumas jau parodė gyvą šviečiamojo amžiaus idealų įtaką. Bendrai, dėl gyvesnės prekybos ir gausių gamtos mokslų išradimų tiek materialinis, tiek intelektualinis Europos gyvenimas greitai kitėjo. Naujos institucijos ir nauji įstatymai rodė pasitikėjimą ne mistika ir apreiškimu, bet žmogaus protu bei įgimtais jo sugebėjimais. Laisvės ir laimės puoselėjimas atkreipė atidesnį žmonių dėmesį į individo autonomiškumą. Visa tai ryškiai atsiliepė tautiškumo ideologijoj. Taigi, nors XVIII a. tautiškumas ir nepasidarė taip populiarus, kaip kosmopolitizmas, vis dėlto tuometiniai įvykiai paliko ilgam laikui neišdildomas žymes.

Senų autoritetų ir senų pažiūrų vietą užėmęs tautiškumas pradėjo augti ir klestėti. Carlton J. H. Hayes pabrėžia, jog tautinės idėjos išsiskyrimas prasidėjo jau Prancūzų Revoliucijos išvakarėse.[5]) Anksčiau religinis patriotiškumas bibliniais laikais ar lingvistinis tautiškumas Renesanso įkarštyje buvo glaudžiai susiję su tų laikų papročiais bei madomis ir įsitikinimais. Tačiau moderniems amžiams atėjus, skirtingos tautiškumo formos parodė nemaža savarankiškumo, maždaug sykiu stiprėdamos, bet savaip reikšdamosios. Žinoma, sąlygoms kintant, vienos kryptys davė kelią kitoms, ir tik kai kurie bruožai pastoviai išliko iki šių dienų.

Mūsų manymu, racionalizmo pagyvintas tautinis sąmoningumas ėmė reikštis dviem kertiniais pradais.

5) Carlton J. H. Hayes, *The Historical Evolution of Modern Nationalism* (New York, 1931), 8 psl., *passim*.

Pirmasis humanistinis individualistinis antrasis aiškiai totalistinis. Tarp šių dviejų polių, tiesa, galima įžvelgti eilę vidurio pozicijų, bet iš tikrųjų jos yra giminės vienam ar antram principui.

Tarp dinamiškų veiksnių, kurie Šviečiamojoje eroje padėjo formuotis individualistiniam tautiškumui, minėtina populiaraus suverenumo teorija bei veržli žmogaus teisių filosofija. Pritaikydami natūralius dėsnius politikai, pedagogijai, religijai ir kitoms mokslo šakoms, tiek rašytojai, tiek filosofai žiūrėjo į tautiškumą, kaip į **natūralų** individo arba visuomenės tikslą, rodantį pasaulio harmonijon. Todėl sau politiškai artimesnio tautiškumo jie aukščiau kitų nekėlė.

Nuosaikumo ir kompromisų šalyje Anglijoje individualistinis tautiškumas iš sykio įgijo stambų sekėjų būrį. Šių tarpe energingai rašė ir diskutavo deistas Bolingbroke (1678-1751). Jo nuomone, tautybes leidęs pats Dievas, įpareigodamas žmones protingai elgtis ir racionaliai, taikingai kilusias problemas spręsti.[6]) Kad tautos galėtų apsaugoti ir išvystyti savo potencialų "genijų", pateisinamos taip pat politinės bendruomenės, valstybės.

Visai panašiai galvojo ir vokiečių mokslininkas Herderis (1744-1803). Tiktai vietoj "genijaus" jis tarė "sielą" (Volksseele) esant tikrąja tautinių vertybių versme. Tautos pasižyminčios būdinga "dvasia" (Volksgeist), ir per šį išsiskyrimą civilizacija žengianti į priekį.[7]) Kosmopolitizmą įvedus, kūrybingieji individai nebeteksią kultūrinio bei dvasinio peno, gauto iš organiško priklausymo gimtajai bendruomenei. Gi kūrybai sunykus, įsivieš-patausiąs visapusiškas regresas.

Liaudį ir natūralią žmogaus aplinką didžiai vertino ir žinomasis Jean Jacques Rousseau (1712- 1778). Ne-

6) Henry S. J. Bolingbroke, *Letters on the Spirit of Patriotism and the Idea of a Patriot King* (A. Hassal, red., Oxford, 1918), 52-53 psl.

7) Johann G. Herder, *Herders Sämmtliche Werke* (B. Suphan, leid., Berlin, 1877-1913), XIII, 384-385 psl.

matydamas prasmės platoniško tipo karaliuose, jis liaudyje ar žmonėse surado visos tiesos, išminties bei valdžios šaltinį. Nors ir būdamas tvirtas individualistas, Rousseau vienok truputį keistai nusprendė, jog individas turįs būti respublikos absorbuotas. Tai jis savotišku būdu mėgino priderinti prie prigimtinės žmogaus laisvės, įvesdamas "bendrosios valios" (volunté general) sąvoką. Pagal ją, individas turįs atiduoti savo teises bendruomenei, nes tai diktuojanti "bendroji valia."[8]) Tačiau kas iš tikrųjų toji "bendroji valia" yra, sužinoma ne balsavimo keliu, bet kažkokia bendruomenės vadų intuicija. Čia jau prasišviečia totalizmo bruožas.

Totalistinės priemaišos dar giliau įsiskverbė nacionalizman Prancūzų Revoliucijos suirutėje. Tarp 1789 ir 1793 metų visą prancūzų tautą sukrėtė tautiškumo, laisvės ir pažangos šūkiai. Jų apokaliptinę žinią išgirdo ir plačioji Europa. Kaip Revoliucija pačius prancūzus paveikė, įdomiai apibūdino jų istorikas Jules Michelet. Kaip jis pažymi, norint apsiginti nuo tariamųjų reakcinių priešų, pradėta vis labiau ugdyt vienybė ir garbinti kariuomenė. "La Patrie" tobulumui palaikyti prireikė visos tautos mobilizacijos bei veiklios policijos. Tokiomis sąlygomis būtų paradoksiška tikėti, kad pati tauta galėjo išlikti taiki bei idiliška.

Šių dienų rašytojo žodžiais tariant, revoliucinis tautiškumas paglemžė pilietines teises. Savo misija laikydami "jakobininės demokratijos" (kilusios iš garsaus Jakobinų Klubo) puoselėjimą, prancūzų revoliucininkai ėmėsi savo tikslus įgyvendinti jėga. Bertrand Barère (1755 - 1841) gerai išgarsino naujojo režimo norus, paskelbdamas pirmomis jo gairėmis įstatymus bei konstituciją, drauge su pasiryžimu iš pagrindų išnaikinti rojalizmo šalininkus.[9]) Be kitų asmenų, šias mintis visiškai priėmė ir

8) Jean Jacques Rousseau, *The Social Contract* (H. J. Tozer, vert., London, 1924), 111, 114 psl.

9) Leo Gershoy, "Barère, Champion of Nationalism in the French Revolution", *Political Science Quarterly*, XLII

Lazare Carnot (1733-1823), kitas Viešosios Apsaugos Komiteto narys. Jų abiejų balsai dar aštriau nuaidėjo šioje 1795 m. Tautinės Konvencijos deklaracijoje: "Prancūzų tauta... laikys priešais visus žmones, kurie, atmesdami laisvę ir lygybę... norės palaikyti arba pakviesti atgal... princą ir privilegijuotas klases; be to, ji atsisako laikytis bet kokios sutarties ir nepadės ginklo tol, ...kol žmonės neprims lygybės principo..."[10])

Po kelių metų šių nusistatymų žinią Napoleono kareiviai nunešė į tolimiausius Europos kampus. O kilęs pasipriešinimas sparčiai centralizavosi aristokratinėj Anglijoj. Norėdami revoliucijai atimti ginklą, anglų polemikai įsakmiai teigė ne civilinių teisių ir demokratijos, bet tradicijos reikalingumą. Lyg tai gindami savo "noblesse oblige", šie senojo režimo šalininkai tikrovėje pasirodė gerokai nutolę nuo humanistinio tautiškumo.

Edmundas Burke (1729-1797), didysis eruditas, stojęs ginti britų konstitucijos ir britų tautos "genijaus", argumentavo, jog tauta iš esmės esanti bendrų politinių, teisinių, religinių institucijų bei tradicijų išdava, turinti ilgą papročių vientisumą.[11]) Pridurdamas dar, kad individas turįs ir tam tikrą "atsakomybę" prieš žmonijos mažiau pažengusias tautas, Burke išvadoje paruošė vadinamosios "baltojo žmogaus naštos", arba anglų imperializmo, pateisinimą. Artimais kelrodžiais vadovavosi ir Vicomte de Bonald (1754-1840), tiktai jis, atstovaudamas prancūzams, pasirinko jiems palankesnę kryptį. Prancūzų istorija ir tradicija, jo nuomone, švietė pamokančiu pavyzdžiu visoms kitoms tautoms. Valstybės negalinčios turėti absoliutaus suverenumo, nes Europos tautoms būtina sudaryti federaciją Bažnyčios ir Prancūzi-

(1927), 422, 425 psl.

10) *Encyclopedia of the Social Sciences*, (New York, 1933), XI, 243 psl.

11) Edmund Burke, *Reflections of the Revolution in France* (London ir New York, 1910), 24, 31 psl.

jos globoje.[12])

Tokių pavyzdžių radosi ir daugiau. Galop tiek tradicinis, tiek jakobininis tautiškumas gerokai nuklydo nuo humanistinio individualistinio kelio. Jo tačiau laikėsi ilgainiui susiformavęs liberalinis patriotizmas, nusitęsęs gerokai į devynioliktąjį šimtmetį. Numetę istorijos bei tradicijos pakinktus, liberalinio tautiškumo skleidėjai tačiau netapo revoliucininkais, bet žengė taikingos visuomeninės evoliucijos linkme. Jie visiškai įrodė savo giminystę XVIII a. humanizmui, pripažindami individo savigarbą, iš kurios išaugo "tautų apsisprendimo" teisė, taip giliai susijusi su demokratija.

Šios srovės pirmaujančiu kalbėtoju iškilo John Stuart Mill (1806-1873). Pasiremdamas centrine utilitarizmo prielaida "didžiausia laimė didžiausiam skaičiui", Millis iš tikrųjų stengės sudaryti palankesnes sąlygas tautinėms valstybėms kurtis.[13]) Tai darė iš gilaus susirūpinimo "laissez faire" principais. Diktatūroj ir militarizme išganymo jis nematė ir net protestavo prieš britų kišimąsį į Europos žemyno politiką. Tautų laisvė ir racionali tvarka utilitaristinėj filosofijoj nesikirto.

Millio pėdomis Italijoj sekė Guiseppe Mazzini (1805 -1872), ne tik filosofas, bet ir veiksmo vyras. Jam, susijungus utilitarizmo, Fichtes bei Hegelio romantizmo sampratoms, tautiškumas tapo veik religiniu įsitikinimu. "Tautiškumas", sakė Mazzinis, "yra tai ką Dievas kiekvienai tautai skyrė žmonijos darbe". Tauta egzistuojanti tam, kad atliktų kai kurias pareigas, kurių tarpe žmonių švietimas ir pagalba visai žmonijai esančios absoliučiai būtinos.[14]) Įsteigęs Jaunosios Italijos bei Jaunosios Europos draugijas, Mazzinis tvirtai šių gairių laikėsi ir

12) Harold Laski, *Authority in the Modern State* (New Haven, 1919), 147 psl. *passim.*

13) Hans Kohn, *Prophets and Peoples* (New York, 1952), 35 psl.

14) Joseph Mazzini, *The Duties of Man and Other Essays* (T. Jones, leid., London ir New York, 1915), 89 psl.

politiniame gyvenime.

Vakarietiškai liberaline programa Vokietijoje išsiskyrė prof. Karl. T.Welcker (1790-1869), drąsiai prašokdamas savo kolegas giliu tautiškumo problemų supratimu. Panašiai kaip sociologas Comte, istorijos raidoje jis matė evoliuciją iš despotizmo (per teokratiją) į "legalią, teisinę valstybę". Ši pati tikslas nebūtų, bet taptų priemone, įgalinančia individą pilniau išsiskleisti. "Legalioji valstybė", Welckerio manymu, turėtų būti tautinė, nes skirtingos tautos, būdamos nevienodose raidos stadijose, reikalingos jas atitinkančių politinių santvarkų.[15]) Todėl tarptautinės valstybės, apimančios daugelį tautų, tinkamai savo valstybinių pareigų atlikti negalėtų.

Šitokios, daugiau vakarietiškai liberalinės pažiūros, deja, Vokietijoje neprigijo. Patriotizmas, gimęs reakcijos prieš Napoleoną metu, subrendo prūsiškoje priežiūroje. 1848 m. Frankfurto Parlamentui nepasisekus sukurti liberalinės demokratinės valdžios, tautos suvienijimas buvo atliktas karine jėga. Tasai būdas panaudotas ir kituose kraštuose; dėl to XIX a. gale Europos horizontus nudažė "išsilaisvinimo karų" ugnys. Gi naujosios valstybės, gavusios nepriklausomybę, dar labiau sustiprino patriotinius jausmus, reikalaudamos iš žmonių vis didesnio pasiaukojimo. **Patsai tautiškumas pasidarė daug platesnis, daugiau gyvenimą saistąs, totalistinis.**[16]) Individo gerovė, užuot buvusi geros valstybės kriterijus, tapo griežtai palenkta valstybės reikalams. O valstybė padaryta ne pakopa į tautinę bendruomenę, bet svarbiausia visų vertybių norma.

"Integralaus tautiškumo" persvara Vokietijoje išryškėjo Heinrich von Treitschke (1834-1896) raštuose. Žvelgdamas į pasaulį kaip į karo lauką, kuriame vienintelė viltis išsigelbėti tėra jėga, jis neturėjo didelio pa-

15) Karl T. Welcker, *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe* (Giessen, 1813), 166 psl. *passim.*

16) Boyd C. Shafer, *Nationalism: Myth and Reality* (New York, 1955), 196-197 psl..

sitikėjimo įstatymais ar žmogaus teisėmis. Laisvę Treitschke matė tiktai politiniame individo apribojime valstybės rėmuose,[17]) tai yra egzistencijoje, kuri būtų suvaržyta daugiau negu vien ta prasme, kad valdžia aprūpintų kai kuriuos natūralius gyvenimo reikalavimus. Prūsija, taip savo gyventojus aprūpinusi bei suvaldžiusi, jam buvo tikroji didžiosios vokiečių misijos ir kultūros nešėja. Jos siekimams paremti nesigailėtina nei karo, nei mažesnių valstybių užgrobimo. Viskas leidžiama, kas tik duoda jėgos bei garbės.

Tos pačios darvininės, tikriau spenserinės pažiūros į visuomenę rado vietą ir Maurice Barrès (1862-1923(filosofijoj. Ten labai ryškus egoizmo ir emocijos pirmumas, pagrįstas psichologiniu determinizmu, prieš protą.[18]) Barrès tvirtino, kad mes nesą savo minčių valdovai. Mintys esančios apsprendžiamos **rasės** ir gaunančios savo gyvumą, savo "elan vital" iš prosenių galvosenos. Tad nenuostabu, kad tautiškumas reiškiąs matematinį būtinumą, be jokių kosmopolitinių išvadų. Tautiškumas, kaip kartą Barrès prasitaręs, esąs bendrų kapų garbinimas.

Totalistinis tautiškumas apsvaigino taipgi ir Action Française kūrėją, Charles Maurras (1868-1952). Perėmęs minėtą mirusiųjų kulto dogmatiką, jis skelbė, jog "tikrasis patriotas stato savo valstybę aukščiau už visa kita..."[19]) Didžiai brangindamas senuosius prancūzų papročius, Maurras atmetė individualizmą, kaip įsibrovėlį iš supuvusio užsienio. Ir, svajodamas sugrįžti į priešrevoliucinę Prancūziją, gaivino monarchiją, katalikybę ir klasikinę dvasią. Gi demokratijai vietos Maurras nerado.

17) Leonard Krieger, *The German Idea of Freedom* (Boston, 1957), 366-370 psl.

18) Ernst R. Curtius, *Maurice Barrès und die geistigen Grundlagen des franzoesischen Nationalismus* (Bonn, 1921, 130 psl.

19) *Action Française*, 1908, liepos 10, 969 psl., cituota Carlton J. H. Hayes, *op. cit.*, 204 psl.

Su XX a. totalistinio tautiškumo ideologija apėmė vis platesnes žmonių mases, pasiekdama net tolimąją Aziją. Ypatingą pagalbą jai suteikė moderniosios propagandos priemonės bei militarinės valstybių nuotaikos, pažadintos "laisvės karų" metu. Daugelis tautų, numetusios vergijos jungą, pačios išėjo kitų pavergti, savo žygius pradėdamos tradicinių idealų ar "neišlaisvintų žemių" (irredenta) apgynimo pretekstu. Integralinio tautiškumo spalvos pasirodė ne tik vietinio, bet ir plataus pobūdžio sąjūdžiuose. Fašizmas ir nacionalizmas pasiskelbė nenurimstančiais liberalizmo, individo teisių bei laisvų diskusijų priešais ir tvirtino žmonių ir rasių nelygybę, aklą vyresnybei paklusnumą ir jėgos neribotumą. Šie sąjūdžiai garbino diktatorius, neapkentė demokratijos ir atmetė humanitarinį tautiškumą.

Pagal nacionalsocialistinę doktriną, išaugusią iš fašizmo, lojalumas savo kraujui ar rasei turėjo visiškai pirmauti prieš civilinį, teisinį lojalumą. Priešingai vakarų demokratijų principams, kraujas, o ne racionalus protinis apsisprendimas buvo padarytas pagrindiniu kultūros bei tautiškumo veiksniu. Gi Rusijoje, Lenino-Stalino vedamas komunizmas, teoriškai turįs įgyvendinti socialinę ir politinę lygybę iš tikrųjų atnešė negirdėtą tironiją ir laisvo žmogaus paniekinimą. Tautiniai sentimentai ten visaip išnaudojami, kad tik būtų pasiektas rusų ideologinis ir politinis įsiviešpatavimas.

III

Pažvelgus atgal, sunku būtų nepastebėti fakto, jog esama visokių tautiškumo apraiškų. **Tautiškumas pats nėra nei geras, nei blogas,** lygiai kaip — viena prasme — nėra blogų ar gerų įrankių ar išradimų. Lėktuvais juk, pavyzdžiui, galima gabenti vaistus ar bombas. Beveik viskas priklauso nuo tikslo, kuriam įrankis ar jėga — šiuo atveju tautiškumas — panaudojami. Gi tikslo parinkime tautinis sąmoningumas yra veikiamas tradicijų, papročių bei pačios laiko dvasios, kurioje tautiniai ide-

alai auga. **Todėl negalime — kaip, deja, dažnai daroma — tautiškumo a priori smerkti ar garbinti. Reikia pirma atsižvelgti, kokį tautiškumą turime galvoje, individualistinį ir humanistinį, ar integralų ir totalistinį.**

Peržiūrėdami tautiškumo rūšis, turime atkreipti dėmesį į jų programose skirtą vietą laisvei, humaniškumui bei žmogaus savigarbai. Tiktai ten, kur visos žmonijos vertė ir žmonių teisės gerbiamos, būtų protinga tikėti, jog kraštutinumų bus išvengta. Nuosaikus individualizmas, filosofo John Stuart Mill žodžiais tariant, esąs stipriausias socialinės pažangos ir sveiko valstybinio gyvenimo pagrindas.[20]) Naujų pagerinimų ar pakeitimų šaknyse visuomet buvo nemaža abejonės egzistuojančių sąlygų ir žinių tinkamumu, — abejonės, kuri, greičiausiai, visai nebūtų kilusi, jei neatsirastų skirtingų nuomonių ar pažiūrų. Šiuo intelektualiniu bei ideologiniu gyvumu pasižymėjo visos aukštos kultūros ir didelių laimėjimų šalys.

Pripažindami individualistinių skirtumų reikalingumą, negalėtume tad visiškai atmesti racionalaus tautiškumo, kuris iš esmės yra svarbus individualizmo laidas tarptautinėje bendruomenėje. Tai užtektinai liudija tautinių sąjūdžių kova su suvienodėjimo įsigalėjimu didžiosiose, veik tarptautinėse valstybėse, kurių geras pavyzdys yra Sovietų Rusija. Jos totalistinė sistema, kad ir ginkluotos jėgos remiama, laikas nuo laiko vienok giliai suvirpa, tautiškumo idėjų sukrėsta. Nevienodi tautiniai charakteriai bei polinkiai taip pat padeda išlaikyti įvairumą ir viso pasaulio gyvenime, kas tikrai pateisina jų egzistenciją.

Tautines valstybes panaikinus, būtų užverstas labai svarbus dinamiškumo šaltinis, iš kurio nemaža žmonių jau seniai semia visai žmonijai brangias vertybes. Tikrai nėra išmintinga laukti, kad, šio šaltinio tėkmę nutraukus, bus pasiekta dar didesnė kultūrinė pažanga. Tautinės

20) John S. Mill, *On Liberty* (New York, 1956), 86-87 psl.

ypatybės neturėtų būti naikinamos, bet pilniau išvystomos, kad prasivertų nauji takai į pilnesnį, turtingesnį rytojų.

Puoselėjant tautines idėjas, būtina tačiau gerai apsižiūrėti, kad jos nenukryptų į kraštutinumą, neracionalumą. Čia, mūsų manymu, sutinkame vieną svarbiausių dabarties uždavinių. Turint galvoje, kad integraliam tautiškumui padėjo iškilti ne vien tam tikros socialinės ar politinės sąlygos, bet ir aiški kai kurių asmenų skelbtoji ideologinė orientacija, reikalinga iškelti aikštėn **tolerantiškąjį, individualistinį** tautiškumą ir geriau į jį įsigilinti. Humanistinio bei liberalinio tautiškumo mintys nėra užgesusios, nes kilnios ir dinamiškos idėjos niekad nežūsta, o tėra tik prigesinamos arba primirštamos. Joms atgaivinti ypatingai naudinga pažvelgti praeitin.

Arčiau susipažinę su esamomis ir buvusiomis kultūromis, dar geriau išnagrinėję anksčiau svarstytuosius klausimus, sudarysime naujas perspektyvas tautiškumo problemai spręsti. Praeities įsitikinimai ir rūpesčiai tačiau neturi užšaldyti mūsų gyvenimo, nes tikroji praeities paskirtis yra sukurti dabartį ir tuo paruošti kelią ateičiai. Pasiekti žymūs laimėjimai nėra skirti vien antikvarinio impulso patenkinimui, bet **ateities veiklos paskatinimui.** Juk ir meno bei literatūros kūriniai sukurti ne tam, kad apdulkėję gulėtų saugiose vietose; didžiųjų vyrų darbai minimi ne dėl to, kad sukeltų aklą imitaciją. Visa tai daroma su viltimi paruošti geresnį rytojų. Tad ir tautų praeitis reikalinga kritiško įvertinimo, kuris sujungtų dabarties ir praeities elementus naujon sintezėn, išlaisvindamas iš blėstančių žvaigždžių hipnozės ir pakreipdamas dėmesį į žmogaus savigarbą ir visuotinius jo siekimus.

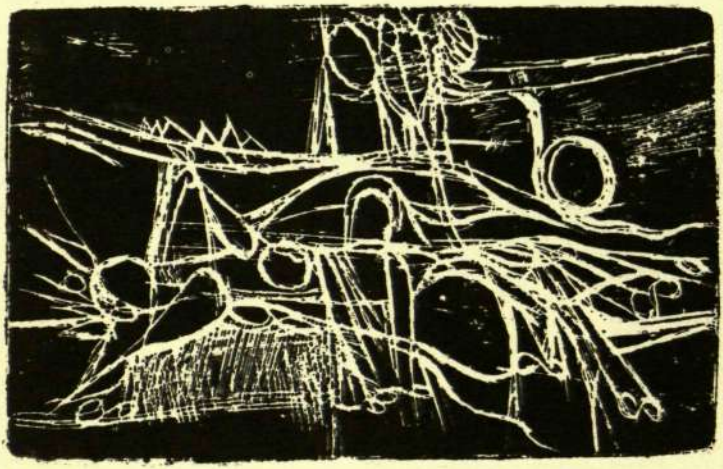

Vytautas O. Virkau. Eglė, Žalčių Karalienė. Cinko technika

BIRUTĖ VAITKŪNAITĖ,

išraiškos šokio šokėja ir choreografė, mokėsi šio meno pas Danutę Nasvytytę Kaune. Baigusi jos studiją, išvyko pasitobulinti į Vieną. Buvo priimta į Hochschule der Stadt Wien für Musik und Tanz ir studijavo pas prof. Rozaliją Chladek iki 1945 *m. pabaigos. Mokyklą baigė ir, išlaikiusi Austrijos valstybinius egzaminus, įsigijo solo šokėjos ir choreografės diplomą.* 1946 *m. pavasarį suruošė pirmą savarankišką šokio koncertą Bregenzo miesto teatre. Innsbrucke turėjo pasirodymų lietuvių ir prancūzų ruoštuose parengimuose, taip pat gastroliavo Graze ir Salzburge. Po metų, išsikėlusi pietų Vokietijon, turėjo pasirodymų Freiburge, Haslache, Schwäbisch Gmünde ir kt.* 1949 *m. rudenį atvyko į Kanadą, Montrealį. Čia dalyvavo soliste Ruth Sorel šokio trupėje, turėjo pasirodymų lietuvių parengimuose, pasižymėjo soliste ir choreografe Montreal Modern Dance Co., Toronto šokio festivalyje ir Montrealio televizijoje. Paskutiniu metu su savo šokio grupe yra suruošusi eilę pasirodymų ir koncertų, taip pat nuolat dėsto išraiškos šokį savo studijoje.*

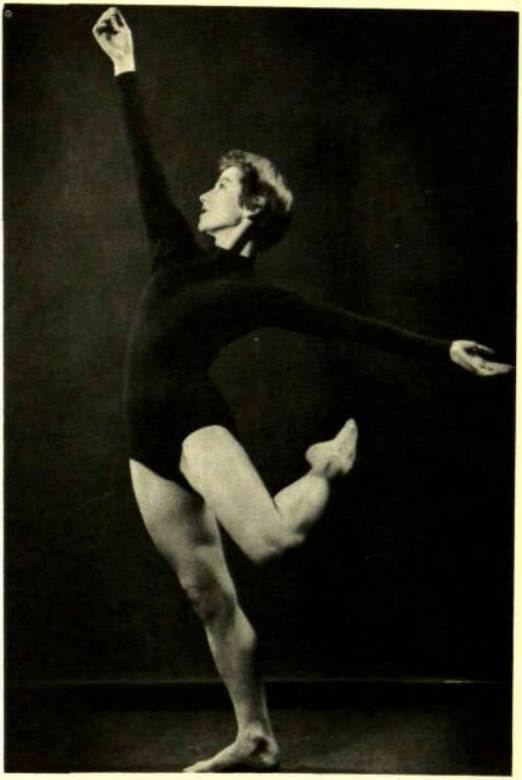

PAŽADAS

ANTANAS ŠKĖMA

Palikite savo nudėvėtus apsiaustus ant Šatrijos kalno.
Tada svarstykite.
Pavyzdžiui, jei siūlomas sprendimas.
Perdžiūvę baltiniai, kurie karo ant ištemptos virvės,
tokia pat tiesa, kaip Kolumbas plaukiąs Atlantu.
Pabandykite ištatuiruoti pelės snukutį
savo krūtinėje.
Pelė, moteris, inkaras — ar tai reiškia,
kad jūs jūrininkas?
Kur yra žindyvė?
Ta pati, kurios krūtis čiulpė Cezaris?
Aprašykite ją, aš, prižadu, išspręsiu —
— kodėl vyšnių lapai lipnūs pavasarį.

PRAŠYMAS NR. 1

Kai viena žvaigždė nukrinta, kitos tebeskrieja
laukdamos kritimo.
Kai vienas žmogus numiršta, kiti sako:
„Ačiū Dievui — ne aš".
Kai varlė kurkia liūne užvertusi galvą,
šuo nuleidžia savąją.
Jis negali varlės nutverti.
Kai pietuose noksta apelsinai, ašigalyje
labai norėtų akmens samanos.
Ir moteris žiūri į veidrodį.
„Kuria spalva nudažyti pražilusius plaukus",
klausia ji savo raukšlių.
Gal, žvaigždės, žmonės, varlės, šunys, apelsinai, samanos,
gal jūs paaiškinsite man gyvenimo prasmę?

PRAŠYMAS NR. 2

Aš niekad nemačiau žiemos.
Užaugau šiaurėje, kur vasaros trumpos.
Aš niekad negirdėjau vargonų.
Visus vaikystės sekmadienius praleidau patarnaudamas
Mišioms.
Aš niekad nemylėjau moters.
Paskutiniąją mylėjau dar kūdikystėje.
Aš niekad nenusižudžiau.
Vieną dieną norėjau šokti žemyn iš penktojo aukšto.
Šaligatviu ėjo nėščioji.
Ar galėjau ją išgąsdinti?
Rašykite man laiškus.
Kaip reikia gyventi?

MELAS

1
Jam įsakė nušauti žmogų.
Šautuvas blizgėjo išteptas alyva.
Pasmerktojo galva blizgėjo prakaito lašais.
Jis nutaikė į pasmerktojo galvą.
Juodu skyrė erdvė ir, staiga, erdvėje sumirgėjo balandis.
Jis iššovė, ir balandis persigandęs nuskrido,
mojuodamas sparnais, baltas kaip mirtinai
išgąsdintas žmogus, kurį jis nušovė.
Smilgos šiureno lengvo vėjo liečiamos.
„Aš noriu valgyti", tarė jis.
Tai buvo melas.
Jis melavo, kol numirė.

2

Jis prabudo naktį, ir vienintelė šviesa buvo
fosforinės rankinio laikrodžio rodyklės ir skaitmenys.
Tada jis surado cigaretę.
Degtukai gulėjo kitame kambaryje, ir durys buvo uždaros.
Jis nepajėgė atsikelti.
Jis matė *fosforinę galvą, kuri žiopčiojo* įstatytais
dantimis, jis matė guminius smegenis.
Kitą rytą, eidamas į darbą, jis niūniavo seną valsą.
„Degtukai, degtukai, degtukai..."
Keletas praeivių atsigrįžo.
Jų tarpe ir jauna mergaitė mėlynom akim.
Ji sirgo nepagydomu plaučių vėžiu.
Netrukus ją nuvežė į ligoninę.

3

Jis spūstelėjo rankeną, ir durys prasivėrė.
Ir už jų buvo kitos durys.
Jis spūstelėjo rankeną, ir kitos durys prasivėrė.
Šitaip jis atidarė šimtą dvidešimt keturias duris.
Tada jis pavargo ir sukrito.
„Už šimtas dvidešimt ketvirtųjų durų yra sodas,
jame ką tik išsiskleidė rožės", galvojo jis,
snaudulingai mirdamas.
Už durų buvo durys.

PABĖGĖLIS

Repečka bėgo rugių lauku.
Jo rankos sklaidė palinkusias varpas.
Galulaukėje laukė apsiputojęs arklys.
Jis kasė kanopomis cementą, prunkštė ir ašarojo.
Repečka užšoko ant arklio ir paragino jį.
Juodu jojo nenušienauta pieva.
Sunkios buvo Repečkos kojos.
Sunku minti seno dviračio pėdalus.
O vairas girgždėjo ir tempė į kairę.
Kairėje laukė užledėjęs ežeras.
Repečka slydo ledu siūbuodamas, jis nemokėjo čiuožti.
Kairė pačiūža atsikabino.
Jis įsmuko į properšą, kurioje augo vandens lelijos.
„Pačiu laiku", tarė apkasų prižiūrėtojas.
Šitaip Repečka matė savo bėgimą iš gimtojo krašto.
Šitaip išrepečkojo Repečka.

ŽMOGUS ANTANO ŠKĖMOS KŪRYBOJE

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

Prancūzų romantikas Viktoras Hugo kartą parašė šitokius maldos žodžius: „Je viens à Vous, Seigneur, Père qu'il faut croire / Je Vous porte a peser / Les morceaux de cet coeur, plein de Votre gloire / Que Vous avez brisé". (Aš ateinu pas Tave, Viešpatie, Tėve, kurį reikia tikėti / Aš Tau atnešu rankon pasverti / Gabalus tos širdies, Tavo garbės kupinos / Kurią Tu sutriuškinai.) Žmonės, kuriuos mes matome vėliausiuose A. Škėmos kūriniuose — **Šventojoj Ingoj, Pabudime, Žvakidėj** ir **Baltoj Drobulėj** — taip pat daugiausia nešioja su savimi gabalus sutriuškintų širdžių, ieškodami Tėvo, kurį jie irgi sutinka, kad reikia tikėti — vieni todėl, kad yra vaikai, kuriems netikėjimo klausimas dar neiškilo, o kiti todėl, kad už savo kūrybingą pradą buvo taip sunkiai

nubausti, kad pasidarė nusižeminusiais, drebančiais vergais. Šitoks drebąs vergas yra NKVD tardytojas Pijus **Pabudime**, kada veikalo gale jis kartoja kunigo Antano sakomus „Tėve mūsų" žodžius. Toks pat nusižeminęs ir išsigandęs yra Antanas Garšva **Baltoj Drobulėj**, kada, beprotybės skliautui nepermaldaujamai susiglaudžiant virš jo galvos, jis sako:

Dieve, Tu matai, koks aš nelaimingas.
Aš žinau, aš per vėlai, bet gelbėk mane.
Aš prižadu.
Aš sudraskysiu savo užrašus, eilėraščius.
Aš nebegalvosiu, kaip Tu nenori.
Aš melsiuos.
Aš eisiu į vienuolyną.
Dieve, nors mirštant padėk man.
Aš tikiu, Tu atleidi paskutiniąją minutę.
Už visą gyvenimą.
Dieve, Dieve, į Tavo rankas — — —
O, ne, aš žmogėnukas, žmogėnukas, Dieve.
Dieevee! — — — **(Psl. 190-191)**

Tačiau Viktoro Hugo malda buvo parašyta romantizmo laikotarpiu, kada žmonės tikėjo įspūdingais išsireiškimais, gražiais, dramatiškais mostais, nuo kurių, tačiau — nereikia bijoti — pasaulio rėmai nesugrius. Jie manė, kad galima, taip sakant, pažaisti su Dievybe ar su jėgomis, kurios turi Visatos paslapties raktą. Todėl „Je viens à Vous Seigneur..." yra lyg ir kilnus apkaltinimas Dievo, kuris savo garantuotoj begalinėj meilėj vis tiek rimtai nesupyks. Ir pasauly vis vien pasiliks aiškiai atpažįstamas gėris ir blogis, ir galima būti demonu, neprarandant dangaus karalystės.

Antano Škėmos žmonės gyvena mūsų amžiuje, kuriame pasaulio rėmai jau taip sukrypę, kad dar nuo poros atominių bombų ir visai sugrius. Šitokiame pasaulyje žaisti jau nebegalima, — nebent tik bepročiams, — ir Garšvos paskutinė malda Dievui skamba labai panašiai, kaip enkavedistų vedamos sušaudyti moters klyks-

mas **Pabudime:**

Neisiu, nenoriu toliau. Paleiskite mano rankas, mielieji, vieną minutę, gerai, aš pailsėsiu, gerai, gerai, nespausk, aš neisiu, pasakiau — neisiu, gerai, neveskite, nenoriu, nenoriu, neveskite, gerai, nenoriu, nenoriu, gerai... ***(Žodžiai pavirsta riksmu, žingsniai nugali, jie tempia moterį toliau. Riksmas dingsta už durų.)***

Dievai šiais dviem atvejais yra visai kitokie, bet maldos esminis turinys yra tas pats — bejėgis siaubas. Ir abu dievai yra lygiai nepermaldaujami. Adomas darė pirmykščią nuodėmę, ir buvo nubaustas, vis dėlto jis nors paragavo Rojaus vaisiaus, žinojimo gėrio ir blogio. Šiandien tas vaisius jau supuvo, ir mes ir tiek nebežinome, o tebesame baudžiami.

Toks, bendrai paėmus, man susidaro pirmas įspūdis, susipažinus su žmonėmis Škėmos kūriniuose. Jie stovi prieš nepermaldaujamą Nežinomybę. Galinga Renesanso kūrybinė ugnis įsižiebė nuo to momento, kada viduramžių nukankintas Dievo vergas pakėlė galvą ir garsiai paskelbė: „Aš noriu būti žmogus!" Škėmos kūryboje tačiau šie žodžiai skamba visai kitaip. Kazys **Pabudime,** NKVD tardomas šlykščiu ir pasibaisėtinu būdu, taip pat rėkia, kad jis norįs būti žmogum, bet tuo pačiu momentu „jo veidas susiraukšlėja, iš akių ištrykšta ašaros, iš gerklės išsprūsta kriokiantys garsai". Tai yra priešmirtinis kriokimas žvėries, pagauto sląstuose. Ir, atidžiai įsiklausius, tą klaikų šauksmą galima girdėti beveik visuose Škėmos žmonių kritiškuose pergyvenimuose, lyg tai būtų jau paskutinioji teisybė, galutinis filosofų žodis, paskutinis „amen" po nekalto vaiko maldos, kaip, pavyzdžiui, bolševikų sušaudomo Martynuko riksmas **Šventojoj Ingoj.**

Po tokios įžangos logiškai reikėtų Škėmą išvadinti juodu pesimistu, dekadentu ir panašiai. Bet grožinėj kūryboj logika yra ne ta pati, kaip kasdieniniame gyvenime. Ant kasdienybės kalėjimo sienų yra užrašytas

pasmerkimas: du ir du bus keturi. Kas netiki laime, yra pesimistas. Kas kankina ir žudo, yra besielis žudikas. Kas išduoda savuosius priešui, yra šlykštus išdavikas. O literatūroj sudėjus du ir du dažnai gaunasi ne keturi, bet begalybė: atsiveria nauji akiračiai ir sugriūva kasdienybės dėsnių sienos. Panašiai yra su Škėma. NKVD tardytojas Pijus **Pabudime** žudo ir kankina, tačiau ne iš neapykantos, o todėl, kad trokšta tiesos. Jis nori tikėti tokią tiesą, kuri būtų kaip pats gyvenimas: „Saulė išaugina švelniausią gėlę, ir saulė išdegina dykumas. Toks vanduo, tokia ugnis, tokia visa žemė. Mūsų sistemoje žmogus įsigys didžiulį turtą: visišką objektyvumą (psl. 42). Gyvenime, sako Pijus, nėra tokių silpnybių, kaip humanizmas ir artimo meilė, ir todėl jis nori pats tų silpnybių nusikratyti. Matome žmogų, kuris siekia tobulybės, o pagaliau pasidaro kankintoju. Kasdienybės lygtis čia nebegalioja. Ir tai dar ne viskas; kasdieniame pasauly meilė veda į tobulumą, o Pijaus atveju ji veda į neįmanomus, jį pražudančius prieštaravimus: jis myli Eleną ir myli savo seną draugą ir sėkmingą konkurentą, Elenos vyrą Kazį, ir mylėdamas juos abu kankina, ir kankindamas supranta, kad savo tiesos vardu jis neturi teisės jų kankinti, nes juos myli. Ir todėl jis nustoja savo tikėjimo, ir yra išduodamas pačių komunistų, ir paskutinę savo valandą Pijus — šis vardas reiškia Pamaldusis — kartoja „Tėve mūsų", bandydamas tikėti kitą Dievą. Jie visi trys žūva, bet žmogaus meilė laisvei — Elenos ir Kazio laimėjimas, ir žmogaus meilė žmogui — Pijaus tragedija — pasirodo stipresni už juos supančią tamsumą. Šitaip žiūrint, išeina, kad Škėma yra didelis optimistas, nes tiki aukščiausias žmogaus savybes — jo veržimąsi į laisvę ir jo veržimąsi į meilę.

Todėl ir apskritai, galbūt, nepatartina į Škėmos kūrybą žiūrėti „idėjiniu požiūriu" — ar jis pesimistas, ar optimistas, ką jis tiki arba netiki, ar jis nori ką įrodyti, ir t.t. Menininko darbus skaitant, yra daug svar-

biau tai, ką jo žmonės pergyvena ir kaip tie pergyvenimai parodyti — ar jie pajėgia sužadinti mūsų sieloj atbalsį, ar ne.

Iš pradžių reikia pastebėti, kad Škėmos kūryboje yra tik vienas pagrindinis veikėjas. Mes jį sutinkame įvairiose vietose, prisidengusį įvairiomis pavardėmis, o kartais net suskilusį į keletą personažų, kurie tarp savęs dažnai ir kovoja. Visą pasaulį mes matome taip, kaip jis persišviečia per to žmogaus sąmonę. Jis yra Martynukas ir Medvedenko, ir Ignas Skaidra **Šventojoj Ingoj,** Kazys ir Pijus **Pabudime,** Antanas, Kostas ir klebonas **Žvakidėj,** ir Antanas Garšva **Baltoj Drobulėj.** Ar jis yra taip pat ir Antanas Škėma ar ne, mums nesvarbu. Svarbu tai, kad jis yra poetas ir, kaip Garšva apie save pasisakė, „nevykęs žemės gyventojas". Mes jį pažįstame nuo pat vaikystės, kaip Martynuką **Šventojoj Ingoj,** pirmame apysakų cikle, kuris vadinasi "Saulėtos dienos". Rusijoj vyksta revoliucija, ir Martynuko tėvas — lietuvis, vedęs kirgizę — stengiasi pabėgti iš Rusijos Lietuvon, kartu su visa šeima, bet bolševikai juos pagauna ir sušaudo. Toks yra išorinis veiksmas. Vidinis gi veiksmas yra Martynuko šuolis į dangų, pas Poną Dievą, kuris jį nušovusiam bolševikui atrodo panašus į salto mortale. Šuolis prasideda sename sode, nuo sutrūnijusių kopėčių. Martynuko draugas Vaska nutarė pasijuokti iš svajotojo, ir jam pasakė, kad reikia užlipti tomis kopėčiomis į viršų, sušukti tris kartus visu balsu „Dieve, mano Dieve, prašau pasirodyk" ir šokti žemyn, ir pakilsi Dievo glėbin. Martynukas yra poetas, todėl, kad supranta žodžius tiesiogine prasme, todėl, kad prileidžia, jog ir kiti juos taip supranta; ir todėl, kad jo sąmonėje nėra skirtumo tarp tikrovės ir stebuklo. Ir jis šoka:

Ir jis puola į kopėčias, lipa, šaukia rėžiančiu balsu „Dieve, mano Dieve, prašau pasirodyk!", griūva, keliasi, vėl lipa. Sudulko balti marškiniai, susivelia plaukai, plyšta

kelnaitės, smilkiniuose tvinksi kraujas, jis griūva, kelias, lipa...

— Cha, cha, cha... chiii, — kvatoja net prisėsdamas Vaska. Juokas didėja, plečiasi, juokas užtvindo erdvę, visas pasaulis springdamas kvatoja (Psl. 57).

Visam pasauliui besikvatojant, Martynukas palengva supranta, kad reikia pirma numirti, ir tik tada bus galima pasikelti pas Poną Dievą. Jis atsimena pakartus baltgvardiečius karininkus su iškištais liežuviais, pakibusius ore pakeliui į dangų. Jis neatsimena, bet mes atsimename Kristų kybantį ant kryžiaus. Netrukus ateina ir Martynuko eilė. Pastatytas prie sienos, Martynukas rėkia:

Ir rėkdamas supranta, kad motina guli ir jis tuojau gulės, o į dangų reikia pakilti, skristi, skristi, nevalia gulėti ant žemės, jei nori matyti Poną Dievą. Ir jis karstosi aukščiau, stveriasi nušiurusių tėvo plaukų, užkelia vieną koją ant tėvo peties, ir karo komisaras Vasilevskis ištraukia revolverį iš makšties ir keturis kartus spusteli gaiduką. (Psl. 96).

Škėma nepareiškia savo nuomonės, ar Martynukas pakilo į dangų ar nukrito į nebūtį, nes jis ne filosofas, o menininkas, ir jo žvilgsnis pasilieka žemėje. O žemėje mes matome gerą žmogų Medvedenko, kuris mylėjo Martynuko motiną, ir dabar, kaip tikras poetas — pagrindinis Škėmos žmogus — vežasi jos lavoną palaidoti ant aukščiausio stepių kurgano, kur akacijų giraitė ir teka šaltinis per žalius akmenis, ir akmenys virpa:

Saldus ir troškus kvapas sklinda iš blogai sukalto karsto, arklys neišlaiko, trukteli vežimą ir pasileidžia risčia. Medvedenko krinta žemėn, pro akis vingteli žalias driežas, žolės stagarai subraižo veidą, jis surinka, atsikelia, bėga paskui.

Mažas arklys, mažas vežimas, mažas žmogus, kurganai artėja, o kaip velniškai kepina saulė, mes nenuvažiuosime iki vakaro, mes niekur nenuvažiuosime. (Psl. 105).

Mirtis ir Dievas, kaip matome, yra svarbiausios šio

ciklo temos. Yra ten taip pat ir meilė. Mirtis ir meilė yra dėmesio centre paskutiniam šios knygos cikle, kuris pavadintas „Trys apie traukinį", Ignas Skaidra, pagrindinis veikėjas, yra jaunas vaikinas, svajotojas, jis nenori, nori ir bijo mylėti, ir ruošiasi eiti į vienuolyną. Jis ten išmoks melstis ir svajoti apie nepasiekiamąją, kuri neturi daiktų ir kuri bus panaši į jo motiną. Dabar jau laikas pastebėti, kad Škėmos kūryboje realybė neturi savo nepriklausomos egzistencijos, kurios fone išsivystytų veiksmas, kaip kad turi Turgenevo realybė, bet yra iš esmės lyg ir pasaka, sukurta pačių veikėjų, ir ji pasirodo, dingsta, kinta pagal veikėjų pergyvenimus, panašiai kaip ir Dostojevskio kūryboje, arba, greičiau, kaip dekoracijos scenoje. Neveltui Škėma yra dramos artistas ir gerai susipažinęs su scena. Sename imperinės Rusijos garvežių depo, kur tarp sutrūnijusių mašinų svajoja ir kalbasi Ignas ir jo draugas Kostas, lietūs užeina ir praeina, nutrūkusios vielos, kaip atvirkšti klaustukai čaižo garvežių šonus, žalios varlės — vilties simboliai — šokinėja ir viena iš jų yra sutraiškoma Igno bato, — visa tai, kaip autoriaus ranka diriguojamo orkestro instrumentai, tarnauja pabrėžti, išryškinti veikėjų nuotaikoms, mintims, jų veiksmų ir svajonių prasmei ar beprasmiškumui. Ignas garbina savo motiną, kaip šventąją, o kartu lyg ir žemiškai, nes Škėmos kūryboje dvasiniai ir organiniai pergyvenimai visuomet glaudžiai syji. Jis ją nori mylėti, kaip svajonę, bet ją randa naktį sode "susiglaudusią pilvais" su progimnazijos kapelionu. Tada Ignas eina per balas, kuriose atsispindi kreivos, drumzlinos žvaigždės ir šaukiasi Marijos, ir bijo mylėti, visai panašiai, kaip Martynukas, pamatęs šlykštų lytinį santykiavimą tarp prostitutės ir raudonarmiečių. Paskui Ignas sapnuoja save ir motiną, gulinčius nuogus sode ant suolo. Kaip ir **Pabudime,** meilės, dorovės ir lytinio šlykštumo klausimai yra glaudžiai susiję vienas su kitu, ir jų neįmanoma išpainioti, neatvėrus gilių žaizdų žmonėse. Kapelionas yra kunigas, todėl neturėtų pasiduoti žemiškai meilei; ne-

turėtų ir motina, nes ji šventoji. Bet motinos šventumas yra Igno vaizduotėje ne faktas, bet desperatiškas troškimas; o kapelionas yra žmogus, kuris, jeigu paklausytų savo luomo balso, išduotų savyje žmogų, kaip tai kunigas Antanas žino **Pabudime,** nes jis atsimena kaip baisiausią savo nuodėmę uždraudimą savo seseriai išeiti iš vienuolyno ir mylėti. Galų gale įsikiša ir antgamtinės jėgos. Tačiau — ir tai labai svarbu atsiminti — ne tikrosios, bet Škėmos sukurtos. Karo sūkury Ignas susitinka ir pamilsta Ingą (įdomus yra autoriaus simboliškas žaidimas vardais — kaip Kajus ir Kaja bažnytinėje terminologijoje; abstraktūs terminai bet kokiems meilės santykiams išreikšti), bet jiedu niekados nesidžiaugia savo meile, nes Inga žūna karo metu subombarduotame vokiškame traukiny. Ignas jos ieško kapinėse, kur šokinėja žalios vilties varlės, paskui jo ilgesys jį iš kapinių nuveda į anapus — į traukinį, kuriame sėdi ir amžinai laukia mirties ir amžinai žūva Inga. Jis ateina, bet negali jos išvaduoti, nes jis dar gyvas, o gyvųjų meilė laikina — ji susilpnėja ir nebeturi jėgos mirusiųjų prikelti. Ir tuo būdu ratas apsisuka pilnai: Rusų imperijos griuvėsiuose — traukiny — Ignas norėjo nepasiekiamos meilės, kuriai reikėtų melstis, o vokiečių imperijos griuvėsiuose — kitam traukiny — jo amžinai laukia nepasiekiama jo meilė, šventoji Inga.

Šitame cikle matyti lyg ir atsakymas į Martynuko klausimą: kur jis nušoks — į nebūtį ar pas Dievą. Atrodo, kad autorius šičia įsivaizduoja amžinąjį gyvenimą, kaip priešmirtinio momento amžiną ir nepakeliamą sustingimą. Simbolistai, kaip Maeterlinckas, laikė tai išganymu, o egzistencialistai — prakeikimu. Šitoks amžinybės beprasmiškumas yra išaiškinamas tuo, kad antgamtinių jėgų valdovai yra kažkokie neaiškūs „dangaus biurokratai", panašūs į tuos raštininkus, kurie smerkė Garšvą Juozapato pakalnėje. Šitoks „tylintis vyras su užsimaukšlinta skrybėle" laiko Ingą ir visą traukinį amžinybės nelaisvėje. Figūra yra tokia pat paslaptinga ir beprasmiška, kaip Kaf-

kos teisėjai, ir tokia pat tuščia. Tai yra lyg ir Martynuko draugas Vaska, dabar pavirtęs požemių karalystės valdovu ir išmokęs su švelnia ironija šypsotis, užuot kvatojęs net prisėsdamas. Todėl ir svarbu pastebėti, kad šitos antgamtinės jėgos nėra tikros, kaip, pavyzdžiui, Dantės pragaras ir dangus, bet autoriaus sukurtos — dalis jo ieškojimo, hipotezės, prileidimai. Tarkim, kad amžinybė yra toks tylįs vyras, o kitame veikale reikės ieškoti toliau. O pats tas ieškojimo principas yra išreikštas **Šventosios Ingos** ciklo motto: „Abu pasauliai yra netikri: ir realusis, ir mano sukurtasis. Tikrame pasaulyje — juodu susilietų į vieną".

Dramos veikale **Žvakidėj** mes vėl sutinkame pagrindinį Škėmos žmogų, šį kartą daugialypiame konflikte su pačiu savimi. Tai yra pereinamasis pirmosios bolševikų okupacijos momentas; tuojau prasidės karas, bet tuo tarpu žūva paskutinės lietuvių aukos. Ir vienas lietuvių išdavikų, kurie siunčia savo brolius mirtin, yra Kostas — neramus ieškotojas, muzikas, kuris, kažkokio vidujinio pašėlimo verčiamas, groja Bachą, įpindamas savo aštrius, disonansinius akordus apleistoje bažnyčioje, kurios klebonas yra jo paties išduotas bolševikams. Klebono brolis yra Kosto tėvas. Kosto brolis yra Antanas, poetas, kuris rašo dvidešimtojo amžiaus lietuviškas psalmes Dievui, apie pražūtį ir išsigelbėjimą. Ten taip pat sutinkame Liuciją, amžinąją vaidilutę, pranašę, amžinąjį moteriškumą, kuri labai myli, ir todėl mato pro amžinybės duris, ir žino iš anksto tiek Kosto, tiek klebono skausmą, ir bijo, ir meldžiasi už juos abu, ir kenčia kartu su jais.

Yra sakoma apie George Bernard Shaw, kad jo scenos veikaluose tikrų žmonių nėra — esančios tik minčių sistemos, kurios vaikščioja, kalbasi, atstovauja vienam ar kitam įsitikinimui abstrakčiame autoriaus pasikalbėjime su pačiu savimi. Panašus įspūdis gaunasi ir perskaičius **Žvakidę**, tik čia toks skirtumas, kad atstovaujamos sistemos susideda ne tik iš minčių, bet ir iš jausmų, ir iš mistinių pergyvenimų. Veikėjai turi visas žmo-

gaus savybes, bet ant scenos mes nematome žmonių, o tik Žmogų. Rašytojas, kuris stengiasi atvaizduoti realųjį pasaulį, žino, kad tam yra reikalinga primaišyti „balasto" — kasdieninio gyvenimo dulkių, nereikšmingų smulkmenų, kad reikia žmogiškųjų pergyvenimų vyną sumaišyti su realios tikrovės vandeniu. Pavyzdžiui, scenos charakteris gali ateiti, atsisėsti į kėdę, užsirūkyti cigaretę ir pradėti apie ką nors kalbėtis. Cigaretė yra tik pašalinis dalykas, įvestas tam, kad būtų panašiau į normalų gyvenimą. **Žvakidėje** tokių pašalinių dalykų nėra. Kai Kostas zakristijoje užsirūko (psl. 39), tai yra jo atsakymas į jo tėvo kietą klausimą dėl išduotų lietuvių. Jis rūko zakristijoje tam, kad parodytų, jog viską, ką paprastai žmonės brangina — šventos vietos šventumas, ištikimybė tautai, ir t. t., yra tik dūmai, o galutinė tiesa yra visiška tamsybė. Aprašydamas Liucijos charakterį, Škėma pažymi, kad jos balsas švelnus ir muzikalus, bet turi tik kelis tonus — tik tuos esminius elementus, kurie reikalingi Liucijos atstovaujamoms subendrinto Žmogaus savybėms išreikšti. Kiti charakteriai atrodo irgi taip pat — jie yra kaip viduramžių gotinės figūros; savotiškos alegorijos. Vieni veržiasi į amžinybę, kiti į pražūtį, bet visi priklauso vienai šeimai, mano nuomone, jie net visi yra vienas ir tas pats žmogus — Škėmos poetas ir nevykęs šios žemės gyventojas, kuris įtemptai stengiasi praregėti pro meilės, neapykantos, baimės ir pasiaukojimo maišatį.

Klausimas, kokia yra amžinybė, iškyla ir **Žvakidėje,** ir čia Škėma lyg ir sako, kad amžinas priešmirtinio momento pasikartojimas tikrai yra prakeikimas, skirtas nusikaltėliams, tokiems, kaip Kostas. Pats gi bolševikų nužudytasis klebonas ir brolio Kosto bažnyčioje su žvakide užmuštas poetas Antanas, atrodo, gyvens kitokioje amžinybėje, kur laikas nestovi vietoje, ir žaizdų skausmas praeina.

Iš to, kas jau pasakyta, matyti, kad Škėmos žmogus grumiasi, kankindamasis, su blogio ir gėrio, mirties, meilės ir amžinybės problemomis. Jis taip pat stengiasi

kurti ir giliai įsijausti į gyvenimą; ir kuo giliau jis įsijaučia, tuo daugiau kenčia. Visa tai atsispindi Škėmos paskutiniame, ilgiausiame ir, mano nuomone, geriausiame veikale — **Baltos Drobulės** romane, kurio pagrindinis veikėjas yra Antanas Garšva. Dar būdamas mokinukas, jis įsidėmėjo Šopenhauerio dėsnius: „...optimizmas yra karti pajuoka iš žmogaus sielvarto; gyvenimas — blogis, nes gyvenimas — karas; kuo tobulesnis organizmas, tuo tobulesnis kentėjimas." Romanas yra pilnas gyvenimo, bet jis prasideda Garšvos bandymu nusižudyti ir pasibaigia jo išėjimu iš proto. O pats knygos pavadinimas reiškia tiek bepročio sąmonės tuštumą — savotišką tabula rasa, su kuria gyvenimas ne prasideda, bet pasibaigia, tiek ir mirtį — baltą drobulę, į kurią suvyniojami lavonai.

Tam tikru požiūriu galima sakyti, kad svarbiausias romano turinys yra — poeto laimėjimas. Garšva yra apdovanotas dviem esminėm poeto dovanom: sugebėjimu pažvelgti grynai originaliu, asmeniniu žvilgsniu į gyvenimą ir sugebėjimu aprašyti tai, ką jis mato. Poeto uždavinys yra įvykdyti stebuklą — prabilti taip, kad nuo jo žodžių, lyg nuo dieviškos rankos prisilietimo, aklieji praregėtų, ir tuo būdu tamsybė pasikeistų į turtingą, spalvų ir formų kupiną pasaulį. Tačiau Garšva pralaimi, ir tamsos ranka užtemdo jo paties akis. Pralaimėjimo priežastys yra keleriopos, ir jos visos yra ne atsitiktinės, bet iš esmės susijusios su poeto prigimtim. Tad tuo pačiu mostu, kuriuo poetas iššaukia tamsybę kovon, jis suteikia sau ir lemiamą smūgį. Pirmiausia, poetas yra savotiškas gamtos dėsnių iškrypimas, sulaužymas normalios gamtos dėsnių eigos; todėl jis visatoj yra kartu ir stebuklas ir išsigimėlis. Jau pačioj knygos pradžioj mes matome, kad Garšva tai žino:

Daugelis genijų sirgo. Be glad you're neurotic. Knygą parašė Louis E. Bisch, M.D., Ph. D. Du daktarai vienaime. Dvigubas Louis E. Bisch tvirtina: Aleksandras Didysis,

Cezaris, Napoleonas, Michelangelo, Pascalis, Pope, Poe, O. Henry, Walt Whitmanas, Moljeras, Stevensonas — neorastenikai. Sąrašas įtikinąs. Pabaigoje: dr. L. E. Bisch ir Antanas Garšva (Psl. 7-8)

Garšva yra ligonis, ir jo liga paveldėta jau iš jo motinos, kartu su poetiška prigimtim. Jo motina mėgo pasakas apie karalaičius ir žūvančius riterius. Pasakos buvo liūdnos, o motinos plaukai buvo juodi; ji buvo graži ir dėvėjo juodo aksomo rūbus. Ji turėjo savyje psichinio sukrikimo daigą, kuris prasiveržė į paviršių Garšvos tėvo vulgaraus pavyduliavimo dėka, ir jinai sunyko, pavirto biauria, bejėge išgama. Tuo būdu, pati poeto dovana yra susijusi su beprotybės paveldėjimu.

Antra, kiekvienas poeto žodis atsimuša į realybės sienas, ir kadangi tos sienos daug stipresnės, sutriuškintas lieka poetas, o ne realybė. Garšvos atveju tai įvyko pirmojo bolševikmečio laiku. Savo kūrybiniame ieškojime jis buvo pasiekęs grynai asmeninį, bet poetinį lietuvių tautos dvasinį supratimą. Tai nebuvo Maironio taisyklingi ritmai ir skambūs rimai. Senosios lietuvių dainos buvo raliojimai, žaidimai žodžiais, išaugę iš žmogaus lėto, neišvengiamo susijungimo su gamta. Štai Garšvos nuomonė apie „liaudišką" naująją poeziją:

Jis prisiminė tėvo niūniuojamas senas lietuvių sutartines, tikras savo lyrine atonalija Atėjo baudžiava ir, vėliau, išsivadavę vergai tesugebėjo konkuruoti su ponais: harmonizuoti dainas ir perkelti į šiaurę braškantį Olimpą. Perkūnas, Pykuolis, Patrimpas, krivių krivaičiai ir vaidelutės, importuoti pietų dievai ir jų tarnai, skubiai rėdėsi lietuviškais tautiniais drabužiais. (Psl. 80-81)

O štai tikroji liaudies dvasia, atidengta Garšvos poetiškos intuicijos:

Lole palo eglelo
Lepo leputėli,

suokė lakštingala. Tereikėjo stovėti miško tankmėje ir žiūrėti, kaip visu kūnu prilimpa prie žemės žalčiai; išgaubtomis akimis stebi visatą rupūžės. Tereikėjo medituoti nesvarstant. Žodžiai tebuvo magiškos formulės. Nesuprantamos ir reikšmingos, kaip ir ūkanų formavimasis. ... Ir, jei atklysdavo liūdesys ir baimė, galima buvo skaptuoti iš medžio pusiau žmogiškus drožinius ir statyti juos pakelėse. Liūdna baimė išsidroždavo pailgomis raukšlėmis, sutrumpintu kūnu, galutiniu žemišku atsidavimu. Šitos medinės skulptūros nekonkuravo su gamta. Gumbuotų stuobrių susikabinimuose, šaknų raizgynėje, ežerų ir upių tekėjime, galima buvo atpažinti tuos sužmogintuosius. Liūdna baimė saugojo gyvus.

Skambinoj kankleliai
Lioj ridij augo,
suokė lakštingala.

Medaus koriai, rugių varpos, rūtos, tulpės ir lelijos. Tingios ir smailyžės meškos. Pušų sakai — auksinis gintaras, Baltijos putų lėtas įsičiulpimas į gintarinį smėlį. (Psl. 81-82)

Bolševikai šito nesuprato, ir liepė Garšvai parašyti tikrai „liaudišką" eilėraštį, tur būt, atitinkantį „socialistinį realizmą". Garšva to negalėjo padaryti, ir buvo NKVD taip skaudžiai primuštas, kad jo įgimtas palinkimas į psichinį sukrikimą pasidarė palengva augančia, nebesulaikoma beprotybės grėsme. Ironiška, ta ranka, kuri mušė Garšvą, priklausė tikram žilos senovės lietuviui, kaimo sūnui, kuris net mėgo Garšvos poeziją.

Trečia, tikras poetas visuomet per daug aukoja poezijai. Religija ir menas turi bent tiek bendra, kad iš savo išrinktųjų jie reikalauja visiško atsidavimo — išsižadėjimo ne tik pasaulio, bet ir savęs. Bendrai paėmus, meilė patobulina žmogų, praturtina jo vaizduotę, pagilina jo sugebėjimą jausti, lyg ir priartina jį prie poeto. Bet tikram poetui meilė trukdo — ji suteikia užuovėją, namus, apsaugą nuo tikrovės, o poetas visuomet privalo būti tikrovės žeidžiamas, nes poezija yra skausmas. Garš-

va susitinka Eleną ir pamilsta, bet tyčia tos meilės atsisako, nukerta žmogiškų santykių gijas ir pasilieka vienas. Štai ką Garšva galvoja kritišku jo santykių su Elena momentu:

> **Norėčiau būti akmeniu, mėnuliu, žvaigžde. Su akimis ir aplinkos pajutimu. Tenoriu stebėti ir žinoti stebėjimą. Bet man sunku pavirsti mašinos sraigtu, nes tebeprisimenu Elenos kumščių dūžius į mano kambario duris. Aš neįleidau jos. Girdėjau, kaip ji sakė mano vardą, ir kūkčiojo ir pyko, ir lėtais žingsniais, stabtelėdama, nulipo laiptais. Ir pro langą mačiau ją einančią gatve. Jos veidą, ji kelis kartus žvilgterėjo į viršų. Ir man sunku, nes tebenoriu rašyti. Elena padės man parašyti? Kraštutinis individualizmas? Senas, egoistinis savo artimo išnaudojimas? Pasitenkinti lovoje ir išgauti keletą legendų? Specialiai suorganizuoti kentėjimą ir medžiagą, kad laimėtum padorų eilėraštį?**
>
> **Pasamdyti tarną?**
>
> **Jis eis paskui mane, išskleidęs skėtį virš mano galvos, ir aš galėsiu stebėti ir analizuoti lietų, kuris manęs nesušlapina. Bet aš noriu eiti vienas, neapdengta galva, ir te niekas man nepadeda. (Psl. 43)**

Bet Garšva yra savo tokio atsisakymo nuolatos persekiojamas. Tikrovės dėsniai — organinis žmogaus troškimas mylėti ir būti mylimu — pavirsta dar viena gyvenimo furija, kurios be pasigailėjimo veja Garšvą vis tolyn, tolyn, į beprotybę.

Taigi poetas pralaimi, Škėmos žmogus pralaimi. Tačiau, prieš nužengdamas į pražūtį (kurioje jis yra laimingas, nes nustojo būti poetu, ir jam nebeskauda), jis palieka skaitytojui dovaną, kurią sunku tiksliai apibrėžti, bet kuri nuolat žadina vaizduotę, tirština visatos spalvas, kartu ir ardo ir kuria pergyvenimus skaitytojo sąmonėje. Jau pats poeto pralaimėjimo procesas atveria ištisas aukso kasyklas naujų minčių, naujų pergyvenimų, naujo supratimo. Ir čia yra visa kūrybos reikšmė. Šita Garšvos palikta dovana turi kelis pavidalus. Vienas toks

(labai būdingas Škėmai ir iš dalies charakterizuojąs jį rašytoją) yra pajautimas daiktų ironijos, kuri suardo nekūrybingo proto sudaromus santykius tarp gyvenimo reiškinių ir *netikėtai atidengia kitus, nelauktus santykius*, kurių aklieji nemato. Štai, pavyzdžiui, iš Garšvos prisiminimų apie savo tėvą:

> **Mano tėvas buvo kalbėtojas. Prie stoties augo liepos ir stovėjo aukuras. Švenčių metu čia grūdosi žmonės. Plevėsavo vėliavos, žibėjo gaisrininkų orkestro dūdos, riaugsėjo jau nusitašęs būgninninkas. (Psl. 31).**

Vulgarus būgninninko vaizdas pasilieka skaitytojo sąmonėje. Ir tada, kitame puslapyje, duodamas šovinistinių patriotinių tėvo kalbų pavyzdys.

> **Vilniaus lenkai įsiviliodavo lietuvių patriotus į specialias tardymo kameras ir pildavo jiems vandenį pro nosis, patriotų pilvai išsipūsdavo kaip orkestriniai būgnai. (psl. 32).**

Ir skaitytojas supranta, kad dūdų orkestras yra melas, Garšvos tėvo kalba yra melas; melas širdį rėžiančiai žiaurus, nes atitinka tokį vulgarų tikrovės vaizdą. O tarp to viso melo kažkur yra tikra tėvynės meilė, nes tai buvo jo tėvas, kuris mokėjo niūniuoti tikras senovines dainas.

Arba štai žiauri ironija iš Garšvos įspūdžių Amerikoj, viešbuty, kur jis dirba keltuvininku:

> **Cafeteria antrame augšte. Ji žema ir siaura. Platūs langai į 34-tąją. Raudonos, baltos, žalios, mėlynos reklaminės šviesos atsispindi sėdinčiųjų veiduose, nes taupumo dėliai, cafeterijoje silpnos lemputės. Tas pats tamsiai raudonas dažas, kaip ir visame hotelyje. Tik čia jis purvinesnis, nykesnis. Kadaise, sienose kabojo paveikslai. Būta neaiškių peizažų reprodukcijų. Staiga jas nuėmė. Naujas manedžieriaus asistentas nutarė: reprodukcijos pasenusios. Asistentas lankęsis Modernaus Meno Muziejuje, žadėjęs pa-**

rūpinti moderniųjų. Bet jis teišlaikė vieną mėnesį. Jį pašalino hotelio vadovybė, sužinojusi: modernusis asistentas požeminių stotyse reiškiasi kaip ekshibicionistas. Ir cafeterijoje nepakabino naujųjų reprodukcijų. Sienose liko išblukę kvadratai, lyg menami drabužiai pasakoję apie karalių nuogalį. (Psl. 112).

Komentarai čia tiesiog nereikalingi.

Kartais gi ta poeto palikta dovana įgyja formą gilesnio savosios lietuviškos sąmonės pajutimo, apie kurį jau buvo kalbėta. Štai dar vienas pavyzdys:

Tu teisus, senasis aisti. Žiūrėk valandomis į Baltijos bangas. Į vyšnios lapą. Ir kuo mažiau jausmo. „Išsisupus plačiai vakarų vilnimis" — — — ne man. Kreivos pušaitės prie jūros. Sakai sliuogia kamienu, smėliu, sakus nustveria bangos. Brangus akmuo veneciškuose mezginiuose. Romėnų senatorius laiko delne gintaro gabalą. „Jis gražesnis už auksą", sako senatorius, nes pilnos skrynios sestercijų, o gintaras vienintelis. Augo? Ridij. Skambino Palo. Senasis aisti, muzikalusis aisti, parodyk man savąjį medį, į kurį meldeisi. Ar jis įsako? Ne. Ar jis ramina? Taip. Žvilgterk į dūmus, kurie kyla į dangų, į smilgą, į skrendantį paukštį. Į vyšnios lapą. Galima. (Psl. 90-91).

Kitas paragrafas, po ką tik pacituoto, labai ryškiai parodo Škėmos dramatišką, ironišką rašymo būdą:

Garšvai dažnai paleisdavo vidurius. Jis lakstė į medinę išeinamąją, kurios duryse tėvas buvo išpjaustęs skylę — kreivoką širdį. Garšva tupėjo, ir pro širdį matė dangaus sklypelį.

Čia nėra vietos pažymėti visiems tokiems naujiems, netikėtiems, kartais sielą sukrečiantiems, kartais juoką, ašaras, susimąstymą sukeliantiems žvilgsniams į tikrovę, paliktiems mums žuvusio poeto Garšvos dovanos. Geriausia paimti pačią knygą ir skaityti, paliekant atvirus visus savo sielos langus. Lieka tik dar kartą pažvelgti į Škėmos „pesimizmą" į jo tragišką žmogaus

situacijos suvokimą. Po visos pasibaisėtinos autoriaus atskleistos žmogiškos komedijos, kažkodėl pasilieka nesuprantamas dvasios pakilimo įspūdis, lyg kažkas labai skaudaus, bet kartu ir brangaus, gaivinančio būtų suteikta. Čia tenka grįžti į Garšvos įsidėmėtiną Šopenhauerio idėją — kuo tobulesnis organizmas, tuo tobulesnis kentėjimas. Kas yra tobulas kentėjimas? Grynai poetišką tokio tobulo kentėjimo pavaizdavimą mes randame Škėmos cikle „Apokaliptinėse variacijose", **Šventosios Ingos** knygoje. Šio ciklo motto paimtas iš Švento Jono Apreiškimo (21-18, 19, 20, 21), kur aprašomas dangiškasis miestas: „Jo mūras buvo pastatytas iš jaspio akmens; o pats miestas iš tyro aukso, panašus į tyrą stiklą. Miesto mūro pamatai buvo papuošti visokiais brangiais akmenimis. Pirmas pamatas iš jaspio, antras iš sapyro, trečias iš kalkedono, ketvirtas iš smaragdo, penktas iš sardonijaus, šeštas iš sardijaus, septintas iš krizolito, aštuntas iš berilio, devintas iš topazo, vienuoliktas iš iakinto, dvyliktas iš ametisto". Šitokia dangaus karalystė. O tuo tarpu viename „Variacijų" epizode aprašoma eismo nelaimė Čikagoje, kur žūsta žmonės:

> **Didelė liepsna persmeigia tramvajaus sienas. Iššokti nebegalima. Tyras auksas užtyška ant berniuko plaukų, ir plaukai pražysta smaragdu. Motina nutveria sūnaus galvą, jos pilvą gręžia safyras ir kalkedonas, krizolitas ir sardonijus. Kumštys daužo langus, stiklai byra sardijum ir berilu. O iš besirangančių pirštų trykšta jaspis, topazas ir krizoprazas. Tada sutemsta, nes liepsna išlaižo akis, ir žmonės nebemato iakinto ir ametisto.**

Tobulas kentėjimas yra nepakeliamas skausmas, kuris sudarytas iš brangakmenių, iš kurių taip pat pastatyta dangaus karalystė. Šičia, gal būt, yra Škėmos pasaulio pajutimo paslaptis. Perkeltas į dvasinę plotmę, šitas kentėjimas yra tikslas, į kurį veržiasi, kurio ieško Škėmos žmogus. Todėl ir reikalinga mirtis, kaip ekstazė, pakelianti žmogų iki aukščiausio jo tobulybės laipsnio.

Albinas Elskus, Pemaquid Point. Aliejus.

PASKENDUOLIS IŠ PYKČIO

LEONAS ŠVEDAS

Jo stingstantiems žvilgsniams ir rankoms
nei savęs nei mūsų jau nepakanka
norėtų pro mirtim apgyvendintą upę
iš po tilto išlįsti paskenduolio veidu
žolėmis artimųjų sapnus apsupęs
kankint jų dangun atsitrenkusias lūpas
nudurti upės stikle žiauriu mėnuliu

Atsimena buvęs žuvies akimi
trokšta į tą akį įaugti
norėdamas dar labiau juos išgąsdint
ir į būrį subėgusiais rūbais rėkia
ir stengias save ant kranto ištraukti

Bet iškeltas lavonu ant jų rankų
tampa jau tuo ko visiems pakanka

O bailiausi rūbai atrodo net džiaugias
iš mirties ištraukę bent jo lavoną
lyg viskas būtų jau sutvarkyta
lyg būtų radę tai ko ieškojo

KAIMO VESTUVĖS

Iš gėdingo paraudimo negalit
išlįsti ten kur norit
neperlipat per augančius veidus
dantų užtvertą tvorą
Žvilgsniai nurengia jus nuogus
landžiu smalsumu užstoja
kelius į ištikimybę namui
paskirtam jums abiems

Triukšmas stygų susirinkimu
tūkstančiais smuiko kojų
apnarpliojo judviejų jausmą
užlipino ausis
suvarė akis į palubę
Klyksmas pašiaušta is plaukais
visus kelius užstojo
būgno šonkaulius skaito
pučia pasturgalin gaidį
su vaivorykštės plunksnom
į rausvą gaisro spalvą
Mėlyna šoka ir žviegia
pažasty su arklio galva
Jums nepalieka nieko
Ir namas tampa taip mažas
o tai kas ilgai paslapty laikyta
taip didelio ir taip prašos
įeiti vienas į kitą
Dar sekundė ir tai nužudyta
Dabar išgelbės tik šaltis
esat tylūs šalti
du likimai viešai teisme iškelti
užguiti ir apvogti

Jurgis Šapkus. Dainininkė. Akvarelė.

NEPRIKLAUSOMOJI LIETUVA ŠIANDIENIU ĮVERTINIMU: I

Ateina jaunoji, skeptikų, karta, ir mūs pareiga atvirai ir nuoširdžiai padėti jai susverti tiesą ir skausmą praeityje, ir taipgis atsakomybę už visa kas gera ir visa kas bloga tautos ir valstybės gyvenime (1).

JERONIMAS CICĖNAS

1918-1940 metų laikotarpis mums ne tik reikšmingas, bet ir tebeaktualus. Buvo jis XX-jo amžiaus lietuvių tautos politinio ir kultūrinio subrendimo liudytojas bei šiandienės, krašte ir išeivijoje, lietuvių bendruomenės tiesioginis **išeities taškas,** kurio tęstinumus pastebime apžvelgdami vėliausias visuomenines aktualijas (plg. "Triukšmingieji įvykiai" apžvalgų skyriuje). Šia prasme Nepriklausomosios Lietuvos idealas ir realybė teberiša krašto ir išeivijos lietuvius. Buvo, pagaliau, Nepriklausomoji Lietuva ir mūsų **tautinio identiteto išbandymas,** nes kuriomis kitomis sąlygomis gali tauta tiksliau išmėginti savo pajėgumus ir nepajėgumus, kaip tada kai ji savarankiškai tvarkosi?

Šiandien mūsų esama jau pakankamai subrendusių, kad į savo istoriją žvelgtume analitiniu sąžiningumu, nepasiduodami pradedančiųjų tautų romantiniam naivumui — ar emigrantų ignorancijai. Kas kritikuotina — be baimės kritikuotina, ir kas pripažintina — džiaugs-

mingai pripažintina. Analitinės pastangos tikslas: savęs pažinimas tikroje savo didybėje ir menkystėje, tiesus ir dvasią brandinąs.

Objektyvaus Nepriklausomosios Lietuvos vaizdo ypač pasigenda išeivijoje intelektualiai brėstanti karta, kurios šaknų dalis — nors daug kam jau nebepastebimai — palieka Nepriklausomojon įaugusi. Tokio vaizdo tačiau neturime. Daug kas viešąjį Nepriklausomosios Lietuvos vaizdą formuojančiųjų pristatoma per siauru, pernelyg daliniu požiūriu.

Nepriklausomosios Lietuvos veido išryškinimą mes priėmėme savuoju uždaviniu, nes, viena, to reikia mūsų specifiniam identitetui istorijoje nustatyti, o, antra, esame jau pakankamai nuo įvykių nutolusi karta, kad patarnautume nešališku katalistu nuomonių išsikristalizavimo ir sintetinio vaizdo išryškėjimo vyksme.

Medžiagos surinkimo talkon susikvietėm plačią lietuvių visuomenės atstovų skalę. Gautuosius atsakymus **Metmenys** suredagavo, teišleisdami vieną kitą nekonkrečią pastabą ir teatkreipdami dėmesį į kai kuriuos tarpusavio prieštaravimus ar teigimą papildančias kitų atsakiusiųjų mintis. Niekas nekoreguota, ir išvados išvestos grynai iš patiektųjų atsakymų.

Nėra šios gerokai skirtingų asmenų nuomonės tokios tarpusavyje prieštaringos, kad, visas jas laikant intelektualiai integraliom analizėm, nesusidarytų bendro **epochos dvasios** vaizdo pradmenys.

ABEJOJANČIŲJŲ ABEJONĖS

VINCAS TRUMPA: *Metmenų* redaktorius kreipėsi į kelias dešimtis plunksnos žmonių, prašydamas atsakyti į keturius klausimus, liečiančius NL gyvenimą. Iš tų atsakymų jis norėtų susidaryti "objektyvų ir visapusišką NL vaizdą", kurio ypač pasigendanti jaunoji karta. Atrodo, visiškai suprantamas toks pageidavimas jaunesniųjų, kurie visiškai arba tik labai maža teprisimena NL laikotarpį, juoba kad tiek daug prieštaraujančių *nuomonių jie apie tą laikotarpį girdi.

Tačiau, antra vertus, ir visiems pakviestiesiems atsakius į šią anketą ir kiek galima plačiau ir sąžiningiau, aš labai abejoju, ar bus galima susidaryti objektyvus ir visapusiškas NL vaizdas. Dėl objektyvumo tuojau pat reikia pasakyti, kad jis apskritai vargu įmanomas, ypač jei tą objektyvumą kantiškai suprasime, kaip kažką, kas nepriklauso nuo individualaus įsivaizdavimo ar nusistatymo. NL laikotarpis dar per šviežias ir per daug mes, kurie esame kviečiami dėl jo pasisakyti, esame sukišę į jį savo nagus, kad galėtume jį traktuoti kaip objektą. Todėl socialistas pateiks vieną jo vaizdą, katalikas — kitą, liberalas — trečią, nacionalistas — ketvirtą, jeigu apsiribotume tik politinėmis kategorijomis. Atsiminimų rašytojai (o tokių turime apsčiai!) parodė, kaip apie vieną ir tą patį dalyką kiekvienas jų kitaip nušneka(2).

VINCAS RASTENIS: Abejoju, ar keleto ar net kelių dešimčių asmenų subjektyvūs įspūdžiai bus pakankama medžiaga Nepriklausomosios Lietuvos veidui išryškinti. Subjektyviuose įspūdžiuose gali būti įsibrėžę nebūtinai svarbiausi, nebūtinai būdingiausi bruožai (3).

VINCAS TRUMPA: O kaip su visapusiškumu? Rodos, J. S. Mill yra pasakęs, kad vienas pasivaikščiojimas Londono gatvėmis daug daugiau gali pasakyti apie Londono gyvenimą negu visos perskaitytos apie jį knygos. Dėl to ir šiuo atveju, nežiūrint kiek ir kaip plačiai beatsakys į šią anketą, visapusiško NL vaizdo tie atsakymai neduos. NL gyvenimas buvo perdaug pilnas, turtingas ir įvairus. (4).

I. BŪDINGIEJI NEPRIKLAUSOMOSIOS LIETUVOS BRUOŽAI

Į šį, kaip ir kitus klausimus, atsakymai yra suskirstyti keturiomis analitinėmis kategorijomis: A — ūkis, B — bendruomenė, C — politinė sistema ir D — kultūra.

A. ALGIRDAS JULIUS GREIMAS: "Raktas" Nepriklausomosios Lietuvos gyvenimo visumai suprasti tėra tik vienas: krašto ekonominė santvarka. Pasirinkimas būti smulkios ir, kiek vėliau, vidutinės žemės nuosavybės kraštu iš anksto nulėmė, kad, šalia ūkininkų klasės, turės susiformuoti ir smulkioji bei vidutinioji miestietija; kad ši "naujoji klasė" turės savąją ideologiją (klaidingai tapatinamą su visos tautos aspiracijomis), kurioje drauge ir prieštaraujančiai reikšis ir "prarasto" kaimo idealizavimas, ir naujo buržuazinio gyvenimo stiliaus reikalavimai (6).

TEODORAS DAUKANTAS: Baigta su dvarais! (7)

VYTAUTAS VARDYS: Būdingiausias bruožas — keitimasis miestuose, taigi ir "miestiečio" augimas... Antra, materialinis atsilikimas kaime, nors švietimas, o kartu ir jaunosios kartos reikalavimai ir kilo. (8).

Istoriškai naujos lietuviškosios miestietijos atsiradimas eilės anketą atsakiusiųjų laikomas vienu iš būdingiausių NL bruožų. Miestietijos charakteristikai įžvelgti dar žr. Nr. 12, 13, 14, 86 ir 89. Nepriklausomoje Lietuvoje užaugusi jaunoji karta dar apibūdinama Nr. 12, 18, 22, 25, 35, 60.

TEODORAS DAUKANTAS: Ūkiškas sugebėjimas balansuoti biudžetą (9).

JURGIS GIMBUTAS: Tuo tarpu technikoje NL nesuspėta galutinai nugalėti menkavertiškumo jausmas. Pramonėje ir svarbiose statybose naudotasi užsienio firmų ir svetimtaučių rangovų patarnavimais, kur reikėjo ir kur nereikėjo. Pagal neišmintingas koncesijas kliuvo jiems išpūsti pelnai, o Lietuvos technikos pažanga buvo stabdoma. Pavyzdžiui paminėsiu belgų valdomą Kauno elektrinę ir švedų degtukų fabriką. Iš tikrųjų lietuviai mokėjo ir elektros stotį administruoti, ir degtukus gaminti. Be skriaudos kultūriniams reikalams, lietuviai turėjo daugiau veržtis į verslus, pramonę ir prekybą. Šiuo atžvilgiu latviai mus neabejotinai pralenkė. Lietuviui būdingas psichologinis nusiteikimas buvo dirbti žemę arba saugiai tarnauti įstaigoje, kur nereikalinga veržli iniciatyva ir rizika (10).

B. VANDA SRUOGIENĖ: Nepaprastas veržlumas, darbštumas ir platus užsimojimas. Tie bruožai vedė mūsų žmones ir į teigiamos kūrybos laimėjimus ir kartu buvo priežastis neigiamų reiškinių, kurie šiandien žudo mūsų emigraciją — greito nutautimo, prisitaikymo, oportunizmo, moralės principų nepaisymo. (11).

Nr. 11 pabrėžiamas lietuvių veržlumas prieštarauja Nr. 10 cituotam lietuvių inertiškumui. Sulyginus šiuos du pareiškimus su kai kuriais toliau cituosimais, susidaro įspūdis, kad lietuviai buvo veržlūs kultūros srityje ir žemės ūkyje, tačiau inertiški ir nepaslankūs moder-

nioje pramonėje bei prekyboje. Ši charakteristika galėtų liudyti idealistinio mentaliteto vyravimą prieš materialistinį, jeigu didelis dėmesio atkreipimas į žemės ūki (žr. Nr. 27-30) nerodytų, kad ir materialistinis pradas brangintas — tiktai konservatyvesnėje, priešindustrinėje formoje. Išvada: lietuvių charakteris nesvetimas veržlumui, tačiau jį riboja susivaržymas konservatyviomis formomis.

KAROLIS DRUNGA: Būdingiausiu lietuviškojo visuomeninio gyvenimo bruožu nepriklausomoje Lietuvoje laikau spartų luominės diferenciacijos nykimą, praktiškai — išnykimą. Nors šis procesas istoriškai prasidėjo su baudžiavos panaikinimu, tačiau jis iki 1918 metų visgi buvo dar toks lėtas, jog ir Nepriklausomybės išvakarėse, ypatingai provincijoje, dvarininko — ūkininko, aristokrato — prastuolio ašyje gulėjo dar neperžengiami pylimai. Žemės reforma, galima sakyti, net audringas naujosios inteligentijos atsiradimas iš buvusiųjų žemesniųjų socialinių sluoksnių nuo 1905 m., o ypač ryškiai po 1918 m. panaikino praktiškai visus buvusius, iš feodalizmo epochos dar užsilikusius socialinius skirtingumus ir pertvaras. Užtenka tik susipažinti su mūsų nepriklausomo gyvenimo laikotarpio valstybininkais, akademikais, kultūrininkais ir panašiai bei jų biografijomis, kad būtų galima pamatyti, jog jaunystėje žąsis ganęs žmogus vienos generacijos laikotarpiu pasiekė elitines viršūnes. Ir tai nebuvo paskiros išmtys, bet visuotinis reiškinys.

Nepriklausomo gyvenimo laikotarpiu, žinoma, pradėjo reikštis vėl naujų sąlygų diktuojama diferenciacija — čia profesijos, čia išsilavinimo, čia turto bei einamų pareigų požiūriu. Pradėjo reikštis jau ir tam tikra miestietiškumo įtaka su tipingom pusinteligenčių intencijom laikyti "save kažkuo geresniu" už ūkininką ar darbininką. Tačiau tai vyko dar paraštėje, ir mokyklose ministerio vaikas be kompleksų sėdėjo šalia darbininko vaiko, ir draugystės, bendravimai jaunimo tarpe rėmėsi ne kuria nors "klasine priklausomybe", bet tik interesų bendrumu ir asmenine abipuse simpatija...

Dar ir dabar kai kas iš mūsų senosios kartos nemėgsta, jei į jį kreipies žodžiu "pone". Prel. Krupavičius man 1946 m. yra kelis kart atrėžęs, kad "nesu joks ponas". Gal tai buvo ar yra tik tam tikras pozavimas, bet manau, kad tuo būdu

pasąmonėje dar reiškiasi antipatija dvarininkui, prieš kurį teko pilvu šliaužioti.

Manau, kad būdingiausias nepriklausomos Lietuvos gyvenimo bruožas buvo savos žmogiškosios vertės pajutimas, menkavertystės komplekso išnykimas ir per keliolika metų įvykęs nusikratymas ne tik išoriškai matytais carinės okupacijos palikimais, bet ir vidiniais, nenatūraliais varžtais. Mano kartos žmonėms kreipimasis "pone" jau nebebuvo šokiruojąs. Nors lietuvių kalboje (kaip pvz. ir vokiečių kalboje) ši sąvoka turi dvi reikšmes, ir gyvojoje kalboje dažnai dar abiem reikšmėm ir vartojama, tačiau sąmonėje šios skirtingos reikšmės buvo jau visai išsiskyrusios, ir "ponas," pavartotas kreipimuisi ar mandagumo formule, reiškė tą patį, ką "Mister" ar "Monsieur". Iškeliu tai tik kaip būdingą simptomą. Už jo gi slypi ilgai prispaustos tautos atgimimas lygiavertiškumo pajutimui tiek tautine, tiek asmenine prasme. Ievos Simonaitytės romane *Pavasarių audroj* dar piešiami individai, kurie 1922 m., nors ir namie lietuviškai kalbėdami, jokiu būdu nenorėjo Klaipėdos krašto susijungimo su Lietuva, manydami, kad "mes be vokiečių pražūsime". Tas pats nepasitikėjimas savimi matomas ir eilėje lietuvybės veikėjų prieš pat I Pasaulinį karą. Jie, būdami 100% lietuviai, vis dėlto abejojo, ar įmanoma Lietuvos valstybė be Rusijos.

Nepriklausomos Lietuvos gyvenimas visas tos rūšies abejones išsklaidė. Vydūno "sau žmonių" sąvoka, mano manymu, yra motto NL gyvenimo visumai suprasti, nes prasilaužimas į tokį mentalitetą reiškė istorinį posūkį mūsų tautos gyvenime ir *visiškai naują* bruožą lietuvių tautos ir žmogaus istoriniame kelyje (12).

TEODORAS DAUKANTAS: Švelnumas socialinių luomų santykiuose. Kuklumas: lietuviai ūkininkai nelindo į poniškumą, kaip daré valdininkai ir, deja, karių dalis (13).

JUOZAS KAMINSKAS: Kas nepriklausomam Lietuvos gyvenimui davė tačiau ryškų bruožą, iš dalies formavo "mentalitetą" ir nuo ko "kvipo" visas mūsų gyvenimas, tai mūsų "inteligentija", kaip dar *Varpe* buvo sakoma, tautos žiedas. Mane stebino to naujai besiformuojančio visuomenės sluoksnio veržlumas "prasikurti", pasitikrinti ramų ir sotų gyvenimą, dažnais atvejais rizikuojant susidurti su baudžiamuoju kodeksu. Ir tai greitai, pirmon vieton dedant pareigą dirbti *sau* ir nevisuomet prisimenant pareigą kraštui bei savajai visuomenei. Spartus miestietėjimas, pagrįstas "bekonine" filosofija. Ir toks "mentalitetas" ėjo iš pačių viršūnių ir vis gilyn,

tiekdamas pavyzdžių bei paskatinimo ir priaugančiajai kartai (14).

MYKOLAS VAITKUS: Prieš įkuriant Nepriklausomąją Lietuvą, lietuviai mirko nelaisvėj, apytamsoj, skurde. Nepriklausomybę atgavę, savaime suprantama, jie pasuko pirmiausia į kiek galima didesnės gerovės įsigijimą. Iš to, savaime girtino, ryžto ėmė natūraliai kilti ir perdėjimai, tarp kitko — buržuazėjimas, arivizmas, materializmas, tyro idealizmo temimas. Tiesa, švietimu, mokyklomis, knygų leidimu, teatru, opera, apskritai muzika stipriai rūpintasi, kadangi juk to viso reikėjo nepriklausomai valstybei tinkamai reprezentuoti pasaulio akyse ir negauti kaisti iš gėdos: betgi kaskart daugiau ėmė rastis žmonių, kurie mėgo kultūrą ne dėl jos pačios arba ne dėl Tėvynės garbės, bet dėl asmeninio jaukumo santykiuose su svetimtaučiais arba dėl paprastučio dalyko — dėl uždarbio, ir tai kiek galima didesnio. Žinoma, ir to, apskritai imant, neimčiaus smerkti. Bet nebebuvo to gražaus Daukanto, Baranausko, Basanavičiaus, Kudirkos, Jakšto, Maironio laikų idealizmo, kada lietuviai nuoširdžiai sakydavo: "Viskas tau, Tėvyne!" Dabar gi buvo pradėta labai plačiai galvoti, jausti, netgi atvirai sakyti: "Gana jau aukoti viską Tėvynei! Tegu galop jinai pradeda aukoti viską savo vaikams!" (15).

JONAS PAPLĖNAS: N. Lietuvos metu ypatingai subrendo tautinis lietuvio sąmoningumas. Šis procesas labai stipriai paveikė ir tą lietuvių tautos dalį, kuri, istorinių priežasčių dėka, buvo nutautusi. Daugelis bažnyčios ir dvaro sulenkintų mūsų tautiečių (ir net ištisų apylinkių) grįžo atgal į savo tautos kamieną. — Tautiniam sąmoningumui brėsti daugiausia pasitarnavo lietuviškoji mokykla ir tautinės lietuvių (ypač jaunimo) organizacijos (16).

Tyčia sugretinome Nr. 15 ir 16. Priimant abu liudymu už teisingą faktų dokumentaciją, susidaro įspūdis, kad tautinis susipratimas Nepriklausomoje Lietuvoje pasklido platumosna, pasiekdamas mases, bet prarado pačiose savo aukštumose — visuomeninėje vadovybėje — ankstyvesnį ,dėl laisvės kovojančios tautos elitui būdingą, idealistinį bei pasiaukojamą pobūdį.

C. VYTAUTAS VAITIEKŪNAS: Nepriklausomybės tarpsnis tautos masėse išugdė tautinės valstybės savimonę. Jei Lie-

tuvos nepriklausomybę atstatant tautos masės nebuvo visai tikros jos būtinumu ir jos pasiekiamumu, tai nepriklausomybės laikmetis įsąmonino tautos mases tiek nepriklausomybės būtinumu, tiek jos neišvengiamumu (plg. Nr. 22). Ši sąmonė, nepaisant visų okupanto ir jo marionečių pastangų ją išrauti, tebėra gyva. Suprantama, kaip visur, taip ir lietuvių tarpe pasitaiko oportunistų, prisitaikėlių. Tačiau tautos masės yra tarsi imunizuotos toms sovietinėms patangoms (17).

TEODORAS DAUKANTAS: Liaudis, veikiai auganti į Tautą, vis giliau ir giliau susipranta ir bręsta nepaisyti vyriausybių galimų klaidų, reikale — be vyriausybės direktyvų gaivališkai priešintis svetimiesiems; deja, tokiuose sunkesniuose uždaviniuose, su didesnėmis aukomis.

Motto reikia skirti: vyriausybei, deja, kartais buvo tik propagandos, populiarumui įgyti arba išlaikyti žodžiai, liaudžiai ir ypač jaunimui gili esimo prasmė: "Žinok, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim, ne!" (18).

VINCAS RASTENIS: Tai ne vaizdavimasis, bet greičiau prisiminimas: nepaprastas lietuvių įsidrąsinimas ir beveik apyaklis pasitikėjimas Lietuvos "laiminga žvaigžde". Mes be Vilniaus nenurimsim (išdavikas tas, kas sveikinsis ar kalbėsis su bet kokiu lenku, kol Lenkija neatidavė mums Vilniaus!), mes nedelsdami atlietuvinsim Klaipėdos kraštą, dėl bolševikų nėra ko sielotis, jie nieko Lietuvai nedarys — štai nuotaikos, kurių turėjo paisyti rinktos ir nerinktos, bet išsilaikyti norėjusios valdžios... Kaip sau norit, bet nepilniems trims milijonams vieno milžino ideologiškai priešingo kaimyno nepaisyti, o su kitais dviem, palyginti irgi milžinais, būti "ant peilių" — nepaprastai narsu, nors gal ir ne perdaug išmintinga... Vyravo įsitikinimas, nors apčiuopiamais ir realiai įmanomais planais dar dažniausiai ir neparemtas, kad patriotiniai lietuvių tautos idealai vis tiek "kaip nors" turi realizuotis, tam kliūtis sudarančios jėgos turi nusilenkti. *Kompromisinių kelių ieškojimas nebuvo populiarus.*

Turtėjimas, civilizacija ir kultūrinis gyvenimas mieste plėtojosi greitesniu tempu negu kaime. Pastangos tą didėti ėmusį skirtumą tarp Lietuvos miesto ir kaimo sumažinti tuo tarpu dar nebuvo davusios žymių vaisių. Pasidarė madinga smerkti miestą, idealizuoti kaimą. Vyravo nuomonės (ar reikalavimai), kad valdžia pakreiptų ūkinio ir kultūrinio gyvenimo svorio centrą kaimo labui. Apskritai, Lietuvoj (kaip ir daug kur kitur) ant valdžios pečių atsakomybę krauti už viską, ypač už tai, kas nepatinka, buvo lyg ir įgimta. Tačiau, net ir taip neilgai nepriklausomoje savo valstybėje gyvenę, la-

bai retas kas iš lietuvių prisileisdavo minti, kad gal svetima valdžia galėtų būti geresnė. Nepriklausomybė buvo jau tapusi savaime suprantama būtinybė (19).

JONAS PAPLĖNAS: N. Lietuvos metui būdingas visos mūsų visuomenės politinio galvojimo per didelis susikoncentravimas ties Lietuvos Lenkijos santykiais. "Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim" tarsi pasidarė visų mūsų aspiracijų alfa ir omega, nustūmusi į tolimą užkampį visą kitą aplinką ir visas kitas problemas, jų tarpe ir pavojų iš Sovietų Sąjungos pusės. Per didelis susikoncentravimas ties ta viena, kad ir labai svarbia, problema paveikė, man regis, ne tik eilinio žmogaus, ne tik masės, bet ir daugelio vadovaujančių psichiką, o tai iš dalies pakenkė objektyviam tarptautinių įvykių raidos vertinimui (20).

VLADAS JAKUBĖNAS: Iš 20 nepriklausomo gyvenimo metų 14 metų Lietuva buvo valdoma režimo, kuris išoriškai atrodė griežta totalitarinė diktatūra. Įdomu, kad praktika gerokai skyrėsi nuo teorijos. Atrodo, kad *Lietuvos dvasia esmėje buvo demokratiška* (plg. Nr. 12) ir tokia pasiliko (plg. Nr. 22) prie bet kokio režimo. Praktiškai, vyriausybė buvo linkusi į stagnaciją, ir dažniausiai veikdavo arba nenumatytų įvykių paveikta, arba smarkios visuomenės opinijos spaudžiama. Ši opinija eidavo iš lūpų į lūpas, ji neatsispindėjo kontroliuojamoje spaudoje, tačiau nedideliame krašte tam tikros nuomonės apimdavo visą kraštą, iki valdančios partijos įskaitytinai. Su nedideliu, vienų kitų metų pavėlavimu, vyriausybė būdavo priversta vykdyti tą visuomenės opiniją. Šį reiškinį aš laikau bene įdomiausiu ir sveikiausiu mūsų valstybės gyvenime per jos ilgą speudototalitarinį laikotarpį (21).

VYTAUTAS VARDYS: Jaunoji karta augo pasitikinti savimi ir kraštu. Mieste ir kaime. Toji karta taip pat neišvengiamai nešė Lietuvai demokratinę santvarką. Šitai buvo tik laiko klausimas: kol užaugęs jaunimas užims savo pozicijas. Kaimo vyresniųjų tarpe Lietuva dar kai kur nebuvo prigijusi ir jos lojalumas Lietuvai — valstybei — dar buvo abejotino stiprumo. Šito priežastis buvo neabejotinai ekonominė (22).

TEODORAS DAUKANTAS: Vienybė Vilniaus klausimu (23).

JONAS MULOKAS: Norėčiau atsakyti Jeronimo Plečkaičio žodžiais, kada jis 1941 m., tik vokiečiams užėjus, Vilniuje atėjo pas mane, tada statybos skyriaus vedėją, prašyti darbo, pasisakydamas, kad jis esąs žinomasis Plečkaitis. Pasakiau, kad jei jis jaučiasi esąs lietuvis, — per maža yra lietuvių ,kad būtų dar galima skirstytis, — jis darbo pas mane

gausiąs. Tada jis pasakė: "Aš lietuvių nebepažįstu. Man išvykstant iš Lietuvos, Lietuvoj buvo "žmonių", "katalikų" "krikščionių demokratų", "socialistų" ir kt., bet nebuvo lietuvių. Dabar Lietuvoj pirmoj vietoj atsirado lietuviai" (24).

Vienybę užsienio politikoje — didelį tautinį solidarumą išorės atžvilgiu — atsvėrė griežti suskilimai viduje. Politinis solidarumas apsaugai nuo išorinių įtakų viduje iki okupacijų pradžios neišsikristalizavo tikru politiniu sutarimu. Ši priežastis, drauge su perdėtu susikoncentravimu ties kai kuriais grėsmingais užsienio politikos aspektais (o išorinė grėsmė savaime skatina valdžios galių stiprinimąsi!), galėjo, nepaisant demokratinio sentimento vyravimo, vesti į nedemokratinės politinės santvarkos išsivystymą.

D. JURGIS GIMBUTAS: Gyvenant Amerikoje, išryškėja vienas toks NL bruožas: pagarba mokslui, menui, intelektualams. Toji pagarba buvo matoma Lietuvos miestuose ir kaime. Nors pinigų visiems reikėjo, nemažiau kaip ir Amerikoje, bet turtingas pirklys nebuvo idealas nei lietuviui moksleiviui, nei mokytojui, nei ūkininkui. Tuo tarpu profesorių, operos dainininką, orkestro dirigentą, gimnazijos direktorių gaubė visų sluoksnių pagarba. Jie buvo palyginti geriau atlyginami už biurokratus ar amatininkus. Kitas specifiškas NL bruožas: įsitikinta, kad lietuvių kalba tinka ne tik pradinei mokyklai, bet universitetui ir teatrui, kavinei ir klubui (25).

TEODORAS DAUKANTAS: Gaivališkas veržimasis į mokslus (kuriam, deja, vis daugiau ir daugiau buvo keliama kliūčių). Švara, kultūrinis augimas (26).

Dokumentai Nr. 25 ir 26, atrodo, liudija kultūrinės funkcijos visuomeniniame gyvenime iškėlimą virš grynai ekonominės funkcijos. Kultūros gamyba ar perdavimas, buvo, matyti, viešojo sentimento ir ekonominę gerovę apsprendžiančiųjų ne mažiau, o gal ir daugiau vertinami, kaip medžiaginių gėrybių gamyba ar platinimas. (Tai gal viena iš priežasčių, dėl ko nebuvo daug veržiamasi "į verslus, pramonę ir prekybą" — Nr. 10).

Šie dokumentai tačiau, tur būt, neturėtų būti su-

prasti paneigiančiais ankstesnę išvadą, liečiančią ryškų materializmo bruožą NL žmogaus mentalitete. Kultūrinių profesijų palyginti geras medžiaginis atlyginimas (Nr. 25) ir galėjo skatinti materialistinį siekimą reikštis per dvasinės, bet ne medžiaginės veiklos kanalus (Nr. 15). Kultūrinių profesijų iškėlimu NL dalyvavo senoje europietinėje tradicijoje, kuri Ameriką tik pačiu paskutiniu metu tepradėjo ryškiau veikti. Šiuo atžvilgiu Lietuva gali būti laikoma "pralenkusia" Ameriką; iš tikrųjų gi šiuo atveju senoji europinė tradicija ir yra tapusi vienu progresyviausių naujosios Amerikos elementų.

Rastieji Nepriklausomajai Lietuvai būdingi bruožai galėtų būti šitaip trumpai susumuoti: **didelis veržlumas, išskyrus moderniąją pramonę ir prekybą; tautinės ir individo vertės sąmonės plačiosiose masėse išsivystymas; socialinis solidarumas, peržengiąs (reliatyviai atvirų) luomų ribas; bet ir — miestiečio tipo bei jo ypač radikaliai atstovaujamo materialistinio geidulio išplitimas; nerealistinis pasitikėjimas savąja valstybe kitų valstybių ir savųjų piliečių ("pseudototalitarizmas") atžvilgiu; nelankstus bekompromisiškumas ir vidinio politinio solidarumo stoka, iš dalies, gal būt, iš šio visoms srovėms būdingo nelankstumo ir išplaukusi.** Formavosi ir kartų skirtumai: jaunoji karta buvusi labiau tautiškai sąmoninga ir demokratiškesnė už vyresniąją.

(Kitame numeryje — kuo iš Nepriklausomos Lietuvos šiandien didžiuojamasi).

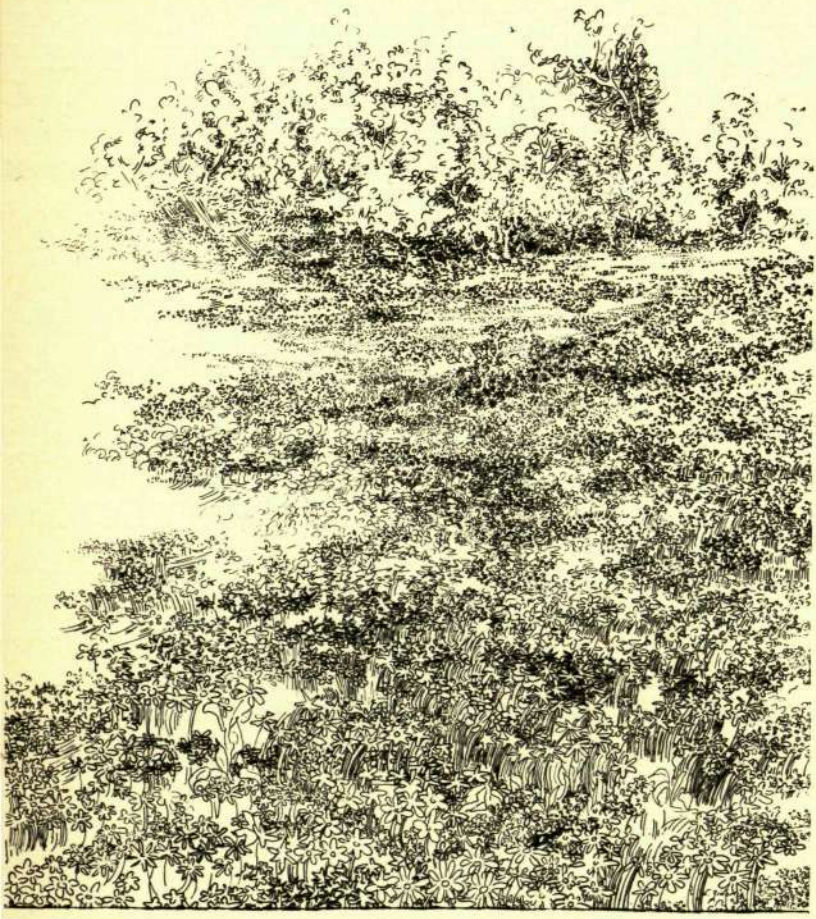

Lijolė Židonytė. Vasaros peisažas. Tušas.

GELTONAS BIUIKAS

KAZYS KĘSTUTIS ALMENAS

Atsimenu jį tiksliai ir su detalėmis.

Tas pasistojęs šviesių plaukų šepetys.

Ta šypsena, ištempta ligi plyšimo ,eilė retų dantų. Juoką, išstumtą ir kur kas per garsų.

Tuos jo perdėtai dramatiškus gestus.

Ir, žinoma, tą fantaziją... Vargšas Vladžio.

Mano didysis draugas Vladžio.

Susitikau jį tik atvykęs į universitetą, pačioj pirmoj ROTC rikiuotėj.

Kaimyno dešinėj vardas buvo Biro. Jis pažiūrėjo į mane lyg truputį iš aukšto.

— Koks vardas sakei?

Aš pakartojau.

— Jo... — Jis plačiai išsišiepė. — Mano — Biro. Draugai vadina mane Maik. Būsim draugai, gerai?

Turėjo aiškų slavišką akcentą ir maišė žodžių tvarką sakiniuose.

— Žinoma. Atrodo, vis vien teks greta žygiuoti.

— Ak, kaip tie žygiuot nemoka, — jis nusijuokė. Juokas kažkaip atsiskyrė nuo balso, atrodė lyg visai kitas žmogus juoktųsi, buvo per garsus ir puse oktavos aukštesnis.

— Aš tai seniai išmokau.

— Jo, kada?

— O, jau seniai. Ką čia, niekis. — Jis paniekinamai numojo ranka. — Aš turiu patyrimo. — Reikšmingai primerkė akį, ir, išsitraukęs, pakelį cigarečių, pasiūlė man. Aš šiaip nerūkydavau, bet dabar, žinoma, paėmiau.

— Reik žinot ir mokėt, ne? Daugiau klasių turi?

— Ne, šita paskutinė.

— Tai einam atsigert į Uniją. Mes dabar draugai!

Ir tam patvirtinti man stipriai suplojo per petį.

Nebuvau pratęs prie tokio tiesioginio nuoširdumo. Ypač čia, universitete, kur visi, atrodė, laikėsi taip atokiai ir kalbėjo ar juokėsi tik savųjų tarpe. Bet Maikiui mano santūrumas nesudarė jokių kliūčių.

— A, kad nieko nėr... — tarė jis nusivylusiu balsu, apžvelgęs Studentų Unijos kavinę.

— Ko nėr?

Jis nusišypsojo, lyg manęs gailėdamasis, ir išpūtė dūmą pro kairį lūpų kraštą, cigaretės iš burnos neišėmęs.

—Mergų nėr. Štai ko nėr.

Kavinė iš tiesų buvo tuštoka.

— Taip, — atsakiau. — Gaila. — Nors tikrai nežinojau, ką būtų galima pradėti, jei jų būtų ir knibždėję. Merginos tais pirmaisiais metais man atrodė labai suaugusios ir tolimos, ir jų draugijoj jaučiaus nekaip.

— Tai sėdam, ką? Vietos užtenka.

Maik plačiai įsitaisė prie staliuko ir tuoj perėmė pokalbį. Kalbėjo čia juokdamasis savo tuo per garsiu juoku, čia atmesdamas galvą iki suolo atramos ir pūsdamas dūmus tiesiai į viršų. Siūlė man cigarečių. Užsakė po dvi stiklines kokakolos.

Iš Slovakijos, vadinasi. Bet dabar jau amerikonas. Turi pilietybę.

Jis pabrėžė tą faktą. Taigi. Tėvas turėjo Slovakijoj ūkį. Ir didelį. Šimtą hektarų, gal ir daugiau. Dvidešimt žmonių dirbo, gal ir daugiau. Neblogai, ar ne?

Bet tas karas! Kiek jis pergyveno per tą karą! Dėl Dievo meilės. Niekas čia to suprast negalėtų. Bet tu supranti, ką? Aš reikšmingai lingavau galvą, nors man karas buvo tik įdomus vaikystės epizodas.

Bet dabar jis jau amerikonas.

Reikia tik mokytis, ir viskas pasiekiama. O mokytis nesunku. Jam tai tikrai ne. Ką čia, pavyzdžiui, žygiuot jau seniai moka. Jis studijuoja mediciną. Taigi, būtinai mediciną, žinai kodėl?

Jis visai surimtėjo ir, užgulęs alkūnėmis stalą, žiūrėjo tiesiai į mane.

Padėt žmonėm gali. Esi labai reikalingas. Taip, daktaro labai svarbus ir atsakingas darbas. Daug gali gero padaryti.

Ir uždirbt galima.

Jis vėl plačiai nusišypsojo ir atsilošė.

Žinoma. Kas, tu manai, čia didžiausiom mašinom važinėja? Daktarai, štai kas. Taigi, mediciną ir studijuoja.

Užmokėjo už mano kokakolą. Bandžiau truputį priešintis, bet jis neužsileido.

— Aš pakviečiau, aš ir užmoku. Ką manai, aš pinigų turiu. Įrodymui ištraukė penkinę ir mirktelėjo kasininkei.

— Aš turėjau mašiną, bet dabar sugedo, — tęsė jis išėjęs į lauką. Turėt mašiną man buvo tik graži svajonė.

—Taip, žinai kokią?...

— Ne. Fordą?

— Ha, Fordą. — Jis suraukė nosį. — Biuiką turėjau. Visai naują. Būtum matęs, brolyti. Bet aš kitą gausiu. Biuikas labai gera mašina.

Atsisveikinom nuoširdžiai. Paspaudė ranką, papurtė. Rytoj susitiksim. Nuvažiuosim pas jį į namus, ką? Pažiūrėsim televizijos. O, jis didelę televiziją turi... Gerai?

Aš patraukiau pečiais. Ko čia daug priešintis.

Gyveno netoli universiteto, antrame aukšte medinio namo girgždančiais laiptais.

Pasitiko mus mama. Stamboka moterėlė su tuo charakteringu suglebimu kaimo moters, atsidūrusios mieste. Bliuskos rankovės vos apgaubė jos apvalias rankas.

— Hija, — pasveikino ją Maik garsiai, — čia mano draugas, mama. — Jis kalbėjo lėtai, skiemenuodamas. Moterėlė šypsodamasi palingavo galvą.

—I learn speak english, — pasiteisino ji.

— Taip, mama lanko anglų kalbos kursus, — Maik jai paplojo per petį. — Ji kalba jau gerai. Ar ne, mama?

— Vladžio nori visi amerikonai padaryti... išmokėt anglų... oi, taip daug. — Ji numojo ranka.

— Mes esame Amerikoje dabar, mama...

— Vladžio? — prasitariau. — Ne Maik?

— Vladislav Biro. Visada mano Vladžio. — Ji nusišypsojo į jį. — Gerai vardas Vladžio. Šventas vardas. Kodėl Maik?

— A, mama nežino, mes esame jau amerikonai. — Jis jautėsi nepatogiai.

— Amerikonai... oi taip daug... Ji atsisuko į mane. — Jis geras berniukas, mano Vladžio...

— Ak, mama... Einam pažiūrėt televizijos. Mes turime didelę, eikš...

Praėjimas į kitą kambarį buvo atitvertas užuolaida. Kambarys atrodė jaukiai kaimiškas. Ant sienų kabėjo šventųjų paveikslai, palangės prigrūstos gėlių vazonų. Komoda ir staliukai apdėti megztom staltiesėm ir apstatyti nublukusiom nuotraukom. Viename kambario kampe didelė raudono pliušo sofa, apkrauta išsiuvinėtom pagalvėlėm. Tarp pagalvėlių pakilo žmogus.

— Labas, tėte — Vladžio atsisuko į mane ir kiek suraukė nosį.

—Jis visai nekalba angliškai, žinai... —

Tėvas priėjo lėtu žingsniu. Stambus vyras, nors kur kas žemesnis už Vladžio, raudonais veidais ir mažom akim, pasislėpusiom po vešliais antakiais. Atrodė lyg truputį susikūprinęs, bet iš tiesų laikė galvą tiesiai, tik ji buvo užrista ant pečių beveik be jokio kaklo.

Vladžio pasakė kelis žodžius slovakiškai. Senis žiūrėjo čia į mane, čia vėl į Vladžio ir jo mažos akys mirksėjo. Paskui pamažu išsišiepė.

— A, Litvak!

— Taip, — atsakiau, — lietuvis.

Jis man padavė ranką, kietą ir grubią:

— Sidiom, — linktelėjo galva į sofą, — pažalstva, sidiom.

— O, tėtė labai mėgsta televiziją, — įsiterpė Vladžio.

Televizija buvo tikrai nemaža, pastatyta garbingoj vietoj prieš sofą. Tuo momentu ekrane jojo banditai ir atsigręždami šaudė.

— A, charašo? — linktelėjo galvą ekrano pusėn tėvas, rodydamas eilę dantų, kur kas geresnių už Vladžio .

Prasėdėjom ligi vakarienės. Vladžio mama pasirodė puiki virėja, ir nors aš atsiprašinėjau, kad daug nenorįs, kirtau kaip reikiant. Mama tupinėjo aplink stalą, vos susigriebdama pati prisėst ir užkąst.

Po to jau buvau visiškai perėjęs krikštą į Vladžio draugystę. Jis tai pabrėžė labai dramatišku tonu.

— Mano namai — tavo namai! — pareiškė jis visai rimtai.

— Mes dabar draugai, ar ne?

Aš sutikau, nors ir nesugalvojau, kaip čia man parodyt savo gilesnius draugystės jausmus. Buvau, tiesą sakant, patenkintas, turėdamas tokį draugą. Amerikonų tarpe per gerai neįtikau, su lietuviais nebuvau susipažinęs, o draugų visgi reikia. Tą vietą Vladžio visai ir su

entuziazmu užpildė. Beveik visą laisvą laiką kartu ir praleisdavome — lošdami stalo tenisą, maudydamiesi ar eidami į kiną. Vladžio visada viskam būdavo pasirengęs ir kartais net per daug ragindavo. Jei atsiprašydavau, kad neturiu pinigų, kas dažnai būdavo teisybė, jis užmokėdavo ir nenorėdavo nei girdėt apie atidavimą. — Tam draugai, ar ne, kad dalintumės.

Žinoma, žygiavom greta per ROTC pamokas ir kai pasidarydavo per šalta žygiuoti, sėdėdavom tame pačiame suole klasėje. Vladžio tą kursą ir uniformą labai mėgo. Mano įgimtas entuziazmas tokiems dalykams mažas, bet užsikrėčiau ir aš, ir kurį laiką irgi bandžiau būt "pavyzdingu kadetu". Vladžio jautėsi esąs vienas iš pavyzdingiausių, ir man duodavo draugiškų patarimų. Atsimenu, žygiuodavome po pamokos su savo melsvomis uniformomis, užsikūrę cigaretes, išpūtę krūtines ir žvalgydamiesi, ar kas nepastebi, kokie mes šaunūs. Vladžio tokiu atveju juokdavosi ir kalbėdavo dar garsiau ir praeinančiom merginom sugebėdavo sušukt: „Haija, beiby"! Visada būdavau nustebintas jo tokia drąsa.

Didysis mano draugas Vladžio.

Pripratau prie to per didelio jo garsumo ir prie to noro girtis, ir, kartais pastebėdamas jo istorijose nesklandumų, nekreipdavau per daug dėmesio. Atvirai tariant, draugystė man apsimokėjo, ir aš galėjau dėl to ir truputį nusileisti.

Tik vienas dalykas man buvo keistokas nuo pat pradžios. Kiek mačiau, Vladžio niekad nesimokė. O man, einant semestrui prie galo, darėsi vis aiškiau, kad mokytis čia visgi reikia. Pykindavo, kai jis užeidavo vis su naujais prasimanymais tokiu laiku, kai, rodos, jau sukaupsiu visas jėgas, atsisėsiu ir mokysiuos.

— Dėl Dievo meilės, — sakydavau, — ar tu gi niekad nesimokai?

Vladžio surimtėdavo:

— O, aš turiu visuose dalykuose A, kodėl man dau-

giau mokytis? Daugiau vis tiek negausiu.

Aš į tai žiūrėdavau abejingai, ypač kad buvo priimta visada dejuot, kad esi arti iškritimo, kokius gerus laipsnius beturėtum.

— Na, — pridėdavo Vladžio matydamas mano netikrumą, — tik ekonomijoj gal ne. Paskutiniame egzamine gavau tik 89. Nelabai gerai, — ką? — Špyga negerai, mano laipsniai sukosi apie 70, tai pakeisdavau temą aš pats.

Bet Vladžio nebuvo vienintelis tokios aukštos nuomonės apie save. Jam visai pritarė mama. Atsimenu ypač jo rašomąjį stalą atskirame jo kambarėlyje. Knygos buvo sudėtos tvarkinga eile, pagal dydį, pieštukai taisyklingai sukrauti, su padrožtais galais į vieną pusę. Ant lentynos, užtiestos išsiuvinėta staltiese, stovėjo gėlių vazonėlis. Ant sienos kabėjo Marijos paveikslas. Man viską aprodė mama su išdidžia šypsena. Aiškiai mačiau, kad čia jos ranka palaiko tą retai sudrumsčiamą tvarką.

— Čia mokina mano Vladžio — tarė ji patiesdama staltiesaitę. — Jis gerai mokina. — Ji nuleido balsą, lyg sakytų pagarbų dalyką.

— Jis bus daktaras. Daktaras — mano Vladžio... — Ji pakėlė į mane akis, ieškodama nustebimo. Aš palingavau galvą pritardamas.

— Jis bus gerai daktaras, mano Vladžio, — nutęsė ji pusbalsiu.

Ir tuo momentu jaučiau, kaip tikrai svarbu tai buvo.

Laikas eina. Atsimenu, ilgai atrodė, lyg tas pirmas semestras būtų tik ką prasidėjęs ir jau, jau ateis laikas, kai tikrai reikės pradėt mokytis. Su nelauktu staigumu užgriuvo galybės egzaminų, ir net nespėjau atsipeikėti ir susiorganizuoti, kai viskas buvo baigta. Pirmas semestras liko įrašytas į istoriją ir, bent iš mano pusės, istorija buvo liūdna. Kitam semestrui sudariau didingus planus, pasiryžau kovoti ligi paskutinio kraujo lašo, pa-

klot savo jauną galvą ant mokslo aukuro. Amen.

Visą savaitę laikiaus savo priesaikos ir net po to, nors nustatyta disciplina sutrupėjo, visgi mokiaus daugiau. Tai automatiškai sumažino mano draugystės saitus su Vladžio, nes jam ko ko, bet laiko tai niekad netrūkdavo.

— Ką, vėl zubrinsi? — jis suraukdavo nosį. — Kiek tau laiko reikia tokiam paprastam dalykui išmokt?! — Čia jau tvojo arti mano puikybės, bet nedaug ką turėjau atsakyti.

Bet gal svarbiausia mūsų kiek silpnesnių santykių priežastis tą semestrą buvo jo pasisekimas ROTC klasėje. Čia tikrai negalėjau su juo susilygint. Pagaliau mečiau visas rungtynes ir, kaip tinka geram pralaimėtojui, griebiausi sarkazmo tam "kareivėlių žaidimui". Bet Vladžio tik ir tegyveno dėl tos uniformos. Buvo tikras klasės pažiba. Batai blizgėdavo, kaip nupustytas juodas stiklas, kelnių kantas visada atrodė, lyg ką tik lygintas. Klasėse visada atsakinėdavo ir keldavo kapitonui klausimus. Ir nors klausimai dažniausiai nebūdavo per gudrūs, visada būdavo keliami labai karišku būdu, kas, atrodė, buvo toje srityje daug svarbesnis dalykas. Iškeldavo ranką tiesiai, beveik pašokdavo, kai kapitonas linktelėdavo jo pusėn, išsitempdavo:

— Tamsta kapitone, aš norėčiau paklausti... — Ačiū, tamsta kapitone. — Iššaudavo aiškiu balsu, kad ir su akcentu. Mūsų klasėj entuziazmo šiaip labai stigo, ir Vladžio automatiškai tapo kapitono mėgiamiausiu mokiniu. Gavo paaukštinimą ir privilegiją nešioti du dirželiu ant peties. Be to, buvo priimtas į karinį klubą, kas dar pridėjo vieną dirželį.

Jau tada vaikščiot su juo uniformuotu ne tiek patikdavo. Trys diržiukai švietė ant jo aukštai pakeltų pečių, ir mano pečiai jautėsi nepatogiai nuogi. Priedo jis ten gavo visą eilę draugų iš karinio klubo, taip pat išpūstom krūtinėm ir taip pat diržuotų.

Taigi nors mūsų draugystė antrą semestrą ir pasidarė retesnis dalykas, bent iš Vladžio pusės ji buvo taip pat triukšmingai nuoširdi. Susitikę plodavom vienas antram per petį. Vladžio mane supažindindavo su savo naujais draugais, užsukdavom pas jį pavalgyt.

Pirmųjų metų gale, kaip pridera geriems draugams, kartu pasigėrėme, peržvelgėme praeitį ir apmetėm didelių planų ateičiai. Išsiskyrėme tik auštant. Turėjau jam prižadėt rašyti. Būtinai rašyti.

Su tais gerais norais ir palikau per visą vasarą. Bet vasaros eina labai greit, ir jau kam kam, bet laiškų rašymui laiko nėra.

Grįžau iš atostogų nudegęs ir su tvirtais ir kilniais nusistatymais mokytis.

Vladžio prisistatė tą pačią dieną. Jis įgriuvo į mano kambarį su didžiausia šypsena ir triukšmu.

— Labas, tu, toks ir toks! O, bet tu gerai atrodai! Papasakok, kaip sekės, žmogau!

Aš papasakot turėjau ką ir būčiau mielai tai padaręs, bet Vladžio man nedavė progos išsižioti.

— Žinai, kaip man sekės, o boy! — Jis vos tvėrėsi kailyje. — Spėk, ką turiu, spėk! — Nedavė man net laiko truktelt pečiais.

— Nori — parodysiu. Eikš, eikš, pamatysi!

Mes nulėkėm laiptais žemyn. Jis šaukė atsigręžęs per petį.

— Pirkau mašiną!

— Eik tu, tikrai? — šaukiau iš paskos, — kokią?

— O, brolyti, kokią!

Išlėkėm laukan. Prieš bendrabutį, prie raudonos linijos, kur mašinų statyti negalima, stovėjo biuikas. Naujas tų metų geltonas biuikas! Saulė mirguliavo blizgančiu chromu. Vladžio paplojo per veidrodinį stogą.

— Štai kokią!

Tikrai buvau pritrenktas. Vien tik mašina buvo svajonė, apie naują man niekad nebuvo atėjusi mintis.

— Ne šitą... tikrai?

Vladžio šypsnys beveik plyšo.

— Tai kokią tu manai? Ar patinka? Matytum, kaip važiuoja... O, brolyti — Jis staiga ranka perbraukė per orą. — Uumm. Vos matyt gali...

Man tikrai trūko žodžių.

— Iki šimto mylių nuspaudžiu, tikėsi ar ne — šimtą mylių, ką?

Tik dabar pastebėjau pirmoj sėdynėj mergaitę. Ji sėdėjo ant kampo didžiulės blizgančiai apmuštos sėdynės. Suknelė tiko prie apmušalo, apskritai mergaitė tiko. Beveik priminė mašinų skelbimuose nupieštas mergaites. Tiek pat siaura su siaurute šypsena tarp labai aiškiai ir tiksliai išdažytų lūpų.

— Čia Lois, — Vladžio atidarė duris.

— Lois, čia mano draugas, apie kurį tau pasakojau. Mano geras draugas.

Lois nepakeitė šypsenos. Aš pažiūrėjau gal perdaug atidžiai, ir ji nuleido akis, bet susigriebė ir vėl pakėlė. Siauras veidas ir nosis truputį siauroka, bet šiaip labai stilinga. Kažkaip perdėtai stilinga. Plaukai sušukuoti pagal magazinų viršelių frizūrą ir suknelė tokiai dienai nepatogiai siaura. Ji padavė man ranką švelniai ir irgi stilingai.

—Labas, malonu jus susitikti...

— Ha, žinoma, malonu, — Vladžio ją apkabino. — Čia mano mergaitė, nebloga, ką? — Jis nusijuokė. Lois savo šypsnio nepakeitė.

— Na, einam, einam pavažinėsiu, — šaukė nekantraudamas Vladžio.

— O, brolyti, kaip ji važiuoja. Tik zum... visi man iš kelio traukias....

Priekinėj sėdynėj vietos užteko apsčiai. Lois sėdėjo tiesiai, sudėjus rankas ant kelių. Vladžio švelniai perjungė bėgius.

— Mane vakar policija vijosi. Matytum, per pusę miesto. Bet kur tie šmikiai fordai, biuiką pagaus... Jis

apsuko kampą įprastu lygiu mostu ir pasileidome plentu. Rodyklė pamažu čiuožė aukštyn, mašina tyliai ūžė, vos pastebimai virpėdama, beveik nesijautė, kad važiuoji.

— O, kai prasidės mokslas, tai gyvensim, ar ne?...— Jis primerkė man akį. — Šitie metai bus mums kitokie, pamatysi. Susirasi mergą, ką? — Jis paplojo Lois per šlaunį ir balsiai nusijuokė.

Aš pagaliau įspraudžiau klausimą.

— Iš kur tu gavai pinigų?

Vladžio akys mirgėjo. — Reik žinot, brolyti. Tik žinot ir mokėt. Ei, žiūrėk, važiuojam aštuoniasdešimt!

Rodyklė suposi aplink aštuoniasdešimt. Dar nebuvom visai išvažiavę iš miesto. Aš apsižvalgiau, ar neims kas vytis.

— Ar tiki, kad galiu šimtą išnešt?

— Taip, — tariau, — be abejo.

— Ką manai, tokia mašinytė! Kur tu matei tokią, ką? Matytum, kaip kaimynai žiūri!

Tą kartą dar ilgai važinėjom. Vladžio man parodė, kaip ji sukinėjasi, sustoja, kaip veikia stabdžiai, radijas ir kad gali paspaust mygtuką prie stabdžio, kuris iššvirkščia vandens ant langų. Mano nustebimas nebuvo dirbtinis, ir bandžiau nuslėpt pavydą. Lois sėdėjo daug nekalbėdama, tik nusišypsodama į Vladžio tauškėjimus ir juoką. Ir ji man darė įspūdį. Atrodė dar jauna, bet su tuo jau tikru moterišku laikymuosi, ar bent jo imitacija. Atrodė, lyg būtų tam tikro paslaptingumo už tos jos tylos ir siauro šypsnio.

Taip prasidėjo mūsų antrieji metai ir taip kurį laiką ir toliau tęsėsi. Vladžio, mašina ir Lois buvo neišskiriama trejukė. Susitikdavome Unijoj ir po puoduko kavos būtinai turėdavome išeit vėl apsukt kelis blokus. Matydavau jį su mašina pilna, jo diržuotų uniformuotų draugų ir Lois viduj, besišypsančią kaip visada ir kaip visada siaura suknele.

Deja, ta jos paslaptingumo iliuzija neilgai tvėrė. Tereikėjo jai kelis kartus išsižioti, kad tylus subrendimas virstų į absoliučiai vaikišką naivumą. Šių dienų mergaitės pasižymi kvailumu, bet Lois buvo kažkas ypatingo. Toks keistas mišinys vaikiško mentaliteto, fantazijos ir mados. Į kolegiją ji nėjo, apskritai, abejojau, ar buvo baigusi gimnaziją. Bet Vladžiui ji patiko. Buvo kas parodyt ir tiko prie biuiko.

Nežiūrint viso šio naujo iškilimo, Vladžio liko mano draugu. Jis man tai pabrėžė maždaug tokiu tonu:

— Mes vistiek draugai, ar ne?

— Žinoma, — atsakiau. — Kaip kitaip galėtų būti?

Palošdavom pingpongą bendrabutyje, užeidavo jis ir pas mane ir mano kambario draugui gerokai įkyrėjo. Pasakojo, kaip biuikas gerai einąs, kas dėjosi klube, kaip viskas ėjo lyg sviestu patepta, ir, žinoma, apie mergas. Kaip man patinka Lois? Jis atidžiai stebėjo, ką sakysiu.

— O, Lois visai nieko... nebloga mergaitė.

— Kad žinotum, kaip ji mane myli!

— Tikrai?

— O, brolyti. — Jis nusijuokė stumtu juoku.

— Negaliu net atsikratyt. Ir ypač naktį. Tai merga! — Jis man primerkė akį ir šypsojos daug ką žinančiu šypsniu.

Man merkt akies nereikėjo.

— Šitaip, — atsakiau. — Tai visai nieko.

Nors netikėjau tiesą sakant. Daug kas kalba su tuo žinančiu šypsniu, ir aš mokėjau pakalbėti, bet kiek to žinojimo, tik pats sau prisipažįsti.

Iki tos dienos gerai atsimenu Vladžio, savo didįjį draugą Vladžio.

Tą jo kvailą juoką, perdėtą fantaziją. Atsimenu, su kokiu išdidumu jis sukdavo biuiko vairą, kaip triukšmingai žaisdavom stalo tenisą, atsimenu ir siaurutį Lois šypsniuką.

Ir visa tai atsimenu natūraliai, kaip dalį savo tų pirmųjų dvejų metų. Visa tai taps kada nors jaunystės prisiminimais, linksmosios dalys išryškės, nuobodesni laikai išbluks, ir Vladžio liks mano atminty plačiai besišypsąs.

Bet kas atsitiko po to, atrodo lyg priklausytų kitam laikui, lyg nieko bendra neturėtų su universitetu, su visu tuo gyvenimu, ir net su Vladžio. Kažkaip nepritinka prie kitų atsiminimų ir niekad nepritiks.

Jau ir tada jaučiausi, lyg būčiau žiūrovas nelabai realios dramos, kurioje artistai nevykusiai vaidino savo roles.

Tik du mėnesiai tepraėjo po semestro pradžios.

Vladžio įėjo į mano kambariuką, prieš tai pasibelsdamas. Tai mane kiek nustebino, nes šiaip Vladžio niekad nesibeldžia. Apskritai, elgėsi keistokai, per daug nesijuokė, sėdėjo ant lovos kampo ir peiliuku rakinėjo panages. Aiškiai mačiau, kad nori ką pasakyti.

— Ką manai, jei aš vesčiau? — paklausė, lyg klaustų kelinta dabar valanda.

— O, — atsakiau, — veski, žinoma... — Jei žmogus nori pajuokauti, reikia jam duoti progos.

— Sakau, tikrai vesčiau...

— Ką!...

— Nu, vesčiau.

— Ar tau trūksta proto? — išsprūdo man.

Valandėlę pasidarė tylu. Aš laukiau, kad Vladžio nusijuoktų ir kristų atbulas į lovą kvatodamasis. Jis apsilaižė lūpas.

— Kodėl ne?

— Lois?!...

Jis nepatogiai nusišypsojo.

— Mes... mes mylim vienas antrą... — Jam buvo sunku tai ištarti. Žodžiai skambėjo, kaip tuzine matytų filmų, tik daug kvailiau.

Aš palingavau galvą, nesuprasdamas, ar tikrai dar

negalima juoktis.

Vladžio atsistojo ir nuėjo prie lango.

— Tu pamatysi, kai pats pamilsi...

Jis atsisuko, norėjo dar ką pasakyti ir numojo ranka.

— Pamatysi... Ir Lois nori tekėti.

Jis tikrai nejuokavo.

— Taip, — tariau, netikėdamas savo žodžiais.

— Lois labai gera mergaitė.

Vladžio nusišypsojo.

— O, kokia gera. Niekur tokios mergaitės nerasi. Tikrai niekur. — Jis bandė grįžt į savo įprastą toną.

— O kaip ji mane myli! O, brolyti. Kad ir vakar, žinai...

Man galvoj sukosi. Trečias pasaulinis karas nebūtų buvęs taip nelauktas. Mes abudu buvom devyniolikos. Niekad man ta mintis net nebuvo priartėjusi. Buvau girdėjęs, kad amerikiečiai tuokiasi tokie jauni, bet tai laikiau dar vienu jų kvailumo įrodymu.

— Taip, vesiu, — kalbėjo toliau Vladžio, lyg drąsindamas save. — Steve, mano draugas, vedęs. Žinai Steve, mano kompanijoj jis tik seržantas. Jis jau seniai vedęs, gal prieš du mėnesius. Kodėl aš negaliu, jei jis gali? Aš turiu mašiną geresnę už jo, turiu pinigų. — Jis nutilo. — Ir mes mylim vienas antrą, — pridėjo pamažu, ir žodžiai skambėjo taip pat tuščiai.

Netikėjau visu tuo iki pat vestuvių. Tiesą sakant, netikėjau ir po jų. Pati ceremonija atrodė lyg koks perdėtas nevykęs žaidimas.

Žmonių nebuvo daug, bet viskas ėjo tiksliai pagal amerikiečių iš visų pakampių surinktą mitologiją.

Vladžio atrodė kaip prašmatnios kavinės padavėjas. Pasipuošęs baltu fraku su raudona gėle atlape. Šypsena šį kartą kiek ligūsta. Atsimenu, bandžiau įžiūrėti, ar keliai dreba.

Buvo atėję ir jo uniformuoti kolegos su visais dir-

žiukais ir kaspinais ant pečių.

Žinoma, svarbiausia buvo Lois. Labai išblyškusi ir neįmanomai plona per liemenį. Balta suknelė viršuj ir apačioj pūtėsi į visus šonus, o vidury atrodė susitraukusi beveik į nieką. Kukliai laikė baltų lelijų puokštę rankose ir šypsojosi į sveikinimus, kartodama su teatraline inflekcija: — O, thank you...

Į pačią ceremoniją, tiesa, pavėlavau; sutikau juos tik išeinant iš bažnyčios. Bet jau visuose svarbiausiuose aktuose buvau uolus dalyvis.

Pirma, žinoma, nusifotografavom, išsirikiavę ir šypsodamiesi, kol šypsenos įskaudo. Akys ašarojo nuo spirginančios lempų šviesos, ir fotografas skeryčiojosi prie savo didelio juodo aparato, bandydamas mus dar labiau prajuokinti.

Po to triūbydami nuvažiavom į nuomuotą šaltoką salę pradėti „linksmosios dalies". Valgėme tą baltą, spranginamai saldų ir trupantį vestuvinį pyragą. Vladžio, žinoma, piaustė, o Lois dėstė trupančias riekes į lėkštutes. Išgėrėme vyno, ir Vladžio kolegos skystokai padainavo. Po kiek laiko nebeliko kas daryti, tai sėdėjome žvalgydamiesi, ar duos daugiau gert; bet gert nedavė, tai pabarstėm ryžių, kažkas pririšo senų batų ir skardinių prie Vladžio geltono biuiko, ir triūbydamas, su tarškančiom skardinėm užpakalyje, Vladžio išvyko į gyvenimą. Lois atsisukusi gražiai pamojo ir fotografas su akinamai blyksinčiu aparatu užfiksavo visus šiuos brangius momentus ateičiai.

Atsimenu, galvojau, kad dabar jam teliko tik Lois perkelti per slenkstį — tada viskas bus atlikta pagal taisykles.

Neturiu jokios abejonės, kad jis taip ir padarė.

Vladžio grįžo po savaitės su savo blizgančiu biuiku ir plona stilinga žmona. Atėjo abu pas mane, nors mergaitėm ir draudžiama įeiti į bendrabučius.

— Bet dabar ji mano žmona! — pateisino Vladžio juokdamasis. — Žmona, ne mergaitė, — ir jis jai paplojo per petį.

Apžiūrėjau juos kritiškai. Kažkaip atrodė, kad žmonės turėtų pasikeisti vedę, bet Vladžio buvo tas pats. Jis burbuliavo kaip visada, ir dabar buvo kas pasakot. Jie turį butą tik keli blokai į šiaurę. Turėsiąs užeit dabar, būtinai. Tavo namai, mano namai, — pakartojo jis. Man norėjosi klausti, ar tai galioja ir jo žmonos atveju. Bet Vladžio tokių juokų nelabai suprasdavo.

Užėjau. Negalėjau atsikratyti to žaidimo jausmo ir užėjęs. Butas nedidelis, bet gražus, su kilimu gyvenamajame. Virtuvė švari ir higieniška, pilna tvarkingų spintaičių. Gyvenamajame didelė šviesaus medžio televizija, kurios stotis galima kaityti sėdint savo kėdėj ir spaudinėjant mygtukus. Vladžio parodė kaip. Lois atnešė pyragaičių ir kavos mažuose puodukuose. Paskui žiūrėjom televizijos. Lois sėdėjo ant Vladžio kelių, ir jis jai pabučiuodavo į kaklą. Jaučiaus labai nevietoj, bet tiesiog išeiti nebuvo kaip. Gėrėm dar kavos, per skelbimus Vladžio savo mygtukais vis keitė stotis.

Daugiau pas juos nebėjau. — Galas žino, — patarė man kambario draugas, — dar ko gero užkrečiama liga. Žiūrėk, ir tu paskui norėsi žmonos ir geltono biuiko. — Ne, — atsakiau, — jei biuiką pirkčiaus, tai tik ne geltoną, o apie žmoną nesapnuok.

Bet Vladžio užeidavo. Atsinešdavo net glėbį knygų ir dėjosi rimtai mokąsis. Buvo surimtėjęs ir net kiek suliesėjęs. Mes nusijuokėm, kad to iš jaunikio reikia laukt. — Bet matytum, kaip mokaus dabar, — pridėjo Vladžio. — Dabar kitas dalykas. Turiu pareigą. Žinai, būt daktaru, uždirbti šeimai duoną... — Aš jau buvau pripratęs prie Vladžio temų, tai dirbtinu rimtumu lingavau galvą.

Gal dabar tik įsivaizduoju, nes žvelgiant atgal leng-

va būtų įžiūrėti visokių dalykų. Bet atrodo, lyg jau tada būčiau pastebėjęs, kad Vladžio dar daugiau pasikeitė. Lyg jo garsusis šypsnis išsitemptų ir nutrūktų, kaip pertempta styga. Lyg pražuvo daug to triukšmingumo, o kas liko, buvo dar daugiau dirbtina negu anksčiau. Ateidavo lyg ko daugiau kaip tik pasikalbėti apie niekus, lyg norėdamas ko paklausti, ką pasakyt. Atsimenu, mūsų pokalbiai išsibaigdavo po tų įprastų temų, ir kurį laiką nepatogiai tylėdavom, kol Vladžio griebdavosi ko nors šalutinio arba išeidavo.

Bet visa tai dabar tikrai būtų lengva ir įsivaizduoti.

Tačiau vieną dieną labai gerai atsimenu.

Buvo tik savaitė po Kalėdų atostogų, sausio aštunta, antra valanda po pietų.

Mane pašaukė į raštinę prie telefono. Lipdamas laiptais galvojau, koks velnias dabar galėtų skambinti, kai taip trūksta laiko.

Atsiliepė Lois. Negalėčiau pasakyti, kad balsas būtų pasikeitęs, tik užsikirto kalbėdama. Kalbėjo pamažu ir turėjo pakartoti.

— Maik negyvas... Nežinau, nežinau... Jis užsimušė... aš nežinau... mašinoj, ant kelio... Man reikia važiuoti į policiją... aš nenoriu... aš taip nenoriu...

Nežinau, ar balso virpėjimas telefono ragelyje buvo mano ar jos.

— Gerai, — atsakiau, — aš nuvažiuosiu.

Telefone trakštelėjo ir aš likau bestovįs su rageliu rankoj.

— Užsimušė? — pakartojau, — koks čia juokas. Ar jums proto trūksta? Dieve, — galvojau, — tikrai jai proto trūksta. — Bandžiau pasukti jos numerį, bet buvau pamiršęs. Pradėjau be plano sklaidyti telefono knygos puslapius, ir virpėjo rankos. Pastebėjau, kad rašomosios mašinėlės tarškėjimas nutrūko, ir raštinės mergaitė žiūri į mane. Susigriebiau ir pamažu pasukau policijos numerį.

— Biro, — tariau. — Ar Biro užsimušė?...

— Palauk, — ramiai tarė balsas, — patikrinsime.

Šnarėjo popieriai, kažkas policijos nuovadoj čiaudėjo.

— Ar V. Biro? — tęsė balsas ragelyje — B-i-r-o? Taip, tokius popierius turime. Galėtute atvažiuot atpažinti? Ar jūs giminė?

—Ne. Tikrai Biro?

— Tokie popieriai, turime jo šoferio leidimą. Kur galima pasiekti jo gimines? Mes skambinom žmonai, bet ji nieko neatsakė.

— Gerai, — tariau — aš atvažiuosiu...

Būstinėje sėdėjo storas seržantas ir man nekantriai nusišypsojo.

— O, — tarė jis palinguodamas galva — O, taip. Turime jį čia. Jau seniai laukiam, kad kas ateitų.

Jis sau tykiai švilpė pro dantis, vesdamas mane siauru, švariu koridoriu, batai aidėjo į taktą. Langų nebuvo, lubose iš užmaskuotų lempų sklido balzgana šviesa. Mes sustojom prie metalinių durų su dideliu stangriai uždaromu skląstu. Seržantas užsisegė apikaklę.

— Čia šalta viduj. Vasarą tai nieko, bet žiemą nelabai malonu. — Jis nutilo ir pagalvojo. — Esi matęs lavonų?

Aš palingavau galvą.

— Jis ne tavo brolis?

— Mano draugas.

— Taip, blogai, blogai. Visus čia gauname. — Jis stipriai truktelėjo rankeną, sunkios izoliuotos durys atsidarė su metaliniu trakštelėjimu. Šaltas oras dvelkė, kaip vėjas išėjus laukan. Kambarys buvo mažas. Viename šone lyg eilė metalinių spintų su didelėm keturkampėm durim. Seržantas atidarė numerį penktą. Viduj buvo pailgas vežimėlis, kaip ligoninėj, ir mačiau baltos drobės galą. Man širdis plakė pačiam gomury ir jaučiau baimę, nugaroj buvo drėgnai šalta. Kietai suspaudžiau pirštus.

Seržantas patraukė vežimėlį, jis išriedėjo lengvai ir tyliai ant guminių ratukų. Balta drobė dengė kūną; visai balta ir šviežiai lyginta drobė. Stačiai į viršų, kiek pasikreipę į šonus, kyšojo batai. Galėjau matyt, kad viena ranka buvo atmesta per krūtinę.

— Jis nebus labai gražus, — perspėjo seržantas ir atklojo drobę nuo priekio.

Aš laukiau to su įtempimu, bandžiau prieš tai susidaryti vaizdą galvoj, kad nekrupteléčiau.

Gražus nebuvo, bet buvo Vladžio.

Aiškiai tas pats šviesus plaukų šepetys ir dešinėje pusėje kur, keista, visai nebuvo kraujo, pasistojęs stačiai, lyg ką tik sušukuotas.

Kairėje kaktos nebuvo. Ji buvo įstumta į ausies pusę, sutrinta, kaip riešuto kiautas, kraujas juodavo ir suplotoj masėj matėsi išsikišęs kruvinai raudonas žandikaulis. Kairė akis, matyt, buvo sutrinta ar įgrūsta gilyn, dešinioji pusiau pravira.

— Pažįsti?

Aš palingavau galvą, norėjau sakyt, kad uždengtų drobę, pasidarė labai bloga viduriuose.

— Blogai, blogai, — nutęsė jis, atsargiai atgal užklodamas uždangalą. — Bet jis greit mirė.

Jis pastūmė vežimėlį, ir tas tyliai sugrįžo į savo spintą. Durelės trakštelėjo.

— Staiga. Visai nežinojo, kas jam kliuvo.

Išėjus mus apsupo šiltas oras, ir man pasidarė blogiau.

Greitai mirė, tikrai greit.

Mes ėjom atgal koridorium. Seržantas tylėjo.

— Jis turi žmoną, — tariau nei iš šio, nei iš to.

— Blogai, blogai...

Man reikėjo pasirašyt du popierius. Duoti tėvų adresą. Jie praneš tėvams, ir jis turėsiąs būt atsiimtas per tris dienas.

— Kaip jūs tai padarote? — klausė pabaigęs pildyt blankus seržantas, purtydamas galvą. — Kaip jūs tai

visgi padarote? Šviesi diena, lygus, sausas kelias, ir dėti į tiltą!

Aš norėjau tik greičiau išeiti laukan.

— Nežinau, — atsakiau. — Į tiltą?

— Į platų, gerą, naują tiltą. Ant ką tik atremontuoto 66 kelio galo. Tik trylika mylių nuo miesto. Kaip jūs tai padarote?

Išėjau į lauką, nes maniau, kad jau būstinėj imsiu vemti. Lauke stovėjau laiptų apačioj ir bandžiau nuryt kylantį blogį. Saulė švietė pro debesis į vakarų pusę, kur tiesėsi 66 kelias, švietė kur nors ant Vladžio tilto.

Į šaligatvio šoną sustumtas purvinas sniegas vietomis blizgėjo.

Lois sėdėjo ant sofos kampo sudėjusi rankas ant plonų kelių. Atrodė, kaip lėlė lėlių kambariukyje. Ji žiūrėjo tiesiai į mane pakėlusi savo siaurą veiduką, ir tylėjo.

Prieš ateidamas aš bandžiau įsivaizduoti, kaip ji mane sutiks, verks, parkritus ant sofos, lakstys iš kampo į kampą. Galvojau, kaip reikės nuraminti, bandžiau prieš tai paruošti žodžius ir susirinkau keletą sakinių.

Bet ji tik sėdėjo. Plona ir išbalusi, bet ne daugiau, kaip visada. Vilkėjo siaurą tamsiai mėlyną suknelę.

— Jis nieko nejautė, — pasakiau, — visai nieko, tikrai jam neskaudėjo...

Ji apsilaižė plonas lūpas.

— Ar mašina sudaužyta?

Man tas klausimas kažkaip buvo netikėtas, net pats tiesiogiai nepagalvojau. Bet čia nebuvo ko abejoti.

— Taip, sudaužyta. Visai sudaužyta.

Jos lūpos suvirpėjo.

— Sudaužyta? Okei, galės dabar atsiimti kad taip baisiai nori... kvailiai... — Ji žiūrėjo į grindis tylėdama. — Kvailiai... Visą laiką dėl to savo šimto dešimt dolerių, kas mėnesį. — Ji pakėlė akis į mane ir papurtė galvą. — Vargšas Maik... Jis pirko mašiną vasarą, ir jie vis

dar pinigų nori. Sumokėjo du kartus, visą 110 dolerių, bet kitą mėnesį jie vėl norėjo. Tada tai Maik nebemokėjo. Vargšas Maik... jie sakė, kad atimsią iš jo mašiną... žinai? — Ji nutęsė ir narstė pirštus. — Okei, dabar galės atsiimti. — Nutilo ir tylėjo. Bandė ką nuryti sausu gomuriu, mačiau, kaip judėjo gerklė ir trūkčiojo pečiai.

Aš tyliai perėjau kilimu išklotomis grindimis, atsidūriau prieš sofą, kur stovėdavo šviesaus medžio televizija. Televizijos nebuvo .

Tyliame kambaryje mes iš karto abudu pastebėjome tą tuštumą. Ji išsitiesė ir lyg bandė šyptelti.

— O, tai, — iš karto jos balsas skambėjo beveik kaip seniau, — mes jos nenorėjom. Buvom pasiėmę tik pabandyti, bet nepatiko, tai atidavėm atgal. Mums iš tikrųjų per maža. Dabar jau yra didesnių, tai Maik sakė tegul pasiima...

Aš palingavau galvą. Jos veidas atsileido, ir ji nusuko žvilgsnį.

— Ką jie dabar darys?... — balse vėl buvo baimės, — su Maik... Aš neturėsiu nieko... o aš taip nenoriu.

— Ne, tėvai viską sutvarkys.

— Bet aš turėsiu... — jai užsikirto balsas, ir ji atsistojo. — Aš turėsiu eit į laidotuves? Jį laidos, ar ne?... — O aš taip nenoriu... Vargšas Maik... O vargšas Maik. — Ji atsisuko į mane, maža išsigandusi mergaitė.

— Jis buvo labai mokytas. Kaip jis gerai mokėsi, tiek daug vakarų eidavo į biblioteką ir mane palikdavo vieną... Visą vakarą būdavo bibliotekoj, bet aš nieko nesakiau, jam reikėjo daug mokytis. Daktarai labai daug turi žinoti, — ji palingavo galvutę, tvirtindama šitą faktą, — labai daug. Ir jie gali daug žmonėm padėti. Maik dėl to norėjo būt daktaras... Jo mama sakė, kad aš jam nepakankamai mokyta, bet aš nemokėjau mokytis. — Ji truktelėjo pečiais. — Niekad. Bet Maik žinojo kaip. Vargšas, vargšas Maik...

Ji nutilo ir atsisėdo ant sofos kampo; aš žinojau, kad daugiau ir neturėjo ką sakyti. Pasijutau visai bejėgis, norėjau padėti, paguosti, bet trūko žodžių. Su Lois visada man trūkdavo žodžių. Atsisveikinau, ir ji man ištiesė trapią rankutę ir nusišypsojo.

Lipdamas laiptais, dar galvojau, kad ji labai drąsi mergaitė nusišypsot tokioj situacijoj. Kažkaip atrodė labai tinkamai dramatiška. Tik išėjęs lauk atsiminiau, kad Lois visada taip atsisveikina, visada ta pati siaurutė šypsena ir pavargęs rankos mostas.

Laidotuvės nebuvo žaidimas. Iš visų tų atsitikimų jos išsiskiria ryškiai, su nesugrąžinamu, neabejotinu galutinumu.

Tą dieną tikrai palaidojau Vladžio.

Buvo spirginančiai šalta, o aš buvau pametęs savo pirštines. Duobė krito žemyn po kojų ir ten, už trijų metrų, buvo visko galas. Iškapstyta, sutingusi žemė, sukaupta šalia duobės, teršė baltą kapinių tvarką.

Įleido karstą gilyn ir, kai ištraukė virves, jis liko ten vienas ir juodas sustingusioj žemėje. Pirmieji grumstai atsimušė į jį su biauriu duslumu, kažkaip netikėtas garsas, garsas iš kapo, kur visa turėtų būti tylu. Duobkasys sustojo ir perėjo į kitą krūvos pusę, kur žemė buvo smulkesnė.

Vladžio mama pravirko dar tebeaidint grumstams. Balsas pralūžo, lyg pritvindinęs didelę užtvanką, virpėjo kimiai, įsisiūbavo iki užspringimo ir nutrūko. Girdėjosi jos pastangos tarp spranginančių ašarų atgauti kvapą. Tada jis vėl išsilaužė mėšlungišku klyksmu.

Tėvas stovėjo susikūprinęs, aptriušusiu, matyt dar dypukišku paltu, viena ranka stipriai apkabinęs žmoną. Per apšarmojusį veidą riedėjo ašaros ir varvėjo vis į tą pačią vietą ant plačios palto apikaklės.

Man stingo pirštai ir buvo tuščiai šalta viduje. Grumstų dundesys aidėjo ausyse. Didelių sustingusių

į akmenį grumstų.

Užžėrė žemė paskutinį karsto galą ir lipo pamažu aukštyn. Grumstai krito dabar beveik be balso. Aš norėjau verkti, garsiai, kaip verkė Vladžio mama, išverkti tą vidaus tuštumą, tą dundesį, tą pusiau pravirą akį ir aną, kurios visai nebuvo. Ir žinojau, kad viskas baigta. Žemė užkrito sunki ant karsto ir dar susikaupė viršuje.

Sunki sušalusi žemė, papuošta eglėšakėm ir dirbtinom rožėm.

— Baigta, baigta, — pakartojau sau. Ta mintis dundėjo ausyse su grumstų aidu. Baigta. Ir jaučiau viską, ką tas žodis reiškė.

Ateis pavasaris, ir tu ištiši, Vladžio. Tavo paskutinė sustingusi akis sutrūnys...

Mintys absurdiškai vėlėsi apie tą patį tašką. Ir viena jaučiau labai aiškiai, tiesiogiai apie tai negalvodamas, pirmą kartą gyvenime žinojau tikrai, kad mirsiu, ir buvau išsigandęs mirties. Turėjau griebtis ko nors ir išstumt tą tuščią dundesį iš galvos.

Kodėl?

Paklausiau save ir klausimas lyg turėjo reikšmės. — Kodėl taip? Kodėl tau pasimaišė tas tiltas ant tiesaus, lygaus kelio, Vladžio? — Ne tai, kad čia laukčiau atsakymo, bet "kodėl?' buvo gyvas klausimas, lyg dalis gyvenimo.

Išėjęs iš kapinių, pasukau gatve žemyn ir maniau nueisiąs prie autobuso stoties, nes nenorėjau važiuoti atgal su Lois. Sugirgždėjo sniego ratai, ir šalia sustojo mašina. Buvo mūsų kapitonas, tas pat Vladžio mėgiamiausias. Dabar atsiminiau, kad jis irgi stovėjo kiek atokiau, nusiėmęs savo karinę kepurę.

Aš įlipau ir padėkojau. Kapitonas buvo susimąstęs ir įbedęs žvilgsnį tiesiai pirmyn.

— Gaila, — tarė kelis kartus sau, — labai gaila...

— Tu buvai jo draugas, ar ne?

— Taip, mes seniai buvom draugai.

— Ir jis vedęs?

— Jau daugiau kaip du mėnesiai... buvo vedęs.

— Gaila. Ir tik prieš dvi savaites, kai atsisveikinom, jis beveik verkė. Jis taip labai norėjo būti karininkas.

— Jis atsisveikino su tamsta?

Kapitonas klausiamai pažiūrėjo į mane.

— Kai jį atleidom prieš dvi savaites, kadangi nebebūtų buvęs mūsų kuopoje, atsisveikinom.

Aš nesupratau. Kapitonas kiek nutilo.

— Kodėl, — paklausiau, — kodėl atleidot?

— Jei iš universiteto atleidžia, ir mes turime atleisti. Mes tik universiteto dalis. Nors Biro, tiesą sakant, būtume labai mielai laikę. Jis padėjo moralei, visai kuopai padėjo. Bet ką gali padaryti, jei neišlaiko nei vieno iš kitų savo kursų. — Jis pažiūrėjo į mane. — Gal tu žinai, kodėl jam taip nesisekė? Jis praeitais metais antrame semestre tik iš ROTC tegavo patenkinamą laipsnį. Visus kitus dalykus metė prieš pabaigą arba krito.

Aš tik girdėjau žodžius nelabai jų suprasdamas. — Vladžio išmestas! — Iš karto nesusivaikiau. Kapitonas patylėjęs tęsė toliau.

— Šiais metais mes specialiai įteikėme prašymą universitetui, kad priimtų, ir priėmė bandomam laikotarpiui. Bet ką padarysi, jis nepasitaisė. Ir toks pavyzdingas kadetas. Gaila... Dabar ypač gaila...

Jis išleido mane prie bendrabučio ir aš sumišęs vos susigriebiau padėkoti. Nusekiau akimis mšiną ir pradėjau sau kartoti girdėtus žodžius.

Vladžio išmestas?! Melas... tariau sau... negali būti. Meluoja chamas, ir negyvas Vladžio negali nieko atsakyti. Vargšas Vladžio...

— Bet ne, — pakartojau, — ar tikrai meluoja? Nejaugi?

Tai kodėl? Kodėl?...

Ir "kodėl" dabar įgavo kitą reikšmę, ir pasąmonėje kažkas pradėjo aiškėti. Kažką nujaučiau ir, net aiškiai nežinodamas, kas tai yra, bijojau naujos, netikėtos teisybės. Kodėl? Buvo lyg čia pat tas "kodėl", tik reikėjo jį užčiuopti, atmesti jausmus ir baimę ir buvau įsitikinęs, kad tada žinosiu.

Užbėgau laiptais į viršų. Kambario draugas buvo namie. Paprašiau jį mašinos, ir jis daug neklausinėjęs, numetė man raktus. Suradau jo žalią nutriušusį ševroletą aikštės gale. Šalta, metalinė rankena lipo prie odos, kai atplėšiau nenorinčias atsidaryti duris.

Kurį laiką sėdėjau šaltoj mašinoj sustingęs, ir kvapo garai pamažėl lipo prie langų, uždengdami juos balzganu šydu. Jaučiausi lyg girtas, dantys virpėjo iš dalies iš šalčio, iš dalies iš susijaudinimo.

— Pirma, — tariau pusbalsiu, — ko kapitonas turėjo meluoti? Prakeikimas, Vladžio, jis nemelavo.

Vladžio, kiek tu besišypsosi, jis nemelavo.

Melas tiktai tavo. Dėl Dievo meilės, kiek to melo buvo...

Man suspaudė gomurį, ir prispaudžiau kaktą prie šalto stiklo. Pirma išsiveržė ašaros. Dar bandžiau laikyti, nes nebuvau verkęs jau daug metų. Spaudimas didėjo, atrodė, kad plyšiu, pravirkau pilnu balsu, lyg kas svetimas verktų šaltoj mašinoj. Bandžiau šluostyt ašaras sustingusia ranka, bet jų vis daugėjo. Ir dabar visas vaizdas, lyg neaiškiai nustatytas filmas mirgėjo prieš akis. Pamažėl išsiskyrė formos, su kiekvienu kukčiojimu jos darėsi ryškesnės.

— Vladžio, žmogau, ką tada, po velnių, darei? Ką darei, kai galutinai išmetė?... Mamos daktare, ką darei?...

Ir aš jaučiau tą pragarą, kuris tada apsupo iš visų pusių. — Pusantrų metų jis supo tave, Vladžio, ir tu vis radai dar naujo melo. Bet tada atėjo galas.

Ir nebeliko vietos kur bėgt.

Dieve, jie ir tavo biuiką norėjo atimti. Blizgantį

geltoną biuiką. Šviesaus medžio televiziją.

Kuo tu pagaliau galėjai tikėti?

Aš iš karto aiškiai supratau, kas man dar liko daryti. Užvedžiau mašiną, sušalęs motoras ūžė pasispringdamas.

— Ne kaip biuikas, brolyti. Tas tai ėjo... Šimtą mylių išnešt galėjai. Nuo bet ko pabėgt galėjai.

Pasukau iš aikštės į Universiteto gatvę. Judėjimas popiet nedidelis, ir pataikiau į žalias šviesas per stoties rajoną. Netrukus pasiekiau 66 kelią. Miestas čia greit pasibaigia, ir kelias susisuka dideliu lanku. Numyniau gazą iki galo, ir mašina šoko pirmyn. Motoras ūžė neįprasta pastanga, suskilęs dešinysis langas tratėjo, vairas virpėjo rankose.

— Biuikas eidavo tyliai, jis tokiais keliais labai gerai eidavo. Gal savo širdį plakant girdėjai, kai čia sukai, Vladžio?

Mašina iššoko iš sąsukos ir kalniuku nėrė žemyn. Kelias čia kyla ir leidžiasi per banguojančias kalvas. Šalia stovėjo apsnigusios raudonos daržinės. Vėjas čiuožė pro šalį, nešdamas smulkučio sniego. Padangos dūzgė kartu su vėju.

— Bėk, Vladžio, bėk! Nuspausk žemyn, ligi pačio dugno. Biuikas tikrai šimtą išneš. Bėk!

Mašina šovė vėl į pakalnę, palikdama viduriuose tuštumą, ir tuo pačiu išsimetimu užlėkė beveik ligi kito kalniuko viršaus. Vėl ją stūmė tolyn ūžiąs motoras.

— Tu nesišypsai, Vladžio. Dieve, kiek gi tu šypsodavais! Ar šypsodavais ir akim? Tom siaurom akim, ar tiktai lūpom?

Mašina įsilenkė į dar vieną pasisukimą, užšoko ant mažo kalniuko, ir kelias staiga išsitiesė priekyje. Kaip geležinkelio bėgiai, juodai blizgąs ir įsineriąs į baltą horizontą tiesiai tiesiai prieky. Ratai dūzgė lygiu tempu.

Ir tada pamačiau tiltą.

Toli priekyje, lyg kaladėlė pastatyta tiesiai ant

lygaus kelio į horizontą. Tiltas augo pamažėl. Apžergęs kelią augo į viršų.

Ir tada supratau, kad mes su Vladžio tikrai nepabėgsim, labai aiškiai supratau.

Tiltas rijo kelią į save ir jo šviežiai nudažyti stambūs stulpai laikė viršuj suraizgytą plieną.

Tik truputį į dešinę... tereikia. Tik truputį pasukti vairą, pusę sprindžio į dešinę.

Aš sukandau dantis, ir beveik reikėjo pastangos išlaikyti jį tiesiai.

Stulpai sumirgėjo visi iš karto. Tilto grindinys dūzgėjo sukrečiančiu tonu, ir tada buvau pravažiavęs.

Aš sustabdžiau mašiną, nuvažiavau nuo kelio ir bandžiau dar kiek galvoti, bet, iš tiesų, nebebuvo ko.

Apsisukau ir grįžau atgal, šį kartą neskubėdamas.

Rita Kavolienė. Mergaitė su lėle. Vario technika.

Rita Kavolienė. Saulėta diena. Vario technika.

JŪRATĖ IR KASTYTIS

ANTANAS GUSTAITIS

Putoja ošia bangom alutis,
Siūbuoja baras grindų plotu,
Girti vaidilos ir vaidilutės
Ir baltas krivis su chalatu.

Banga — pro dūmą galva Jūratės,
Banga - Kastytį greta matai, —
Ak, tai Maironis, jų nesupratęs,
Lig šiol dainavo mums nerimtai.

Banga Four Roses, banga po Shenley,
Po Seagram Seven, Old Boston Straight, —
Jūratė gieda: "I love you, Stanley,
Oh, my dear Casey, I am all right!"

Ir tarsi taurę apglėbus Kastą
Karštai bučiuoja tarp tų myliu,
Ir vėl į bangą abu nuskęsta
Drauge su rūtų vainikėliu.

Tada Perkūnas, išliejęs sunką,
Sudaužęs puodą dar su kava,
Sutrenkęs kumštim, griausmu sušunka:
"Goddamn, ne mano čia Lietuva!"

LIETUVIAI, KOMUNIZMAS IR TAUTINIS CHARAKTERIS

VYTAUTAS KAVOLIS

> **O lietuviai! Lietuvių buvo spiečiais visur; Brooklyno Amerikos Lietuvių Literatūrinė Draugija, Milwaukee Lietuvių Jungtinė Konferencija, Čikagos Lietuvių Progresyvinis Klubas, Brooklyno Lietuvių Darbininkų Progresyvinė Draugija, Didžiojo New Yorko Lietuvių Darbininkų Organizacija ir — ne paskutinėje vietoje — Jungtinė Lietuvių Draugijų Konferencija. Jeigu suvažiavimo problema būtų buvusi pagriebti Lietuvoje valdžią, jo uždavinys būtų buvęs palyginti nesunkus.**[1]

Tai žodžiai, aprašant Amerikos komunistų partijos 1923 m. Čikagoje įvykusį suvažiavimą! Kitoje studijoje apie **Amerikos komunizmo šaknis** randama tokia lentelė, duodanti Amerikos komunistų partijos narių sudėtį pagal tautines grupes:[2]

1) Irwing Howe and Lewis Coser. *The American Communist Party: A Critical History* (1919-1957). Boston, 1957, psl. 123. Draugijų vardai mano išversti iš angliškojo teksto.

2) Theodore Draper. *The Roots of American Communism.* New York, 1957, psl. 206.

Tautinė grupė	1919 *m.*	1920 *m.*
Anglosaksai	1,900	700
Estai	280	140
Vokiečiai	850	500
Vengrai	1,000	
Žydai	1,000	500
Latviai	1,200	1,000
Lietuviai	4,400	2,500
Lenkai	1,750	1,000
Rusai	7,000	3,000
Pietų slavai	2,200	1,000
Ukrainiečiai	4,000	2,000
Kitos tautinės grupės	1,100	400
IŠ VISO:	26,680	12,740

Taigi, tiek 1919 m., tiek 1920 m. lietuviai buvo antra stambiausia tautinė grupė Amerikos komunistų partijoje, o 1920 m. jų skaičius beveik siekė penktąją visų partijos narių dalį.[3]) Kad senosios Amerikos lietuvių išeivijos dalies simpatizavimas komunistų partijai tebesitęsia, liudija 1955 m. **Naujienose** pacituota Senato vidaus saugumo pakomitečiui pristatyta studija, teigianti, jog "labiausiai paplitęs raudonųjų laikraštis Čikagoje esąs lietuviškas dienraštis **Vilnis** su 36,590 skaitytojų. Kiti raudonųjų laikraščiai Čikagoje yra savaitiniai, turį skai-

3) Pažymėjus šį faktą *Lietuviškajame liberalizme*, kaip keliantį tam tikrų abejonių lietuvių pribrendimu atsakingojo liberalizmo reikalavimams, recenzentas A. Kučys *Naujienų* 1959 m. rugpiūčio 21 d. pastebėjo: "Sunku yra priimti tą žinią už gryną faktą, kad tie, kurie šiame krašte pastatė tiek daug bažnyčių ir mokyklų ,suorganizavo šimtus patriotinių organizacijų, leido daugelį demokratinės dvasios laikraščių, nuoširdžiai rūpinosi Lietuvos nepriklausomybe..., būtų davę net apie vieną penktadalį visos Amerikos komunistų partijos narių". Šis atsisakymas primti faktus tiktai liudija, iki kurio laipsnio mūsų intelektualinėse diskusijose leidžiama vyrauti sentimentalizmui. Tai, žinoma, irgi būdinga lietuvių charakteriui.

tytojų 3,000 — 8,000..."[4]) **Naujienose** vėliau buvo minimas ir Čikagos **American** 1958 m. sausio 12 d. teigimas, jog dabar **Vilnis** likusi jau didžiausiu komunistų dienraščiu Amerikoje.[5]).

Ekonominiai veiksniai

Lietuviai buvo — ir, tur būt, mažesne apimtimi, tebėra — kur kas dažnesni Amerikos komunistų partijos eilėse negu beveik visos kitos tautinės grupės, net ir tos, kurių socialekonominis stovis Amerikoje ne per daugiausia tesiskyrė nuo lietuvių. Pavyzdžiui, tiek italų, tiek lenkų komunistų Amerikoje nebuvo daug, nors abi šios grupės priklausė tai pačiai imigracijos bangai, kaip ir lietuviai, abi pradėjo nuo socialekonominės piramidės apačios ir abi susidūrė su anksčiau atvykusiųjų prieš juos kreipiama diskriminacija.

Tiesa, lietuviai atvyko gal truputį vėliau ir užėmė, bent pradžioje, kiek prastesnes vietas negu italai ar lenkai: 1915 m. Baltimorėje, pavyzdžiui, vidutinis lietuvio šeimos galvos uždarbis buvo 525 dol., kai italų buvo uždirbama 540 dol. ir lenkų — 555 dol. Vidutinis užsienyje gimusių uždarbis, beje, tuomet buvo 619 dol., o Amerikoje gimusių — 796 dol. Vienintelė grupė, mažiau uždirbanti už lietuvius ,tebuvo negrai — 747 dol.[6]) Tačiau, viena, šie skirtumai per maži, kad ekonominėmis priežastimis galėtume aiškinti Amerikos lietuvių palin-

4) *Naujienos*, 1955 m. birželio 27 d. nr.

5) *Naujienos*, 1958 m. vasario 22 d. nr.

6) Anna Rochester. *Infant Mortality. Results of a Field Study in Baltimore, Md.* Washington, 1923, psl. 30. Gal lietuviai ir nevisur buvo pačioje baltųjų apačioje, nes, pavyzdžiui, Waterbury, Conn., 1913-15 m. 43.3% lietuvių vaikų, bet 52.1% italų vaikų buvo gimę šeimose, uždirbančiose mažiau negu 550 dol. Estelle B. Hunter. *Infant Mortality. Results of a Field Study in Waterbury, Conn.* Washington, 1918, psl. 69.

kimą į komunizmą, kai italai ir lenkai jam išliko palyginti svetimi. Kita vertus, jei ekonominis veiksnys būtų lemiamas komunistinių polinkių genezėje, tai daugiausia komunistų turėtų būti negrų tarpe. Bet taip nėra.

1. Lietuvius nuo visų trijų minėtųjų grupių bus, tur būt, skyręs **grupinės identifikacijos** — susitapdymo su grupe — trūkumas, kilęs iš pačios grupės negausumo ir iš tuo laiku dar labai neišryškėjusios tautinės sąmonės. Neturint tvirtos atramos net ir savo pačių tautinėje grupėje ir susiduriant su diskriminacija, prieglobstis komunistinės partijos, net ir "grinoriams" brolybę žadančios, kolektyve galėjo būti labiau reikalingas negu tiems, kurių tautinė ar rasinė grupė buvo aiški, solidari ir svarbi. Lenkų tokia grupė buvo labiau ryški ne tik už lietuvių, bet ir už italų, kurių tautinė sąmonė neretu atveju irgi turėjo tiktai Amerikoje susiformuoti. Galimybė identifikuotis su komunizmu buvo labiau atvira rytų negu vakarų ar pietų Europos imigrantų grupėms, nes pirmosios greičiau galėjo save sutapatinti su rytų Europoje — tad jų artumoje — įvykusia revoliucija. Ir iš tiesų, Amerikos komunistų tarpe visa eilė rytų Europos tautų gausiai atstovaujamos.

2. Iš grupinės identifikacijos trūkumo kylančią **individo izoliaciją** Amerikos lietuvių atveju bus dar pabrėžęs ypač nepalankus lyčių santykis — 1930 m. 158.7 vyrai šimtui moterų.[7]) ir su juo susiję gerokai aukštesnis lietuvių negu lenkų viengungių vyrų procentas. Gyventojų surašinėjimo duomenimis, 1930 m. Amerikos lietuvių vyrų 23,7 procentai buvo viengungiai, o lenkų tiktai 16.9 procentai. Gi individo izoliacija daugelyje modernių bendruomenių yra pastebėta turinti ryšį su polinkiu į kraštutinį politinį radikalizmą[8]) (bei su įvai-

7) E. P. Hutchinson. *Immigrants and their Children.* New York, 1956, psl. 19.

8) Seymour Martin Lipset, "Democracy and Working

riais kitais socialinės dezorganizacijos indeksais, kaip alkoholizmu, psichinėmis ligomis, nusižudymais ir nusikaltimais).

3. **Religija** būtų galėjusi būti kovos priemone su individo izoliacija bei trūkstamos tautinės identifikacijos pakaitalu, kaip kad XVIII ir XIX a. Lietuvoje. Yra žinoma, kad viengungiai, kuriems bažnyčia atstoja šeimą, ir nuskriaustosios grupės, kurioms religija žada ir duoda pasaulietinėje veikloje nerandamų kompensacijų, labiau ieško religijos negu šeimos žmonės ir privilegijuotieji luomai. Žinome taip pat, kad Amerikos lietuviuose šis "religijos pareikalavimas" — iš dalies dėl minėtųjų dviejų priežasčių — buvo labai didelis: pavyzdžiu paminėsime, kad Amerikos lietuvių moterų vienuolių buvo daugiau negu visoje Lietuvoje.[9]) Atrodo, kad lietuviai Amerikos tautinių mažumų tarpe turi ir palyginti stipriausią katalikinę spaudą. Tačiau žingsnis žingsnin su šiuo religijos pareikalavimu ėjo — kitame ideologinės skalės pakrašty — ir "komunizmo pareikalavimas". Vaizdas, visai svetimas šiandieninei Amerikai, bet būdingas Weimaro Vokietijai ar revoliucinei Rusijai. Vienas šitokios nesveikos, bet senųjų Amerikos lietuvių bendruomenei būdingos bendruomeninės **polarizacijos** aspektas — ir, tur būt, viena iš jos priežasčių — buvo nepajėgumas išsiugdyti pajėgios nuosaikios vadovybės.

Kokios bebūtų antireliginių nuotaikų Amerikos lietuvių tarpe šaknys,[10]) **religinė sekuliarizacija** (nureli-

-Class Authoritarianism," *American Sociological Review*, August 1959, psl. 491-92, išnaša 42.

9) Rev. Casimir Peter Sirvaitis. *Religious Folkways in Lithuania and their Conservation among the Lithuanian Immigrants in the United States.* Washington, 1952, psl. 42.

10) Viena priežastis, skatinusi lietuviuose nukatalikėjimą, buvo tradicinis katalikybės siejimas su lenkybe. Atsisakant lenkybės, kai kuriais atvejais šis tradicinis, pasąmonę pasiekęs, ryšys galėjo reikalauti ir apsispręsti prieš katalikybę.

gėjimas) neabejotinai yra viena iš priežasčių, skatinusių jų sukomunistėjimą. Atrodo, kad nuo religijos atkritę katalikų kilmės žmonės dažnai jaučiasi reikalingi erzacinio autoriteto ir kolektyvo, galinčio atstoti Bažnyčią, ir kad komunistų partija neretai tampa tokiu kolektyvu ir autoritetu. Iš dalies dėl šios priežasties katalikų kraštuose, kaip Ispanijoje, Italijoje, Prancūzijoje ir kai kuriose Pietų Amerikos respublikose, komunistų partija sekuliarizuotuose darbininkijos sluoksniuose turi kur kas didesnį pasisekimą negu protestantų kraštuose, kaip Anglijoje ar Jungtinėse Amerikos Valstybėse. **Religinė sekuliarizacija katalikų (daugiau autoritetinės ir kolektyvistinės) tradicijos žmogui yra pavojingesnė negu (labiau individualistinės) protestantinės tradicijos atstovui:** totalitarizmas irgi autoritetinis bei kolektyvistinis ir, nebegalint šių savybių surasti religinėje bendruomenėje, nevienam savaime peršasi atitinkama politinė.

Kad šios rūšies aiškinimais negalima "visko išaiškinti", liudija daugiau protestantiškų latvių proporcingai dar didesnis negu katalikiškų lietuvių pakrypimas į komunizmą, — tiek tėvynėje, tiek amerikinėje išeivijoje. Bet, viena, latvių **liuteronizmas** yra mažiau individualistinis negu toji tradicija, kuri stipriausiai ligi šiol yra atsispyrusi prieš bet kokį totalitarizmą — Jungtinių Valstybių, Anglijos ir Olandijos **kalvinizmas.** Antra, yra per daug medžiagos, liudijančios didesnį sekuliarizuotųjų katalikų negu sekuliarizuotųjų protestantų "pažeidžiamumą", kad vienu pavyzdžiu būtų galima visą šią teoriją nuneigti. Ryšium su tuo labai įdomus yra Kinsey atidengimas, kad "neleistinu seksualiniu aktyvumu" religingi Amerikos katalikai šiek tiek, bent iki 21 metų, atsilieka nuo religingų protestantų, bet jau nereligingi

Jei Amerikos lietuviuose tikrai būtų rasta daugiau antireligiškumo negu italuose ar lenkuose, tai šis paaiškinimas gal pirmasis pirštųsi.

katalikai toli pralenkia nureligėjusius protestantus.11) Atrodo, kad, apskritai kalbant, katalikybei geriau negu protestantizmui sekasi išugdyti žmogų, kuris, kad išliktų moralus ir balansuotas, tikrai reikalingas Bažnyčios.

4. Įdomu pastebėti, kad italai, kurie Amerikai nedaug davė komunistų, jai parūpino, tur būt, daugiausia didžiųjų gengsterių. Peršasi klausimas, ar nėra tam tikros pakaitos tarp komunistų ir gengsterių ta prasme, kad prisirinkę bendruomenės viduje nepasitenkinimai ir kitokie "spaudimai" galėtų būti išleidžiami vienu arba kitu, normaliu nelaikomu, kanalu — revoliucija arba kriminalizmu. Nors šių kanalų pasirinkimas, žinoma, ir priklausytų nuo aplinkybių bei pačios bendruomenės pobūdžio, bet, sykį vienu kanalu ėmus naudotis, jau nebereiktų antrojo, kadangi spaudimai, kurie buvo susikaupę viduje, jau bus atradę kelią laukan. Nepatenkintieji bus suradę būdą pasitenkinti. Ši "saugumo ventilių pakaitos" sąvoka, atrodo, tiek pat sociologiškai prasminga, kiek ir psichologų kalba apie (nesąmoningąjį) "simptomų pasirinkimą", kurio dėka ta pati vidinė patologija skirtinguose individuose gali rasti skirtingas, nuo jų fizinių savybių priklausančias, išorines išraiškas. (Pavyzdžiui, jei akys natūraliai silpnos — histerijos simptomu "pasirenkamas" aklumas, bet kitame individe ta pati histerija savo simptomus "susieškos" kitame organe, kuris suteiks palankesnes sąlygas patologijai reikštis).

Bet kodėl tada Amerikos lietuvių daliai kaip tiktai komunizmas — o, pavyzdžiui, ne organizuotas kriminalizmas — buvo šis saugumo ventilis?

Kodėl ne organizuotas kriminalizmas, iš dalies paaiškina "lietuviškosios" nusikaltimų rūšys. 1905-08 m. Čikagoje, pavyzdžiui, buvo rasta, kad lietuviai viršijo visas tautines grupes nusikaltimų prieš asmenį procen-

11) Alfred C. Kinsey *et al. Sexual Behavior in the Human Male.* Philadelphia and London, 1949, psl. 480-81.

tu: jiems priklausė aukščiausias muštynių ir antras aukščiausias smarkių muštynių bei žmogžudysčių procentas. Bet lietuviai labai retai tenusikalsdavo valstybei (public policy) ir iš visų grupių rečiausiai teįsiveldavo seksualiniuosna nusikaltimuosna.12) Nusikaltimų nuosavybei statistikoje lietuviai vidutiniški.13)

Tam tikra prasme, pro lietuvių kriminalizmą švysčioja kai kurios tos pačios charakterio konsteliacijos, kaip ir pro jų palinkimą į komunizmą. Kodėl, vietoj palaipsnio analitiško socializmo daugumo pasirinktas vienu mostu viską išspręsti pasimojęs komunizmas? Kodėl ne gudrūs išeikvojimai ar komplikuotos apgavystės, o spontaniškos muštynės? **Tiesioginės, suprastintos akcijos ir apsisvaiginimo — ideologija ar, prieš muštynes, alkoholiu** 14) — ilgesys! (Beje, Amerikoje tai —

12) Šio reiškinio priežastimi aš laikyčiau lietuvių psichikoje iki pat paskutiniųjų laikų išlikusį *būtiną* ryšį tarp seksualumo ir meilės. "Klasikinėje" lietuvių tautosakoje nėra nei izoliuoto seksualumo, nei, išskyrus tarp giminių, nuo seksualumo izoliuotos meilės. Seksualiniai nusikaltimai tačiau galimi tik tada, kai šis vidinis ryšys prarandamas. Tai — greičiau miestietiškosios erotikos pralaimėjimas, ir Amerikos lietuviai 1905-08 m. dar tiek sumiestėję nebuvo.

13) U. S. 61st Congress. 3rd Session. Senate. Document No. 750. Report of the Immigration Commission. Vol. 36. *Immigrant and Crime.* Washington, 1911.

14) Amerikos psichinėse ligoninėse 1922 m. priimtieji lietuviai viršijo savo statistiškai laukiną procentą tiktai trijose diagnostinėse kategorijose — alkoholizmo, schizofrenijos ir psichoneurozių. Department of Commerce. Bureau of the Census. *Patients in Hospitals for Mental Disease* 1923. Washington, 1926, psl. 168-69. Tarp 1933 m. į psichines ligonines priimtųjų lietuvių alkoholikų (intemperate) santykis su abstinentais buvo gerokai aukštesnis negu lenkų pacientų tarpe. U. S. Department of Commerce. Bureau of the Census. *Patients in Hospitals for Mental Disease* 1933. Washington, 1935, psl. 45. Šie duomenys, gal būt, liudija lietuviuose labiau negu kituose įsigalėjusį alkoholio ilgesį — ir jam neatsparumą.

žemutinės klasės savybės; gal būt, ši charakterio konsteliacija, kurios ryškių pėdsakų pastebėsime ir mūsų kartoje, iš dalies paaiškina itin žemą Amerikos lietuvių socialekonominę padėtį, minėtą šio straipsnio pradžioje). Organizuotas kriminalizmas, kaip ir stambusis kapitalizmas — dažnai seserys praktikoje, — reikalauja komplikuotesnės ir kartu blaivesnės — tolimesnių distancijų — psichologijos. Lietuviai, atrodo, neįtilpo nei vienur, nei kitur.

Įdomu čia palyginti lietuvių lojalumą valstybei[15] (itin reti nusikaltimai prieš "public policy") su faktu, kad, nepaisant labai gausaus dalyvavimo Amerikos komunistų partijoje, etniniai lietuviai nėra pakliuvę laikraščiuose minimųjų šnipų tarpan, lygiai kaip jie nėra tapę ir vadovaujančiais ar intelektualiais žymiais komunistais (ar kitų dvasios sąjūdžių nariais). Atrodytų, lyg psichologiškai Amerikos lietuviams komunizmas nebuvo nei priemonė įvykdyti visuomenėje revoliuciją ir patiems įgyti **galios** ar **gerovės,** nei ideologinė sistema pasauliui **suprasti** (maža kas jų ir savo suvulgarintą marksizmą tesupranta), bet pirmoje vietoje — alkoholinio **apsisvaiginimo** atitikmuo (ekvivalentas). — Gal būt, "dvasinis sąjūdis" — ir ideologija — lietuviams apskritai dažniausiai turi šitą reikšmę. Kiekvienu atveju, mūsų šiandieninių ideologinių organizacijų nariai nenaudoja idėjų tam, kad jų pagalba giliau ką įžvelgtų, bet kaip tik greičiau kaip narkotiką, imunizuojantį nuo reikalo siekti gilesnio įžvelgimo ir sukuriantį "užnarkotizuotųjų kolektyvą".

Kolektyvistinė kultūra

Viena iš Amerikos lietuvių komunistėjimo priežas-

15) **Tai apie savo lietuviškuosius valdinius buvo pastebėję jau vokiškieji Prūsijos valdovai. Lietuvos lietuviuose šį tradicinį lojalumą valdžiai bus, turbūt, gerokai palaužęs pasipriešinimas caristinei politikai.**

čių — tradicinėje lietuvių kultūroje vyraująs **kolektyvistinis** bruožas, kuris, jei kiti faktoriai neveiktų, savaime, esant galimybei rinktis, lietuvius paskatintų pasirinkti labiau kolektyvistinę alternatyvą (komunizmą vietoj socializmo Amerikoj; katalikybę vietoj protestantizmo XVI a.; skautus, o ne santariečius tarp dabartinės išeivijos akademinių organizacijų).

1. Julius Kaupas yra pastebėjęs, kad lietuvių dainose vyrauja kolektyvistinis nusiteikimas, o pasakose — individualistinis.[16]) Bet ką gi atskleidžia liaudies pasakos, jei ne vaikiškąją (arba į vaikus taikytą) pasaulio sampratą, kurioje be jokios abejonės savo tikrove egzistuoja tokie nerealūs dalykai, kaip laumės ir kalbantys žirgai? Tarp šių nerealių dalykų, vien vaikams leistų tikėti, liaudies sąmonėje buvo, matyti, priskiriamas ir individualizmas, kiek jisai apskritai pripažintas leistinu. Jisai buvo poetinė jauniausiojo (ir nevedusio, tad normalių bendruomeninių atsakomybių nepriėmusio) brolio privilegija. Individualizmas buvo leidžiamas tik žaidžiančiai vaikystei (bei, tiesa, viengungiams dėdėms — keistuoliams ir labai seniems, iš aktyvaus gyvenimo pradedantiems pasitraukti žmonėms). **Atsakingame, subrendusiame gyvenime individualizmui, apskritai kalbant, nebuvo paliekama pripažintos vietos.** Todėl liaudies dainose, išreiškiančiose daugiau suaugusio žmogaus (gal ypač moters) pasaulėjautą ‚individualistinio motyvo ir maža; visiems bendri pergyvenimai vyrauja.[17])

16) Julius Kaupas, "Individualizmas ir visuomeniškumas lietuvių literatūroje", *Lietuviškasis liberalizmas*, Čikaga, 1959, psl. 153-55.

17) Ar ne iš šios tradicijos reiktų suprasti ir šiandieninių mūsų individualistų poetų pamėgtąją "grįžimo į vaikystę" temą, kai kuriais kraštutiniais atvejais vaikiškumą *sutapatybinant* su individualistinės nuotaikos išreiškimu? Poetams ši tema dėkinga, bet civilizacija, kuri leidžia būti individualistu tik svajonėse, atsisako svarbiausio istorijoje dinamikos šaltinio — ir specifiškai *vakarietiškos* individualizmo sąvokos, kuri re-

2. Už kolektyvistinio prado vyravimą lietuvių kultūroje kalba ir studijėlė, kurią teko atlikti šių eilučių autoriui. 200 priežodžių, naudojantis randomizavimo technika, buvo išrinkti iš **Tautos ir Žodžio** penktajame tome išspausdintų rinkinių. Juos analizuojant, remtasi Florence Kluckhohn "vertybinių nusistatymų" (value-orientations) schema. Penkiasdešimt priežodžių rasti liečią žmonių tarpusavio santykius. Iš jų dvidešimt septyniuose šis santykis vaizduojamas kolektyvistinis (individas orientuotas į grupę), aštuoniolikoje individualistinis (individas orientuotas į savo sąžinę ar, kur kas dažniau, materialinius interesus) ir tiktai penkiuose autoritetinis (individas orientuotas į aukštesnius už save).

Iš šios analizės galima susidaryti įspūdį, kad suaugusių kaimo lietuvių (gal ypač vyrų) kultūroje, — kuriai priežodžiai atstovauja, — šalia pirmaujančio kolektyvistinio, būta ir labai stipraus individualistinio prado. Šį įspūdį tačiau tenka kiek pakeisti, įdėmiau pažvelgus į priežodžius, kuriuose individualistinis elgesys vaizduojamas. 66 procentuose priežodžių, kuriuose individualizmas liečiamas, jis vaizduojamas nemoralia, egoistine, eksplotacine laikysena, vedančia į kitų išnaudojimą ir asmeninį savanaudiškumą. ("Kiekvieno nagai į save riesti" ,tam tikros tautos žmogus "pasikartų, jei lietuvio neapgautų" ir pan.; priežodžius cituoju iš atminties). Bet kolektyvistinių ir autoritetinių priežodžių tik vienas penktadalis pristatomi panašioje moralinio smerkimo šviesoje.[18]). Iš to aišku, kad, jei lietuvių kultūra ir negalėjo ignoruoti individualizmo, — kadangi jisai, matyti, XIX a. gale arba ir anksčiau egzistavo

miasi savo sąžinės imperatyvus aktyviai bendruomenėje realizuojančiu individu. Kiek lietuvių kultūra pripažįsta individualizmą — jis yra daugiau rytietiško pobūdžio.

18) Vytautas M. Kavolis, *National Character and Immigrant Assimilation* (rankraštis, 1954), psl. 60.

kaip **socialinis** reiškinys, — jinai jį **vertino** neigiamai, kaip bendruomenę griaunantį egoizmą. **Atsakingo individualizmo sampratos tradicinė lietuvių kultūra apskritai neturėjo.** Tiktai kolektyvizmas arba autoritetizmas jai, kaip ir kitoms kaimiškos kultūros tautoms, [19]) teatrodė moraliais.[20]) Šią prieškrikščioninę liaudies vertybių sąrangą Lietuvoje priimtoji krikščionybės rūšis galėjo tik sutvirtinti, bet ne kvestionuoti. Šios pasaulėžiūros laikantis, suprantama, kad individualizmas "rimtiems suaugusiems" negalėjo būti leistas.

3. Jeigu lietuvių kultūroje iš tiesų vyrauja kolektyvistinis nusistatymas, o individualistiniai nusiteikimai suaugusio žmogaus atveju siejami su nemoralumu, tai ne tik Amerikoje buvo "natūralu" pakrypti į kolektyvistinį komunizmą (sekuliarizacijos poveikyje daug kam atkritus nuo religijos), bet ir Nepriklausomojoje Lietuvoje, viena, turėjo būti sunku prigyti individualistinėms ideologijoms (demokratijos žlugimas, tur būt, tai ir patvirtina); o antra, kolektyvistiniam komunizmui dirva turėjo būti gera. Tačiau iš tikrųjų "LKP(b) narių skaičius iki 1939 svyravo tarp 700 ir 900, kurių apie 52% buvo iš žydų tarpo, o iš viso nelietuvių (pridėjus dar rusus, lenkus) apie du trečdaliai".21) Ir dabartinėje So-

19) Tačiau lenkų kolektyvizmas jų Amerikoje nepavertė taip gausiai, kaip lietuvių, komunistais. Skirtumą čia, greičiausia, turėtume įžvelgti didesniame lenkų tautiniame sąmoningume ir bažnytiniame susijungime. Norintiems suabejoti šių — ne visiems simpatiškų — dalykų svarba būtų gera studijų sritis palyginti šiais atžvilgiais Amerikos lenkus su lietuviais.

20) Gali būti, kad šis neigiamas individualizmo vertinimas kyla iš to, kad individualizmas XIX a. pabaigos ar ankstesnėje Lietuvoje dar tebuvo inovacija, kuria kaip kiekviena naujiena, iš anksto buvo nepasitikima; bet ilgainiui, gal būt, ir individualizmas būtų "prijaukintas", ir juo įgyta daugiau pasitikėjimo. Tai tačiau, mano nuomone, dar ir šiandien tebėra ateities uždavinys.

21) *Lietuvių Enciklopedija*, XII t., Bostonas, 1957, psl. 299.

vietų Sąjungoje Lietuva yra po Moldavijos vieta, kurioje komunistai rečiausi.[22]) Netaip kaip ankstesnieji išeiviai Amerikon, **lietuvių tautos kamienas liko komunizmui nepaprastai atsparus.** Ne Amerikos lietuvių komunistėjimas, bet Lietuvos lietuvių atsparumas komunizmui reikalingas paaiškinimo.

Kuo, iš tiesų, paaiškinti šį reiškinį? Vargu bau staigiu kolektyvizmo iškeitimu į kokią individualistinę pasaulėjautą! Tai liudija gerokai kolektyvistinio nacionalizmo išsiskleidimas Nepriklausomojoje Lietuvoje (šiandien atrodo, kad tada tik poetų tarpe individualizmas klestėjo...). Jei nacionalizmas sovietų pavergtojoje Lietuvoje komunistų laikomas svarbiausiu, šalia religijos, sovietinės sistemos priešu, tai, tur būt, kolektyvistinis nusiteikimas, ieškąs savo objekto tautoje, tebėra stiprus. Bet kolektyvistinis nacionalizmas ne visada ir iš principo yra priešingas koalicijai su sovietiniu komunizmu;[23]) kodėl jis buvo priešingas Lietuvoje?

Be abejo, didelės reikšmės turi tai, kad tautos kamienas paliko suaugęs su konservatyviu kaimu ir su jo religine tradicija. Katalikybė neįleidžia komunizmo. Jeigu tačiau sovietams pavyktų Lietuvos žmones nureliginti, tai jų katalikiškoji **kilmė** paliktų juos ypač nepajėgius surasti savyje bet kokį pagrindą pasipriešinti irgi kolektyvistiniam ir autoritetiniam komunizmui. Pasipriešinimo ištvermingumas galėtų tad būti laikinas dalykas, visiškai žlungąs su pirmuoju masyviu palaužimu. Individualistinė tradicija, atvirkščiai, ilgalaikėje perspektyvoje būtų, tur būt, atsparesnė.

Bet sovietams bus sunku Lietuvos žmones nureliginti, nes religija pastariesiems nebėra vien tikėjimo sistema, bet ir psichologinis apsauginis kiautas prieš sovietinį spaudimą, — kiautas, kurį, padidinant spaudi-

22) Merle Fainsod. *How Russia is Ruled.* Cambridge, Mass., 1953, psl. 234.

23) *Metmenys*, 1959, Nr. 1, psl. 110.

mą, greičiau galima sustiprinti negu pralaužti. Religija šiandienėj Lietuvoj yra būdingųjų lietuvių charakteriui psichologinių mechanizmų "priversta" priimti vaidmenį, kuriam atlikti kitais laikais ir kitose vietose tas pats tautinis charakteris yra "pasinaudojęs" — ir tebesinaudoja — kitomis priemonėmis.

Apsauginio kiauto hipotezė

Lietuvos lietuvių atsparumo komunizmui aiškinimas pačios religijos, kaip tikėjimo sistemos, galia nėra pakankamai psichologiškai gilus. Viena, kodėl, būtent, Lietuvoje turėtų būti laikomasi religijos, kaip atsparos prieš komunizmą, kai jinai persekiojama, bet Amerikoje daugelio senųjų lietuvių išeivių tas pats komunizmas laisvai pasirenkamas, o religijos atsikratoma, nors jai čia sąlygos buvo palankios? (Šiame klausime slypi ir atsakymas!). Antra, esama ir daugiau svarbių istorinių atvejų, kada lietuvių laikysena to paties reiškinio atžvilgiu buvo radikaliai skirtinga priklausomai nuo formos, kuria jis buvo "pateikiamas." (Šie atvejai patvirtina ir leidžia apibendrinti atsakymą, glūdėjusį pirmajame klausime).

Pirmas pavyzdys: kol lenkai buvo laikomi "vienos vieros" broliais, tol lietuvių liaudis (ir bajorija) neatsparėjai, tarytum viduje neturėdama savitumo pagrindų, asimiliavosi, priimdama lenkiškosios — kaip anksčiau gudiškosios — kultūros apraiškas. (Stambiosios bajorijos priešinimasis lenkiškajai įtakai turėjo grynai politinį pobūdį ir sutapo su kultūriniu pasidavimu). Bet pakako lenkams pagriebti Lietuvos sostinę ir šiuo vienu veiksmu iš draugų tapti priešais, — ir lietuviai iškart, be jokios dvejonės ,per visą kraštą, stojo tvirtai ir paliko ištvermingai prieš visa, kas kvepėjo lenkybe. "Gana po priedanga brolystės / Mums čiulpė syvus pasalais! / Kultūros savo skarmalais / Mums plėšė kalbą dėl lenkystės / Ir smaugė savo verpalais!" — rašė tuo-

met neypatingai krikščionišku tonu prelatas Maironis, patsai nesvetimas minėtiesiems skarmalams ir verpalams.24)

Antras pavyzdys: keturiasdešimt metų lietuvių tauta kovojo už savąją knygą, kada jai grėsė spaudos draudimas; dabar, turėdamos knygos laisvę, tos pačios tautos atplaišos išeivijoje parodo, kaip maža toji knyga branginama, kaip nedaug iš esmės reikalinga tai, dėl ko buvo didvyriškai kovojama. Atrodo, lyg ne pati knyga savyje buvo brangi, "das Ding an sich", bet tai, kad kažkas ėjo į lietuvius su grasinimais ir prievarta. Nesvarbu, kas buvo primetama, — gal būt, ir priimtini dalykai, ar nelabai reikšmingi — svarbu, kad nebuvo galima pakelti to, kad buvo **primetama.** Ne substancija, bet forma; ne dalykų priimtinumas ar atmestinumas iš esmės, bet jų pasiūlymo būdas ir siūlytojo santykis su lietuviškąja bendruomene. 25)

Trečias (ir jautriausias) pavyzdys: lietuviškoji 1941-52 m. pogrindžio rezistencija buvo tvirtesnė ir patvaresnė negu daugelyje kitų pereito karo metu pavergtųjų kraštų. Bet, jeigu rezistencijos heroizmą būtų lė-

24) Simas Miglinas, *red. Mūsų Vilniaus poezija.* Kaunas, 1932, psl. 64.

25) Lietuvių "merginos... yra pojūčiams atviros, sensualios prigimties, ir jos mažai priešinasi jaunųjų kaimo vyrų suvedžiojimo menams. Tiktai vokiečių atžvilgiu jos apskritai susilaikančios", su apgailestavimu pastebi vokietis Dr. Albert Zweck. *Litauen. Eine Landes- und Volkskunde.* Stuttgart, 1898, psl. 179. Šį apsauginio kiauto svetimtaučių atžvilgiu veikimą pastebi ir Amerikos lietuvių stebėtoja: "Nors jie ir nėra linkę bendrauti su kitų tautų žmonėmis, savo tarpe jie yra socialūs, ir kas juos pažįsta, randa juos inteligentiškus, pilnus vaizduotės ir poezijos, su giliai įsišaknijusiais šeimos jausmais. Bet santykyje su tais, su kuriais jie nėra pažįstami, jie parodo tendenciją į tylų užsidarymą savyje (taciturnity), ir tai davė pagrindą populiariai idėjai, kad lietuviai esą atbukusi (stolid), indiferentiška rasė, vengianti bet kokių demonstracijų", Hunter, *op. cit.*, psl. 71.

musi pati laisvės substancija, tai nebūtų galimas dabartinis daugelio laisvės kovotojų, išeivijoje atsidūrusiųjų, išglebimas. Laisvės kovos substancija gi ta pati šiandien, kaip ir tada. Tik forma kita, nebe tokios tiesiogios, nekomplikuotos akcijos reikalaujanti, nebeleidžianti apsvaigti herojų aistra. Ir forma, matyti, nulemia laikyseną: buvo, atrodo, ir tuomet daugelio kovota ne **dėl laisvės,** aiškiai suvokiant šios sąvokos turinį ir problematiką, bet todėl, kad nelaisvė buvo **brutaliai peršama,** ir dar svetimųjų (įdomu, kad prieš savųjų nešamą politinę ar dvasinę nelaisvę Lietuvoje niekada rimčiau, visos tautos mastu, nekovota). Nelaisvę "gražiai" atnešus, vargu bau kovingesnio pasipriešinimo būtų buvę, kaip nesipriešino Amerikos lietuviai — irgi juk nelaisvę nešančiam — komunizmui. Lietuvoje jam priešintasi ir priešinamasi, tur būt, pirmoje eilėje ne todėl, kad jis iš principo laisvę paneigiąs **komunizmas,** bet dėl to, kad **okupanto** jėga peršamas; nevisada suvokiant, kad komunizmas nežmoniškas ir tada ,kai jis mandagus. "Dvasios vadu" mandagiam komunistui Lietuvoje nebūtų buvę per sunku tapti — jeigu sovietinis komunizmas nebūtų, pradedant 1917 m., prieš save išprovokavęs lietuvių apsauginį kiautą.

Lietuvių santykiui su komunizmu (ir daugeliui kitų pažymėtinų reiškinių) suprasti reikalinga ši psichologinė įžvalga į lietuvių tautinį charakterį. Jam nėra būdinga vidinė — principų, sąžinės, tikėjimo, įsipareigojimų — stiprybė; tvirčiausias jo elementas yra **apsauginis kiautas,** kuris kaip ežio spygliai, pakyla kiekvieną kartą, kai kas nors jėga į lietuvį skverbiasi. Jei **tas pats** dalykas eis gražiuoju — greičiausiai, prieis. Nebus kas jam, savitumo vardu, iš vidaus pasipriešintų. Vidinės stiprybės charakteris savo reakcijas apspręstų daiktų ir idėjų esme; apsauginio kiauto tipo charakteris, savo viduje silpnas ir palaidas, neturįs pakankamai aiškios savo identiteto ir savo tikslų sąmonės ir todėl atviras svetimų iden-

titetų ir tikslų infiltracijai, — apie dalykų vertę spręs iš formos, kuria jie pateikiami. Ir "savos" stiprybės sieks, ieškodamas priešų, kurie reikalingi tam, kad būtų prieš ką **pašiaušti kiautą** (visuomeninių kovų patologijos šaltinis). Tokių priešų paskiau negalima atsisakyti, net jei ir nebelieka realaus pagrindo priešiškumui, nes be nekenčiamų priešų nebebūtų iš kur savyje stiprybės (=užsispyrimo!) semti... Šia prasme ir lietuviškajame nacionalizme, praeityje ir šiandien, galima surasti nemaža "apsauginio kiauto" elementų.

Aukščiau aprašytosios psichologinės savybės priežastingai glaudžiai syji su lietuviuose vyraujančiomis kolektyvistinėmis vertybėmis; individualistas nebūtų reikalingas apsauginio kiauto, nes jis turi stiprią vidinę savojo identiteto sąmonę, ir todėl pajėgia, net ir elastiškas būdamas, išlikti tuo, kas jis yra.

Ar šis charakterio tipas ir šiandien tebevyrauja lietuvių, ypač jaunosios kartos, tarpe; ar jame įžvelgiami pakitimai? Šiuos klausimus saugiausia bus palikti atvirus diskusijai. — Viena dar norisi pabrėžti: kaip tiktai lietuviškasis savojo identiteto sąmonės neryškumas šio identiteto išsiryškinimą (arba, Juliaus Kaupo žodžiu, "kovą dėl individualizmo")[26] padaro ypač svarbiu intelektualiniu uždaviniu, kuriam neturėtų būti gailimasi ir brangiausiųjų mūsų kartos pastangų.

26) Paskaita, skaityta 1958 m. santariečių Detroito suvažiavime.

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

IDĖJA IR VEIKLA LIETUVIŲ LAISVĖS KOVOJE

Lietuviškojo*) akademinio ar ir kito jaunimo daugumas iki pirmosios bolševikinės invazijos gyveno idilija ir gyveno ja taip, kad nepastebėjo ar ir nesirūpino pastebėti gyvenime slypinčio problematiškumo bei dramiškumo. Šis lėkštumas tačiau nebuvo visuotinis reiškinys. Nepasitenkinimui pagrindo buvo kad ir daugumo idiliškai pajustoje Lietuvoje. Režimu, asmenine ar artimo socialine, materialine bei kultūrine būkle nepatenkintas ar apskritai prigimties dvasiniu vitališkumu apdovanotas jaunimas juto gyvenimą kitaip, nepasitenkinimą laikė problemiškumu ir gyvenimo imperatyvu vidinę būtinybę apsispręsti. Šie akstinai skatino asmenį gilinti savo išsilavinimą. Ryšium su tuo įdomu pastebėti, kad ano meto aukštųjų mokyklų profesūra daugiausia buvo iš opozicinio sparno, iš ateitininkų, varpininkų ar socialdemokratų akademinio išsilavinimo sluoksnių, o filosofai — per daug nesuklysiu tvirtindamas — iki 1940 metų atėjo beveik išimtinai iš katalikų stovyklos, politine prasme. Panaši padėtis buvo ir kituose ano meto lietuvių kultūrinės viršūnės sluoksniuose. Tuo būdu ir šiuo atveju pasitvirtino taisyklė, kad nepasitenkinimas yra vienas iš svarbiausiųjų kultūrinių, o gal net ir viso gyvenimo pažangos variklių.

Tačiau tai buvo vis dėlto tik mažuma, ir net opozicinėse akademinio ar kito jaunimo organizacijose tokie asmenys buvo labiau išimtys negu taisyklė. Gyvenime vyravo užtikrintumas, sureguliuotumas ir tai atitinkąs optimizmas. Net ir iš socialine bei ekonomine prasme silpnesnių sluoksnių kilęs

*) 1959 m. Liet. Studentų Santaros visuotiniame suvažiavime skaitytos paskaitos ištraukos.

jaunimas esamus nepriteklius suprato labiau kaip laikinus, pereinamus ir savo gyvenimą vaizdavosi užtikrintai kylančios kreivės pavidalu. Studijuoti buvo mieliau pasirenkamos tos sritys, kuriose diplomas žadėjo materiališkai geresnę bei tikresnę ateitį; net humanitariniai mokslai būdavo pasirenkami dažniau kaip kelias įsigyti profesiją, tai yra, aukščiausio lygio amatą, negu kryptis dvasiniam asmenybės turiniui maksimaliai išplėsti. Ir nors lietuviškieji namai, mano nuomone, vidutiniškai buvo knyga žymiai turtingesni negu tai yra Amerikoje, vis dėlto ir ano meto jaunimo tarpe labiau vyravo lektūra, žadanti malonų, poilsingą laiko praleidimą, negu spausdintas žodis, savo problemiškumu nesuprantamas aplinkoje, kurioje jokių problemų kaip ir nesimatė. Ne visiems, kartoju, bet vis dėlto aiškiai daugumai. Pagal tai jaunimo organizacijose pramoga turėjo pirmenybę prieš studijinį pobūdį, prakalba viršijo žodį, provokuojantį diskusiją, ir pasitenkinimas tuo, kas yra, vyravo prieš ieškojimą.

Šiais žodžiais jokiu būdu nenoriu atskleisti kurios nors dėmės ano meto lietuvių jaunimo veide. Galiu tik su stipriu pabrėžimu tvirtinti, kad tas mūsų jaunimas buvo nė kiek ne blogesnis už bet kurios kitos tautos jaunimą. Dar daugiau: savo išsilavinimo enciklopediniu turiniu jis buvo neabejotinai stipresnis už daugelio didžiųjų tautų jaunimą, ir pvz. penkiolikmetis lietuvis vidutiniškai buvo tikrai aukšto laipsnio šviesuolis, jei jį sugretintume su to pat amžiaus amerikoninės „high school" mokiniu. Jis buvo daug smalsesnis, ignorancijos laipsnis jame daug mažesnis. Iš aplinkoje esančio ar tariamai esančio *saugumo ir jo pagimdyto nerūpestingumo* atsiradęs tam tikras dvasinis lėkštumas buvo tik bruožas, kurį *turi laimingi vaikai.*

Pirmoji 1940 m. komunistinė okupacija, daug kam nutraukusi jaunystės „rožinius" sapnus, užtiko mus sociologiškai labai neišprususius. Buvome dideli vaikai toje srityje, kuri įprasta apibūdinti politinių mokslų sąvoka. Visuomeninis gyvenimas ir jį formuojančios jėgos, sąveiksmis tarp kultūrinių, ūkinių bei socialinių faktorių, visuomeninių reiškinių priežastingumas, bet greta ir tikras ar tariamas iracionalumas, žmogus visuomenėje ir visuomenė žmoguje, individo laisvės ir gerovės klausimas įvairiose socialekonominėse struktūrose bei visa kita, kas šiandien yra jau apimta ar dar bandoma sistemingai apimti visų politinių mokslų bei jų gausių pagrupių disciplinose, taigi — visa tai buvo mums pirmojo bolševikinio antplūdžio išvakarėse, jau subanalėjusią sąvoką

vartojant, terra incognita. Taip tai mątosi šiandien, bet taip dar nepajusta tada; noriu pabrėžti — daugumos, kad nebūtų įžeista mažuma. Pažinimas, būtinas gerai pagrįstai pasaulėžiūrai ir iš jos gimstančiai idėjai susiformuoti, buvo tada dar tik užuomazgoje ir gausioje įvairių organizacijų egzistencijoje, mano nuomone, santykis tarp idėjos ir veiklos buvo aiškiai neišbalansuotas pirmosios nenaudai. Menedžeris pradėjo įsivyrauti prieš intelektualą, palikdamas pastarajam teisę tiekti naudingus šūkius organizacijai konsoliduoti, bet ne ją statyti prieš menedžeriams visad įtartinas, nuolat naujo apsisprendimo reikalaujančias problemas. Tokia gi situacija platesniems sluoksniams nešė ar žadėjo lėkštumą, tik propagandiniais šūkiais savosios veiklos pagrindimą ir išdavoje — fanatiškumą.

Įstojęs į universitetą 1935 m., ligi 1940 m. negirdėjau ir nemačiau kurios nors tiesioginės, atviros diskusijos tarp pvz. neolituanų, ateitininkų, socialistų bei varpininkų. Diskusijos, kuri socialinės atsakomybės vardu stengtųsi pažinti kitų pasaulėžiūrą ir savąją statyti išbandymui. Paskirai gana gyvoje tų akademinių organizacijų veikloje pasaulėžiūrinė, idėjinė dalis platesniu mastu nusileido jau iki abipusių įžeidinėjimų; iš tų laikų daug kam iš dalyvių labiau prisimena epitetai „vadistas, šventakupris, davatka, cicilikas, bedievis ar komunistėlis" negu turinys, kuris asmenis vedė į vieną ar kitą minėtųjų junginių. Ir nenuostabu, kad tokiose sąlygose matėsi nebloga ateitis pvz. skautų akademinei korporacijai, nes fygos lapas naudojamas ne tik skulptūroje ir tapyboje.

Dalyje jaunosios inteligentijos pasaulėžiūros stoka pradėjo jau vaidentis kilnumu. Kai kuriose, šiaip gudriose, galvose, abstrakti kontempliacija tapo tolygi inteligentiškumui, o veikla norėta jau laikyti vulgarumu, mielai užleidžiamu „aparačikams". Vis daugiau svorio akademinio jaunimo susiorganizavime įgavo fraternaliniai, profesiniai interesai. Korporacijos — Samogitia, Sudavia, Fraternitas Lituanica ir Patria, medikų sambūriai, atsargos karininkų Ramovė, inžinierių Plienas ir eilė kitų — buvo konkreti tokių tendencijų išraiška. Šių korporacijų narys negalėjo būti kurios nors kitos korporacijos nariu, ir tuo būdu, nors privatiškai ir nedraudžiama, tačiau oficialiai pasaulėžiūrinė diskusija ir jos pasėkoje intelektualinis auklėjimasis buvo išbrauktas iš eilės akademinių organizacijų pagrindo.

Keliais brūkšniais pateikęs kiek ano meto dvasinės būklės iliustracijos, gal daugiausia tekartojau tai, ką atitinkamų, identiškų reiškinių pavidalu nuolat sutikti tiek šių dienų

emigracinėje lietuvių visuomenėje, tiek ir mūsų dabar gyvenamo krašto visuomenėje. Dalykai kartojasi, nes visur ir visada daugumos žmogus lengviau įstengia snūsterėti minkštame, patogiame fotelyje negu ant kietos, nepatogios kėdės. Sąmoningai, plačiai atvertomis akimis ir iš neramumo imlia dvasia žmogus įstengia gyventi tik — egzistencializmo sąvoka tariant — ribinėse situacijose. Yra gi žmogaus gyvenimo epochų, kada tokias situacijas pajusti skirta tik labai dideliam intelektui, tik žmogui, nubaustam ar palaimintam visiška dvasinės tingínystės stoka. Daugumoje gi aktyvumas ir polinkis į inertiškumą yra sumaišytas įvairiomis proporcijomis; ir tragiška tai, kad svarbiausios, individą kaip žmogų charakterizuojančios ypatybės pasireiškia vidiniu ir išoriniu aktyvumu tik sąlygose, kurios daugiau ar mažiau reiškia katastrofą. Todėl yra pakankamai daug istoriniais patyrimais pagrįstų tvirtinimų, kad karai, nelaimės ir padėtys, kėlusios visuotinį nepasitenkinimą, yra pagrindiniai visų prasmių žmonijos pažangos varikliai.

Kiek bebūtų tokie tvirtinimai patrauklūs, jie nėra absoliutūs, nes tokiu atveju tam tikrais laikotarpiais nebūtų jokios didesnės ar mažesnės kūrybingos mažumos. Kiek bebūtų dažnai produktingos neigimo ir maištavimo išdavos, žmogus, jei nori, turi laisvę pastebėti problemiškumą ir ieškoti apsisprendimo jame, nebūtinai tam tik smūgių determinuojamas. Ir aktyvumas neturi būti laikomas tik konkrečia neigimo išdava, bet daug geriau — pozityviu aktu, kylančiu iš socialinės šviesaus žmogaus atsakomybės pajutimo, iš atpažinto socialinio tikslo, kad mes, žmonės, pasmerkti ar palaiminti gyventi viename kambaryje, turime geriau išminties negu botago pagalba padaryti tą gyvenimą priimtinesnį. O kad šią pareigą būtų galima kuo geriau atlikti, reikia dviejų dalykų; šviestis, nuolat, kuo daugiau šviestis; ir žmogaus išsilavinimu paremto aktyvumo. Ne „hobby" aktyvumo, bet aukščiausios inteligento pareigos žmonių bendruomenėje; aktyvumo ne dėl aktyvumo, bet per pažinimą susidarytos pasaulėžiūros konsekventiškos išraiškos.

Eilei mano kartos žmonių šie dalykai pasidarė aktualūs, kai priešo įsiveržimas į Tėvynę nutraukė idiliją. Gal būt, dar bebūdami nors jau ir okupuotoje tėvynėje, nevisi tai gerai pajuto, ypač, jei jie nebuvo atsitiktinai tiesiogiai ir skaudžiai asmeniškai paliesti. Juk ir Heraklis negalėjo Antėjaus nugalėti, kol šis rėmėsi motina žeme. Tačiau tragedija buvo galutinai pajusta, kai už pečių užsidarė kalėjimų ir gyvulinių vagonų durys ar kai tėvynė pasiliko toli Rytuose. Ne visi, bet daug kas 1940 metais pasijutome kaip gatvėje pamesti vaikai. Sugriuvo visi

saugūs atrodę pylimai, už kurių mes nerūpestingai žaidėme gyvenimą. Nebeliko nieko, kas už mus galvotų ir pasakytų, kad tai ten ir taip reikia daryti. Liko tik klausimas — kodėl ir kaip? Atsakymą gi turėjome kiekvienas pats susirasti.

Nebuvome visiškai beginkliai dvasine prasme. Nepriklausomybės metais įdiegtas, tautinio atgimimo epochos pagimdytas patriotizmas, savos lietuviško žmogaus vertės pajutimas, daug kam religija su per tūkstančius metų suformuotu dvasiniu pastatu, jausmu patirtos politinės, ūkinės ir socialinės nuoskaudos bei eilė kitų motyvų buvo pakankami nepriimtinai padėčiai atmesti ir atitinkamam rezistenciniam aktyvumui ugdyti. Tačiau vienos visuotinės koncepcijos, kuri būtų *visuose taškuose* mums atnešto komunizmo antitezė, kuri mums būtų tai, ką komunizmas turi dialektinio materializmo ir marksizmo - leninizmo formoje, nebijau viešai pasakyti — neturėjome.

Žinau, kad pilnos, vienalytės antitezės Vakaruose komunizmui ir negali būti. Jei tai būtų, tai pasaulis būtų padalytas ne į laisvės ir nelaisvės sferas, bet tik į du, iš esmės tolygius totalitarinius blokus. Tačiau ir svarbiausioji Vakarų pasaulio jungtis — t. y. laisvės būtinumas ir nuolatinis produktyvaus santykio su tvarkos reikalingumu ieškojimas — šie du principai bei jų sąveiksmis su atitinkamomis projekcijomis į socialinę sąrangą bei ekonomiką nebuvo mūsų pasiekę pakankamai išbaigta forma. Marksizmo neįmanoma intelektualiai pergalėti religinėmis ar nacionalinėmis formulėmis, nes socialekonominė teorija nėra pažeidžiama bedievystės ar internacionališkumo priekaištu. Todėl instinktyviai nekenčiamam komunizmui, mums jėga primetamam, teoriškai atremti buvo pradėta ginklų ieškoti sociologijoje, kitose socialinėse bei politinės ekonomijos teorijose.

Nevisi tai darė, gal tik mažuma. Daug kam užteko savajai rezistencinei veiklai įprasminti keleto šūkių, svarbiausių marksizmo patrauklumo požiūrių net nepaliečiančių. Tačiau toks pasitenkinimas negalėjo ilgainiui žadėti stiprybės, o tik pakrikimą. XX amžiaus pasaulinis konfliktas nebeįmanomas suprasti ir išspręsti klasinėmis XIX šimtmečio mintijimo politinėmis kategorijomis. Imperializmai, kolonalizmai, okupacijos, tarptautinių sutarčių laužymas ir panašiai, kiek dar bebūtų šiomis sąvokomis naudojamasi, apibrėžia tik antrinius reiškinius. Konflikto šaknys šiandien glūdi galvojime, kad gyvenimas ir žmogus jame yra monolitinis reiškinys ir įmanomas suformuoti iki pageidaujamos tobulybės pagal vieną

totalinę ,viską apimančią idėją, ir tokiam galvojimui priešingame mintijime, kad gyvenimas yra pluralistinis, daugialytis reiškinys, neaprėpiamas hegelinio idealizmo, bet reikalaująs pragmatinio problemų sprendimo, pozityviai paisant visų pluralistinės aksiomos faktorių. Politinės ir socialekonominės struktūros ,nors tik ir tų koncepcijų išvestinės, šiandien yra faktiniai raktai vienai ir kitai sampratai keliui į visišką pergalę atrakinti. Konfliktо frontai šiandien nebėra valstybių sienos, bet eina skersai tautas ir žmogų, reikalaudami iš jo apsispręsti ne tada, kai valstybė jam užvilks uniformą ir pasiųs į kurį nors geografinį frontą, bet kasdien.

Tokiam mąstymui bent toje rezistencinėje grupėje, kur teko dalyvauti, juokitės ar pykite, pirmasis mokytojas buvo marksizmas, užkrautas mums okupacijos pasėkoje. Iki to laiko mes, daugumas inžinieriai, chemikai, medikai ir panašiai, buvome analfabetai sociologinio išsilavinimo prasme. Priverstinės marksizmo - leninizmo paskaitos ir egzaminas, be kurio nebebuvo galima gauti diplomo, supažindino mus su atitinkama medžiaga ir metodu, kuriuo mes tikrai pasinaudojom ieškodami galimai platesnės idėjos rezistencijoje prieš komunizmą, kovoje dėl Lietuvos laisvės. Neužteko mums kovoti su komunizmu vien neigimu, bet ieškojome ir tai, kas mums atrodė galėsią būti geresnis dalykas negu jėga peršamas komunizmas, ar net geriau už tai, ką komunizmas Lietuvoje sunaikino. Atitinkamos literatūros alkis taip išaugo, kad dažnai išleisdavome visą mėnesinį uždarbį knygų antikvariatuose. Ir su tų šaltinių bei tarpusavio diskusijų pagalba akmenukas po akmenuko susinešiojome sau pastatą, kurį vėliau briliantiškesniuose Röpkės, Euckeno, Erhardo, Madariagos ir kitų formulavimuose atpažinome — šių dienų liberalizmą.

Nebevardindamas tų punktų, kurie mums tada sudarė mūsų susidarytą liberalinę sampratą, nes tai būtų atskira tema, noriu tik pabrėžti, kad idėjinis vystymasis mums ėjo ranka rankon su rezistencine veikla — vienas antrą veikė, vienas antrą brandino. Ir esu įsitikinęs, kad tai tiko ne tik ypatingose ano meto sąlygose, bet juo labiau galioja ir šiandien. Pažinimas nesivysto ir lieka steriliškas, jei jis nesukelia veiksmo. O veiksmas lieka beprasmis, jei jis nėra grindžiamas pažinimu. Sąmoningai, prasmingai gyvenančio žmogaus pavidalas išryškėja tik žodžio ir veiksmo jungtyje. Supratome šį santykį rezistencinėje veikloje labai plačia prasme, gal būt, kaip šiandien daug kas norėtų pasakyti, gerokai neintelektuališkai. Būtent, tie patys asmenys, kurie nešė atsakomybę už rezistencinės linijos formulavimą, buvo organizacijos vadovais arba,

kaip kartais sakoma, galvos, nematė nieko pažeminančio, jei kartais tekdavo patiems virvutėmis raišioti slaptosios spaudos pundelius, juos kur nors transportuoti, pavieniais egzemplioriais dalyti ir panašiai. Tegu tai būna kraštutinis pavyzdys, suprantamas ir reikalingas tik ano meto, konspiracijos būtinumo padiktuotose sąlygose. Tačiau tokią laikyseną apsprendė ne vien tos aplinkybės. Variklis buvo pozityvus įsitikinimas, jog, apsisprendus, užsiangažavus kuriai nors idėjai ar tikslui, jo realizavimo rėmuose nėra nei aukštų, nei žemų darbų, bet yra tik reikalingi ir nereikalingi. Sąmoningas žmogus yra ne veiklos objektas, bet subjektas. Ir geriau yra tai įsisąmoninti sąlygose, kur mes dar galime būti subjektais, negu aplinkybėse, kuriose mes būtume paversti objektais.

Ryšium su tuo man prisimena vienas įvykis. Kai 1942 metais kalbinau žymų Kauno universiteto profesorių, kurio pavardės šiandien dar negaliu minėti, prisidėti prie rezistencinės grupės, kurioje dalyvavau, jis, išklausęs mano paaiškinimų, trumpai paklausė, kur ir kiek turįs nario mokesčio susimokėti. Kai jam ir tai pasakiau, jis atsakė, kad tokiam reikalui tai esą per maža, ir jis mokėsiąs daugiau. Ir tai nebuvo tolesnio bendradarbiavimo su šiuo žmogum pabaiga, bet pradžia.

Nenoriu dalyko vulgarizuoti ir kelti įspūdžio, kad, pavyzdžiui, ir Immanuelis Kantas įėjo istorijon tik dėl to, kad, gal būt, raišiojo pundelius ir mokėjo kur nors nario mokestį. Norėjau tik išryškinti, kad idėjai užsiangažavimo integralumas reikalauja, jei nenorima likti tuščiažodžiautojais, užsiangažavimo ir jai vykdyti reikalingiems, kad ir smulkiausiais atrodantiems reikalams. Žodis, pavyzdžiais kalbant, yra ir lieka niekas, jei jis nebūna parašytas, išspausdintas ir išplatintas. Snobui šioje grandinėje vienas veiksmas gali atrodyti mažiau kilnus ir vertas pastangų negu kitas, bet sąmoningam žmogui minties virtimas kūnu yra nedalijamas vyksmas, kuriam angažuojamasi be išlygų arba visai ne. To teko išmokti rezistencinėje veikloje, ir manau, kad tai galioja visais atvejais, ir ypač mūsų šiandieninėje padėtyje, kai apie didžiulius uždavinius, tenkančius mūsų laisvajai išeivijai, vis dar daugau šnekama negu padaroma.

Karolis Drunga

Šių metų pabaigoje Amerika vėl rinks prezidentą, kuris ateinančius ketverius metus bus atsakingas už krašto užsienio politiką. Rinkimams artėjant, daug kas pagalvoja, kuria linkme jie pakreips JAV — Sovietų Sąjungos santykius ir kaip tai ilgainiui gali atsiliepti tolimesniam pavergtųjų Rytinės Europos tautų likimui. Norint surasti bent dalinius atsakymus į šiuos klausimus, pirmiausia reiktų išsiaiškinti, ko galima ir ko negalima iš šių rinkimų laukti.

Dažnai užmirštama, kad iki Pearl Harbouro atakos JA Valstybės tarptautinėje politikoje tevaidino palyginti nereikšmingą rolę. Visas devynioliktasis šimtmetis ir dvidešimtojo pradžia buvo praleista kontinentiniame izoliacionizme, kurio oficialus formulavimas randamas Monroe doktrinoje. Iki Antrojo Pasaulinio karo Europa, Azija, Afrika ir Australija amerikiečius tik tiek domino, kiek šie kontinentai buvo svarbūs jų ekonominiams interesams. Į santykius su kitomis tautomis jau nuo Washingtono laikų daugumas amerikiečių žiūrėjo su baime ir nepasitikėjimu, todėl JAV stengėsi išlaikyti neitralitetą. Šis nusistatymas buvo toks stiprus, jog amerikiečių galvosenoje neitralumas neretai sutapdavo su krašto gerove ir saugumu. Čia reiktų pastebėti, jog į abu pasaulinius karus Amerika įstojo tik dėl to, kad neitralumo ilgiau negalėjo išlaikyti.

Ši izoliacionizmo tradicija turėjo didelę įtaką amerikiečių pažiūrų formavimuisi ir valdžios politikai. Tuoj po Antrojo Pasaulinio karo Amerikai buvo užkrauta nepaprasta atsakomybė: ji pasidarė antikomunistinio tautų bloko lyderis, kuris turėjo sutelkti visus laisvojo pasaulio ideologinius, ekonominius ir karinius išteklius komunizmo ekspansijai sustabdyti. Tačiau dėl ilgametės praktikos stokos tarptautinėje politikoje JAV šiam uždaviniui menkai tebuvo pasiruošusios. Todėl nereiktų per daug stebėtis, kad šaltojo karo pradžioje komunizmo pavojus nebuvo pilnai įvertintas nei valdžios, nei visuomenės. Daugiausia dėl tų pačių priežasčių Korėjos karo laikotarpiu pirmiau tinkamai neįvertintas komunizmo pavojus staiga pasidarė vieninteliu Washingtono užsienio politikos objektu, visas kitas tarptautines problemas, dažnai netiesiogiai tesusijusias su komunizmu, nustumiant į šalį. Dabar JAV politika komunizmo atžvilgiu žengia į naują stadiją, kurioje

svarbiausias faktorius yra federalinio biudžeto subalansavimas.

Praktikos stoka tarptautinėje politikoje taip pat neprisideda prie jos geresnio supratimo. Daug kas daro pagrindinę klaidą, bandydami jai pritaikinti tik vidaus politikai galiojančius principus ir normas. Krašto viduje saugumas, socialinė tvarka ir ekonominė gerovė palaikomi įstatymų, teismų ir policijos — trumpai tariant, valdžios autoriteto. Tarptautinėje plotmėje yra ne vienas, o daug valdžios autoritetų; taip pat ne vienas, o daug tautinių interesų. Čia gerovės, tvarkos ir saugumo laidas yra ne vienos valdžios autoritetas ir ne vienos tautos bendri interesai, bet kompromisais, šantažu, karine bei ekonomine jėga paremti tarptautiniai susitarimai, kurie dažniausiai tol respektuojami, kol to reikalauja signatarų interesai. Apskritai, tarptautinė politika yra daugiau chaotiška, nelengvai pasiduodanti bet kokiai kontrolei ir dėl to dažnai apgaunanti tuos, kurie bando išpranašauti ateities įvykius.

Vidaus politikos problemos neretai gali būti nesunkiai ir greitai išsprendžiamos išleidus atitinkamą įstatymą; tarptautinėje politikoje tai neįmanoma. Čia reikia daug daugiau laiko, kantrybės, savęs ir savo priešo pažinimo bei įsisąmoninimo, kad diplomatinis pralaimėjimas kraštą gali įvelti į karinį konfliktą su kitomis valstybėmis. Eilinis pilietis maža ką apie užsienio politiką ir tegali pasakyti. Jos nepastovumas, komplikuotumas ir informacijos stoka apie įvairiausias priežastis, privedusias prie tam tikros įvykių raidos, yra beveik nenugalimos kliūtys tiems tarptautinės politikos ekspertams, kurių nuomonės paremtos kasdieninės spaudos ir radijo ar televizijos žinioms.

Tik pažvelkime į netolimą praeitį. 1958 metasi iškilus Formozos sąsiaurio krizei, buvo didžiuojamasi valstybės sekretoriaus J. F. Dulles tvirtu nusistatymu nepasiduoti raudonosios Kinijos provokacijoms. Tačiau, išskyrus Baltuosius Rūmus bei aukštuosius Pentagono ir Valstybės Departamento pareigūnus, niekas Amerikoje tikrai nežinojo, kas įgalino Dulles būti tokiu ryžtingu situacijoje, kuri strateginiu požiūriu JA Valstybėms neatrodė palanki. Galima tiktai spėlioti apie Pentagono žvalgybos valstybės sekretoriui suteiktą informaciją, kad tuo metu kinai neturėjo rusiškų raketų ir atominių bombų; o gal patiems Valstybės Departamento agentams buvo žinoma, kad Kremlius, nežiūrint jo viešų pareiškimų, nebuvo pasiruošęs visapusiškai paremti Pekino agresijos (panašiai kaip Indijos — raudonosios Kinijos konflikto atveju). Turėdamas šiuos faktus, Dulles su minimaline rizika galėjo užimti

bekompromisinę poziciją. Šios sugestijos, aišku, grynai hipotetinės — Dulles politikai Formozos sąsiauryje galėjo būti šimtai kitų priežasčių; tačiau jos paryškina faktą, kaip iš tikrųjų Amerikoje buvo maža težinoma apie krizės sukeltos politikos motyvus.

Bet grįžkime prie prezidentinių rinkimų. Pagal JAV konstituciją, prezidentas yra valstybės ir valdžios galva. Be to, skiriantis nuo Vakarų Europos demokratijų, jis renkamas ne parlamento, bet visų balsavimo teisę turinčių piliečių. Tokia santvarka kandidatus į Baltuosius Rūmus priverčia tiesiogiai kreiptis į balsuotojų mases ir stengtis gauti jų paramą. Dėl to didžiųjų Amerikos partijų kandidatai priversti rinkimų metu tarptautinės politikos klausimus diskutuoti tokiame intelektualiniame ir emociniame lygyje, kuris tas problemas daugumai balsuotojų padarytų aiškias ir kartu patenkintų jų politinius, ekonominius, etninius, profesinius ir net religinius interesus ir aistras. Bet, kaip jau buvo minėta, daugumas užsienio politikos klausimų negali būti nuodugniai išaiškinti, nes tam reikalingos priemonės dažniausiai nei balsuotojams, nei kandidatams, ypač tiems, kurių partija ne valdžioje, nėra prieinamos. Kita vertus, įvairių grupių su skirtingais interesais Amerikoje tiek daug, kad bet koks nedviprasmiškas tarptautinės problemos sprendimo pasiūlymas visų grupių negali patenkinti. Taigi norintiems rinkimus laimėti kandidatams nieko kito nelieka daryti, kaip balsų medžioklę pastatyti virš racionalaus problemų nagrinėjimo.

Tokį rinkiminį nagrinėjimą buvo galima pastebėti 1952 metais, kai Eisenhoweris ir kiti respublikonų vadai balsuotojams pažadėjo Rytų Europos išlaisvinimo ir Jaltos sutarčių atšaukimo politiką. Tačiau Vengrijos sukilimo metu visi puikiai pamatėm, ko verta buvo išlaisvinimo politika, o kai grupė senatorių norėjo sutarčių panaikinimo klausimu Kongrese pravesti rezoliuciją, to paties Eisenhowerio vyriausybė darė didelį spaudimą, kad ji nebūtų priimta. Tam, aišku, buvo rimtų priežasčių, nes Kongreso Jaltos sutarčių atšaukimas vis tiek nieko pozityvaus nepasiektų, o tik padėtų sovietų bandymams išstumti vakariečius iš Berlyno ir kitų panašių vietų, kuriose sąjungininkų kontrolė paremta Jaltos ir kitais karo metu padarytais susitarimais.

Bet jei rinkiminiais pareiškimais negalima per daug pasitikėti, tai ar apskritai galima ką nors sužinoti apie kandidato užsienio politikos pažiūras? Į šį klausmą atsakymas yra teigiamas, tačiau sąlyginis. Iki tam tikro laipsnio ir tik

bendrųjų principų plotmėje tegalima nustatyti daugumo prezidentinių kandidatų požiūras į svarbiuosius užsienio politikos klausimus. Tai galima padaryti naudojantis ne rinkimų metu padarytais pareiškimais, bet kandidato parašytomis knygomis, straipsniais, nerinkiminiais metais pasakytomis kalbomis ir jo pažiūromis bei pozicijomis, išreikštomis ar užimtomis ankstyvesnės politinės karjeros metu.

Baigiant reiktų nors trumpai sustoti prie šiųmetinių aspirantų į Baltuosius Rūmus ir, kiek tai įmanoma, naudojantis minėtais šaltiniais, pažvelgti į jų pažiūras JAV — Sovietų Sąjungos santykių atžvilgiu.

Vienintelis respublikonų kandidatas viceprezidentas Nixonas jau septyneri metai kaip ištikimai remia Eisenhowerio politiką. Kadangi jis nėra parašęs knygų ir išsamesnių straipsnių, Nixono atveju daugiausia reikia remtis jo nerinkiminiais metais padarytais pareiškimais bei ankstyvesne politine karjera. Tai, žinoma, tik dar kartą patvirtintų jo pritarimą Eisenhoweriui. Dėl to reikia spėti, jog Nixonas iš esmės tęstų dabartinės administracijos politiką, tik gal ją kiek sudinamintų ir mažiau linktų į kompromisus. Kita vertus, turint omenyje po 1954 metų rinkimų prasidėjusią Nixono politinės taktikos metamorfozę, ateityje iš jo visada galima laukti netikėtumų.

Demokratuose padėtis daugiau komplikuota. Čia yra trys — Humphrey, Symingtonas ir Kennedy — oficialūs ir du — Johnsonas ir Stevensonas — neoficialūs kandidatai. Iš principo jie visi sutinka, jog JAV ir toliau turi vadovauti antikomunistiniam blokui ir dėti visas pastangas, kad kariniu ir ekonominiu požiūriu nebūtų atsilikta nuo Sovietų Sąjungos. Tačiau šio tikslo siekimo metoduose šiandien demokratų partijoje pastebimas nuomonių skirtumas.

Vienai pažiūrai atstovauja buvęs aukštas Valstybės Departamento pareigūnas ir ambasadorius Maskvoje George Kennan. Jis mano, kad padėtis reikalauja energingesnio ieškojimo modus vivendi su Sovietų Sąjunga. Tam pradžia turėtų būti padaryta Vidurio ir Rytinėje Europoje, kur reiktų siekti palaipsninės demilitarizacijos ir politinės neitralizacijos. Humphrey ir Stevensonas, iš dalies ir Kennedy, nors ir nesutikdami su visais Kennano pasiūlymais, vis dėlto iš principo yra pasisakę už "dabartinės padėties" diktuojamą "new look" amerikiečių - sovietų santykiuose. Šia prasme jų pažiūros labai artimos paskutiniųjų metų Eisenhowerio politikai, tik jie norėtų daugiau pozityvumo ir laisvos iniciatyvos iš Washingtono pusės.

Kitai demokratų pažiūrai atstovauja buvęs valstybės sekretorius Achesonas ir buvęs prezidentas Trumanas. Jie įsitikinę, kad dabartinė Washingtono politika Sovietų Sąjungos atžvilgiu nereikalingai kompromisinė ir nuolaidi. Tai sakydami, jie turi omenyje nusiginklavimo, atominių bombų bandymo, Berlyno, viršūnių konferencijos ir Eisenhowerio - Chruščiovo vizitų pasikeitimus. Be to, Trumanas ir Achesonas norėtų, kad Eisenhowerio administracija kreiptų daugiau dėmesio į sovietų laimėjimus erdvės tyrinėjime bei tolimųjų raketų gamyboje ir padarytų atitinkamas išvadas.

Johnsono ir Symingtono pažiūros artimos Achesono — Trumano pozicijai. Iš jų galima tikėtis kiek griežtesnės ir dinamiškesnės politikos Sovietų Sąjungos atžvilgiu. Kita vertus, reikia pripažinti, kad iš visų demokratų kandidatų Johnsonas ir Symingtonas mažiausiai teturi praktikos tarptautinėje politikoje. Gi kalbėti apie užsienio politiką visada lengviau negu ją formuluoti ir vykdyti.

Julius Šmulkštys

Rita Kavolienė.

Trys karaliai.

Vario technika.

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

ALGIMANTO MACKAUS POETINĖ ŽEMĖ

Algimantas Mackus JO YRA ŽEMĖ. Čikaga (Lietuvių Studentų Santara, 1959).

Yra žmonių, mokančių "skaityti visatos knygą", nes jiems įprastiniai tikrovės reiškiniai — medžiai, vanduo, žmonių veidai, lietaus kvapas — visuomet sukelia didesnius protinius ir dvasinius išgyvenimus, negu reikia tam, kad būtų galima normaliai mąstyti ir jausti. Pavyzdžiui, pasižiūrėjus į lapų nustojusį medį rudens dangaus fone, normaliai galima pagalvoti: "Kiek daug dabar šakų aiškiai matyti, kada lapai nukrito". Bet poetiškai pergyvenančiam žmogui tos šakos gali priminti, sakysim, smulkias, gyvybės kupinas gyslas, kurios matyti pro švelnią rankos odą. Po to jis gali su pasitenkinimu pagalvoti apie elegantišką ironiją to, kad mirties simbolis — nuogos šakos — sukėlė mintį apie slaptai pulsuojančią šiltą gyvybę. Tokiu būdu galima susikurti ištisą specialų pasaulį, kuris tokiam asmeniui lyg ir persunkia visą tikrovę, tuo būdu ją žymiai praturtindamas.

Tačiau poetinis tikrovės pergyvenimas paprastai dar nesti poezija. Poetas turi mokėti kūrybinės vaizduotės sužadintas mintis suorganizuoti į prasmingą vienetą — išbaigtą pergyvenimą — ir tada surasti žodžius, kurie tą pergyvenimą tiksliai išreikštų, ir tuos žodžius sugrupuoti taip, kad jie, viena, skambėtų, kaip muzika, o kita — tarpusaviam santykiavime padėtų vienas kitam išryškinti pilną ir daugialypę kiekvieno žodžio prasmę. Tada gaunasi tikras eilėraštis. Bet jam sukurti reikalinga ypatingai didelė dvasinė įtampa, nenuilstamos pastangos ir kieta disciplina, nekalbant jau apie specialų talentą. Todėl, bendrai paėmus, daugelio poetų kūryboje atsispindi šitoks visų dvasinių ir protinių jėgų kraštutinis įtempi-

mas, aukšta emocinė temperatūra, kuri ir iš skaitytojo reikalauja tokio pat gilaus susikaupimo, tokių pat herojiškų pastangų. Todėl, gal būt, nedaug žmonių ir tesiryžta tikrai skaityti poeziją.

Algimanto Mackaus eilėraščiai įdomūs tuo, kad jie, nors daugeliu atvejų ir turi visus tikros poezijos požymius, kažkaip "nedegina rankų" — nesudaro aukštos kūrybinės temperatūros įspūdžio. Juose jaučiasi žemas spaudimas, lėtas tekėjimas, palengva išsirutuliojanti, išraiškos ieškanti kūrybinė mintis. Jis kartais kalba apie nuovargį:

Priartėk, nors nelaukiu.
Aš tik pavargęs. Laukimas mane išvargino.
O norėjau būti kuo arčiausiai Tavęs,
kad mūsų neskirtų jokia kūno žaizda,
kad kraujas Tavo žaizdose būtų mano.
Bet aš pavargau,
ir negaliu iškentėti jokios žaizdos,
jokio kraujo lašo.
("Kad mano kraujas būtų Tavo žaizdose," psl. 41)

Bet iš tikrųjų tai nėra nuovargis, kuris taip sulėtina poeto pulsą, nes su nuovargiu ateina ramybė, o poetas nėra ramus — jis nuolat ieško, nuolat lyg apgailestauja. Kartais vėl jis kalba apie liūdesį:

Man reikia grįžt. Kaskart labiau
į liūdesį panašios lygumos,
kaskart labiau —
kaip moterys susigraudinusios.
("Grįžimas į lygumas," psl. 31)

Kitame eilėraštyje (psl. 47), džiaugsmas yra tik senas liūdesio apaštalas. Tačiau poeto kūrybinės žarijos nėra ir liūdesio prigesintos, nes jis nedūsauja ir neverkšlena, kaip baudžiauninkų daina arba kaip pigaus parapijos šokių tango melodija. Galima net sakyti, kad Mackaus kūryboje visai nėra melancholijos. Yra poeto pasaulėjautoje kažkas kita, ką, gal būt, laikinai galima pavadinti gyvybinių sulčių nepriteklium, kuris pasireiškia įvairiomis formomis. Reikia pažvelgti į keletą tų apraiškų, tuo būdu tikintis priartėti prie poeto supratimo.

Pirmiausia krinta į akis žmogaus ribotumo pajautimas. Tie, kurie yra apdovanoti sugebėjimu poetiškai pergyventi visatą, dažnai jaučiasi bejėgiai prieš neišmatuojamą didybę kiekvieno,

kad ir paties mažiausio, visatos reiškinio, sakysim, žolės lapo. Kūrybinės vaizduotės žmogui kiekviena smulkmena gali tiek daug prasmių žadėti, kad jis staiga pasijunta nepajėgiąs savo širdy sutalpinti paprasčiausios, Jurgio Baltrušaičio žodžiais tariant, "ramunės prie kelio". Šitą jausmą išreiškia ir A. Mackus, pavyzdžiui, savo trumpam eilėrašty "Neišlaikomam svory":

Neišlaikysim žemės ir svajonių,
neišlaikysim jokio medžio šešėlio
ir mirsim neseniai atėję,
tik už save ir žemės dalį atkentėję.
(psl. 29)

Kitame eilėraštyje poetas pasakoja, kaip "vėlyva vasara/bailiai stebėjo/nokstantį obuolį" ("Po vasaros," psl. 71). Tada poetas lyg ir prisidengia ranka akis, negalėdamas tiesiai žiūrėti į visatą, kaip mes negalime žiūrėti į saulę. Jis lyg ir sutinka, kad žmogaus gyvenimui (kuris dažnai simbolizuojamas tekančiu vandeniu, upe) pakanka atspindžių, pakanka to, ką mes pajėgiame suvokti, tad ir padaryti savo dalimi:

...nereikia į žvaigždynus
daugiau žiūrėti naktimis —
gana, kai spindintis raidynas
kartojasi vandenimis;

gana, kad jis pasikartoja
ir kad negrįžta kaip Mimi,
kad žvaigždės upės vėsumoj
pavirsta upės dalimi.
("Pasikartojimas," psl. 13)

Tuo poetas darosi panašus į garsiuosius Platono kalinius, kurie tenkinasi tuo, kad, sėdėdami urve veidu į sieną, vietoj pačios tikrovės mato ant tos sienos pro urvo angą praeinančių figūrų šešėlius.

Tačiau šitoks poeto apsiribojimas iš tikrųjų nėra filosofinis; jis prasideda anksčiau, dar kraujuje, dar savotiškoje pilno organiško pergyvenimo baimėje, kuri suparalyžuoja plėšrius ir skausmingus žmogaus kūno troškimus. Tai poetas išreiškia "Lietaus" eilėraštyje, kur seksualinės ekstazės nusigandęs žmogus pajaučia visą skaudų skirtumą tarp savęs ir gamtos:

Nepriėmiau tavęs. Užsidengiau.
Atrodei man sunkus kaip geležis.
Kodėl žiedais patvino
laukinė obelis?...

Kodėl kraujavo uogos
ir plėšėsi kiekvienas krūmas?
Ar aš jomis galėjau pasisotinti
arba rasti jose ramumo?

Kodėl nepriėmiau tavęs,
kodėl užsidengiau
ir kam buvau kaip surūdijus geležis?
Pro mane išdidžiai pratvino
laukinės žemės obelis.

("Lietus," psl. 23)

Tikrai aukštos įtampos pergyvenimui kaip tik ir reikia, tarp kitų dalykų, šito emocinio plėšrumo, kurio A. Mackaus eilėraščiuose atsisakoma.

Panašiai nublukusiomis spalvomis piešiamas ir autoriaus susidūrimas su religinėmis problemomis. Pačios problemos yra gana gerai pažįstamos daugeliui jaunosios kartos lietuvių liberalų. Vaikystėje paliktas dievnamis, kurį poetas mini eilėraštyje "Kad mano kraujas būtų tavo žaizdose" (psl. 41-42) daugeliui simbolizuoja šiltą prieglaudą naivaus jausminio tikėjimo, kuriame beveik visi buvome užauginti dar tėviškės žemėj. Kaip ir pačiam poetui, mums tai buvo, religine prasme, "vienintelis laimės kartas", ir po to mes daugiau "nebebuvome laimingi". Daug kas ir dabar dar esame, giesmės žodžiais tariant, "didžiai ištroškę Jėzaus malonės", bet protinio brendimo ir platėjančių akiračių pagimdytas dvasios nerimas mums jau nebeleidžia pulti ant kelių, ir vietoj to mes skausmingai, be paliovos, grumiamės su Viešpaties angelu. Šitos grumtynės gali būti labai dramatiškos ir aštrios, ir tik su kraštutiniu visų protinių ir jausminių jėgų įtempimu galima atstatyti santykiavimą su Dievybe paremtą visiškai naujais, mums asmeniškai prasmingais, pagrindais. Nei tos kovos aistra, nei tragiška poezija A. Mackaus kūryboje neatsispindi. Nėra kovos — yra tik vienišas laukimas, ir nėra ieškojimo — yra tik užnuodytas vanduo:

Kodėl nesakei, kad mane palaiminsi?
Vienišą misijonieriaus koplytėlę, laukiančią Dievo?
Aš būčiau kentėjęs troškulį

ir vienintelio vandens
(jis buvo užnuodytas) neišgėręs.

Dabar per vėlu:
nukritusių vaisių plokšti ir grėsmingi šešėliai
yra kaip kieto ir nepermaldaujamo liūdesio ženklai.
("Užnuodytas vanduo nepalaimina," psl. 53)

A Mackaus poetinio "aš" problematika, atrodo, iškyla iš triuškinančio susidūrimo su daiktų tikrove ir iš organiškų pergyvenimų alkio — noro patapti geismingos, gyvos, sultingos, poeto žodžiais tariant, "raumeningos" žemės dalim. Abiem atvejais, kaip mes jau matėme, jo poetiškas "aš" apsiriboja, pasitraukia, užsidengia, praranda, ir todėl daugelis eilėraščių padvelkia sausra ir mirtim. Todėl jo žmogus kaip:

Žalioj žolėj negyvas
paukštis pakelia sparnus
ir išskrenda ieškoti
savo kapui vietos.
("Po išsiskyrimo," psl. 73)

"Išpažinties" eilėraštyje mes matome ir religinės krizės pradžią — atsisakymą pripažinti, kad organinės gyvybės geismas yra nuodėmė. Poeto "aš" su nusižeminimu išpažįsta savo nuodėmes, bet paskui simboliškas "brolis" pabudina jį žemės gyvenimui:

Aš pažvelgiau į savo brolio nuogą, raumeningą kūną,
į jo plačius pečius, kurie paneštų ąžuolinį kryžių
ir į rankas, kurios galėtų glamonėti
kiekvieną mūsų žemės moterį,
ir kiekvienai pražilusiai vienuolei
primintų, kad po jos šiurkščiu rūbu
nuvyto jaunas ir taip pat aistringas kūnas.

("Išpažintis", psl. 79)

Toliau eina pirmutinis žingsnis iš vaikystės dievnamio: "Daugiau aš nuodėmių nebeatsimenu". Santykis su Dievybe yra prarastas, bet vietoj kovos ateina tuštuma ir vienatvė:

Maldų knygos rūdija.
Kiekvienas puslapis sunkus, kaip įkaitintas metalas.
Jeigu jų daugiau neatversiu, kaip kalbėsime?

Mūsų nesujungs aštri dievnamių gotika
ir sodrios baroko linijos;
nei kraujas,
nes gyslos yra stangriai uždaros;
nei šaknys,
nes jomis alsuoja žemė...

Mane baigė pavergti žemė.
Jos krūtinė išalsuoja užnuodytą orą,
kuriuo gyvena mano negyvas pasaulis.

("Mano gyslos tau yra stangrios," psl. 49).

Todėl ir nenuostabu, kad vietoj žėruojančio poetiško žaizdro mes A. Mackaus kūryboje randame tiktai išblėsusias anglis. Bet — noriu pabrėžti — tai dar nėra joks priekaištas autoriui. Poetas turi būti ištikimas savo pergyvenimui, koks jis bebūtų, ir turi sakyti tiesą. Būtų kvaila reikalauti iš autoriaus, kad jis užsidegtų dirbtina ugnim ir išeitų scenon pašėlusiai mosikuodamas rankomis, Šekspyro žodžiais tariant, "tearing a passion to tatters." A. Mackaus poezija tampa turtingesne ir suteikia daugiau estetinio pasitenkinimo, kada skaitytojas leidžia jai lėtai įsisunkti į kraują. Pačiuose geriausiuose eilėraščiuose ji yra tikrai panaši į autoriaus minimą "lėtą žvaigždžių degimą". Galų gale, jeigu jau tarsime, kad lietuviškam charakteriui yra būdingas kuklumas, susilaikymas, išorinės dramatikos stoka, tai savo "žemos temperatūros" eilėraščiais autorius mums nemeluoja nei kaip poetas, nei kaip lietuvis.

Daug rimtesni sunkumai iškyla svarstant A. Mackaus eilėraščių meninį tobulumą. Meno funkcija visuomet yra pirmoj eilėj estetinė, o ne filosofinė. Gilios mintys ir pergyvenimai, be abejo, praturtina meno kūrinį ir padidina jo vertę skaitytojui, bet tik tada, kada jie yra kiaurai pakeisti į menišką išraišką ir nesimėto, kaip žaliavos gabalai. Kaip tik šičia A. Mackaus "lėto degimo" dažnai ir nepakanka tam, kad ištirpdytų ir išlietų jo pergyvenimus į tobulą poeziją. Pirmiausia, poeto pasirinkta laisva forma — be rimo ir ritmo — nevisuomet save pateisina. Mechaninis ritmas ar rimas, savaime aišku, eilėraščiui nėra privalomi, bet jeigu jau frazės ar sakiniai yra išdalijami eilutėmis, tai tas išdalijimas turi būt paremtas kokia nors — muzikaline, emocine, arba prasmine — logika. Kartais tokia logika egzistuoja, kaip, pavyzdžiui, "Lietuvos" eilėraštyje:

Aš jau greitai nebūsiu,
aš jau greitai užmigsiu:
mano kraštas žiema,
mano kraštas vidurnaktis,

tik mano krašto delne,
mėnuliui šviečiant,
žėri apsnigtas vaismedis.

(psl. 91)

Kiekviena eilutė čia yra užbaigta, atskirai egzistuojanti viso posmelio dalis, ir dviejų čia pacituotų posmelių perskyrimas yra pateisinamas tuo, kad pirmam posmely yra sukaupta autoriaus nuotaika ir abstraktūs palyginimai, o antram — poetinis gamtovaizdis, kuris tuo pat metu yra pirmo posmelio kontrastas ir papildymas. Tačiau, jei paimsime šitą posmelį iš "Sausros alegorijos" eilėraščio:

Po suaižėjusia žeme,
girdėdamos pernykštį
lietų ošiant,
iš lėto
ima vysti šaknys.

niekas nepasikeis ir nenukentės ir jį perrašius sakysim, šitaip:

Po suaižėjusia žeme,
girdėdamos
pernykštį lietų ošiant,
iš lėto ima vysti
šaknys.

arba ir visai atsisakius eilėraščio formos: "Po suaižėjusia žeme, girdėdamos pernykštį lietų ošiant, iš lėto ima vysti šaknys." Poezijoj būna subtilių emocinių ritmų, nieko bendro neturinčių su jambais ar daktiliais, į kuriuos poetas su dideliu įtempimu ir kartais kančia turi įsiklausyt ir stengtis juos perduoti; bet A. Mackui, atrodo, šitas uždavinys tuo tarpu dar sunkus. Todėl dažnai ir gaunasi ne tiek poezija, kiek sueiliuota pasaulėjauta arba sueiliuotos ir metaforomis išsiuvinėtos mintys.

Kai kurie kiti eilėraščiai kenčia nuo savotiškos poetinės mažakraujystės todėl, kad filosofinė mintis nepilnai išversta į estetinę kalbą ir pasilieka, kaip neužbaigta statula, pusiau dievybė, pusiau akmens gabalas. Jau minėtame eilėraštyje "Kad mano kraujas būtų Tavo žaizdose," antras posmelis išreiškia gilią ir poetinių galimybių turinčią mintį (kad

žmogus nepajėgia kartu su Kristumi nuolat mistiškai kartoti Kryžiaus auką, ir todėl nustoja santykio su Dievu) tokiu būdu, kad nesijaučia jokios poetinės atmosferos:

Kentėkim išsiskyrę,
nes mano žaizdos yra menkesnės .
Aš tik kartkartėmis bandysiu jas pertvarstyti,
bet ne atnaujinti.

(psl. 41)

Koks didelis kontrastas yra pavyzdžiui, šitas Jono Aisčio posmelis:

Vakaro toks jau savotiškas vaizdas.
Liūdna ir gera, Dieve mano.
Apie saulę Pranciškaus žaizdos,
Alyvos trenkia Voriganu.

Būna ir taip, kad autorius tiek perkrauna savo eilutes simboliškomis aliuzijomis, kad visa metafora pasidaro labai gramozdiška ir, logiškai žiūrint, net juokinga. "Salos ir paukščio" eilėraštyje (psl. 30) krintantis paukštis, turbūt, simbolizuoja poeto sielą, negalinčią pakelti milžiniškos poetinio realybės pajautimo naštos, bet visas įspūdis dingsta, kada autorius pradeda kalbėti apie to paukščio "akis su didžiuliais kalnais...", dar pridėdamas ir daugtaškį, lyg nevykusį atsiprašymą už tai, kad jis nepajėgia savo minties išsakyti vienu sakiniu. Poeto akyse šipulių ieškoti gal ir pavojinga, bet kada visi kalnai į jas sugriūva, tada skaitytojo nepasitenkinimas yra teisėtas.

Nežiūrint šitų trūkumų, bendras įspūdis, A. Mackaus knygą perskaičius, vis dėlto pasilieka malonus. Autorius tikrai turi talento, nors dabar dar tebestovi pusiaukelėj tarp poetinio tikrovės išgyvenimo ir meninės išraiškos.

Rimvydas Šilbajoris

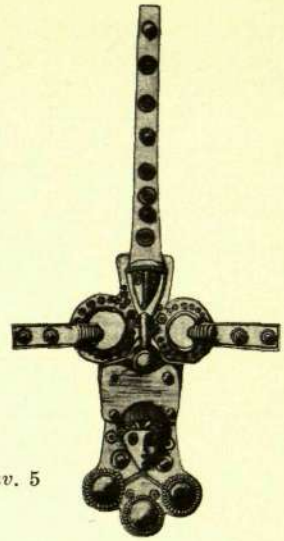

pav. 5

NAUJI DUOMENYS APIE JOTVINGŲ KULTŪRĄ

Archeologinių tyrinėjimų rezultatai, pasiekti per paskutinįjį dešimtmetį Suvalkų apskrityje ir pietinėje Rytprūsių dalyje, yra žymiai didesni nei per tą patį laiką pasiekti Lietuvoje ar dabar Sovietų Rusijai priklausančioje Karaliaučiaus srityje. Intensyvūs kasinėjimai senoje jotvingų žemėje ligi šiol archeologiškai beveik netyrinėtame krašte kaskart labiau užpildo mūsų žinojimo spragą.

Lenkų archeologų dėmesys paskutiniaisiais metais buvo sutelktas į jotvingų praeities atskleidimą, pradedant nuo pirmųjų amžių po Kr. Daugiausia kasinėta aplink Suvalkus. Buvo suorganizuotos penkios ekspedicijos, susidedančios iš Varšuvos, Alenšteino (Olsztyn) ir Baltstogės archeologų. Visų ekspedicijų vyriausias vadovas ir jų daugumo iniciatorius yra Varšuvos archeologas Jerzy Antoniewicz.

1955-57 metais tyrinėtas didelis pilkapių kapinynas ties vieta, vadinama "Šveicarija", prie pat Suvalkų. Jame buvo apie 75 pilkapiai, neaukšti — 0.45 — 0.75 metrų aukščio, 8x12 metrų skersmens, apdengti akmenimis (pav. 1). Po akmenų sampilu buvo randami vienas ar keli (dažnai 3 ar daugiau, greičiausiai, vienos šeimos) nesudegintų žmonių kapai su gana turtingo-

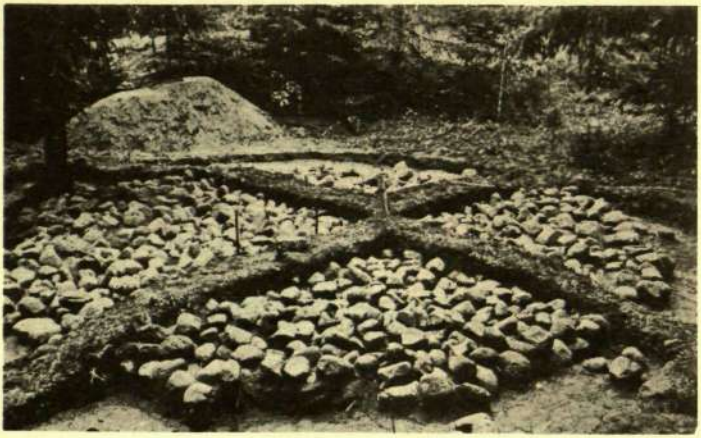

pav. 1

pav. 2

pav. 3

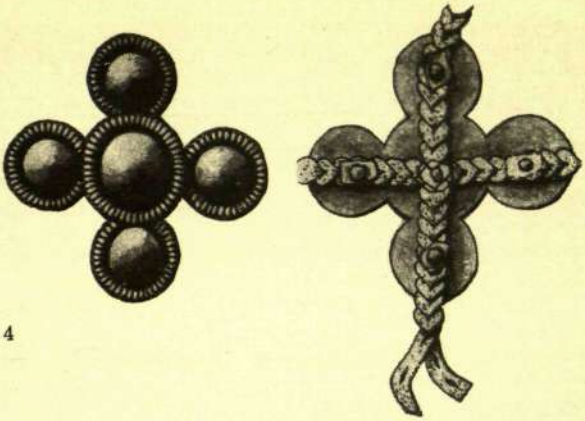

pav. 4

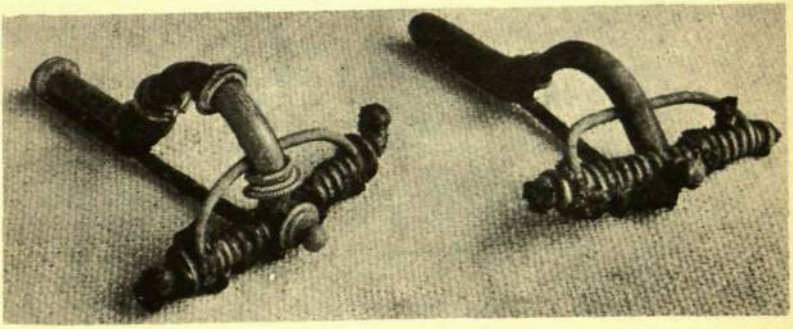

pav. 6

pav. 7

mis įkapėmis — ginklais, papuošalais, avių (avinų) arba kiaulių (šernų?) kaukolėmis. Pagal radinius, kapai priskiriami III-IV amžiui po Kr. 1956 metais, tame pačiame "Šveicarijos" kapinyne, buvo aptiktas išsiskiriančiai turtingas IV amžiaus po Kr. kapas. Jame buvo palaidotas ape 55 metų amžiaus vyras. Kape buvo rasta ne tik lankas ir strėlės, geležinės ietys ir peiliai, bet ir geležinis kalavijas, įdėtas į medinę makštį, pritvirtintą prie diržo. Diržas buvo ištisai apkaltas auksu apdengtomis, rozetėmis dekoruotomis apskritomis žalvario plokštelėmis (pav. 2), sidabru apdengta ir rozetėmis dekoruota elnio figūra (pav. 3) bei pusmėnulio pavidalo plokštele. Ties mirusiojo dubeniu ir šlaunimis buvo rastos medinio skydo liekanos, kurio geležinis umbas viduryje gerai išlikęs. Be to, kape buvo surastos dviejų žirgų aprangos. Viena jų buvo išpinta iš šikšnos; kamanų sujungimuose buvo pritvirtintos kryžminės žalvarinės sidabru dengtos ornamentuotos plokštelės (pav. 4). Ypač vertingas radinys — vienų kamanų sujungimo dalis, padaryta iš žalvario, dengta sidabro plokštele, dekoruota išmuštais ratukais, rozetėmis ir stilizuotomis žmogaus galvutėmis bei violetinio atspalvio stiklo akutėmis (pav. 5 straipsnio antraštėje). Šis radinys yra unikumas visame Pabaltijy ir apskritai Europoje. Greičiausiai, šios rūšies arklių aprangos dalykai yra vietinio jotvingų menininkų darbo. Žmogaus galvutės bei gyvulių figūrėlės bus buvę būdingi jotvingų ornamento motyvai. Plokštelių dekoravimo technika sidabru ir auksu klestėjo visoje Lietuvoje ir Rytprūsiuose III-IV amžiuje po Kr. Tame pačiame kape dar buvo rastos dvi sidabrinės lankinės segės, (pav. 6), kaulinės šukos, dvi pincetės ir pakabutis; pastarieji buvo prikabinti prie segių, prisegtų prie iškilmingų mirusiojo drabužių. Pincetės ir pakabutis galėjo turėti kokią nors šamanišką medicinišką reikšmę.

Šis 55 metų "senukas" buvo pats vyriausias iš visų kitų palaidotų tame kapinyne. Kitų mirusiųjų amžius neprašoko 40 metų. Šis faktas liudija du dalyku: 1) amžiumi vyresnysis turėjo bendruomenėje vadovaujamą vaidmenį, 2) žmogaus amžius buvo trumpas — apie 40 metų.

V amžiuje po Kr. buvo pereita iš nedeginimo į deginimo paprotį. Pilkapių grupė to paties "Šveicarijos" kapinyno gale išsiskyrė degintiniais kapais. Radiniai vėlyvesnio charakterio, priskiriami V amžiui po Kr. Įkapės buvo deginamos drauge su mirusiuoju. Kapai buvo duobutėse arba urnose. Po sudeginimo, mirusiojo kaulai buvo išvalomi nuo pelenų ir anglių bei švariai išplaunami. Vienas iš tos gru-

pės degintinių kapų irgi išsiskyrė savo turtingumu. Jame buvo rastas kalavijas, sidabrinės segės, emale dekoruota plokštelė bei arklio apranga. Gretimame pilkalnyje buvo aptiktas turtingas moters kapas (kunigaikščio žmonos?).

"Šveicarijos" kapinynas dar nebaigtas kasinėti. Šiais metais numatomi tolimesni darbai. Šis kapinynas dar daug staigmenų gali atskleisti.

Antras didelis kapinynas, susidedąs iš 90 pilkapių, 1956-7 metais buvo tyrinėtas Asavoje (Osowa), į šiaurės vakarus nuo Suvalkų. Kapinynas apsuptas pelkių ir Juodosios Ančios (Czarna Hańcza) upės. Jame rasta to paties laikotarpio kapai: nedeginti III-IV amžiaus ir deginti V amžiaus po Kr. Ir šitame kapinyne kai kurie kapai išsiskyrė savo turtingumu ir arklių kapais. Tyrinėjimai čia tebetęsiami, vadovaujant archeologui J. Jaskanis.

Trečias nemažas kapinynas, 5 km. į vakarus nuo Suvalkų, ties "Žywa Woda", tyrinėtas 1956-7 m. Ir čia radiniai to paties charakterio, kaip aukščiau minėtuose. Tyrinėjimams vadovavo W. Ziemlińska-Odojowa.

Ketvirtoji tyrinėta vieta — Šurpilai (Szurpily), prie pat Lietuvos sienos. Čia rasti du kapinynai su degintiniais kapais iš V-VI, VII, amžiaus po Kr., tyrinėta 1956 ir 1957 metais. Kapai buvo urnose ir duobėse po akmenų pilkapiais. Šurpilų kapinyne rasta daug diržų, sagčių, gintarinių ir stiklinių karolių bei keramikos. Kasinėjimams vadovavo archeologas T. Żurowski.

Ir dar vienas nemažas kapinynas su degintiniais kapais į šiaurės rytus nuo Suvalkų, aptiktas ties Bilwinowo, pradėtas tyrinėti 1957 metais. Kasinėjimams vadovauja archeologas M. Kaczyński.

Visos eilės didelių kapinynų susigrupavimas ties Suvalkais rodo, kad ši sritis tarp III ir VI-VII amžių buvo tankiai gyvenama. Minėtieji kapinynai vienas nuo kito buvo ne toliau kaip kas 5 km. Jie šį tą sako apie socialinę ir ekonominę struktūrą. Šeimų kapai, pilkapių grupės, greičiausiai, priklausiusių vienai giminei, kunigaikščių ar didikų ypatingai turtingi kapai liudija giminingę bei klasių susiskirstymo sistemą. Visi tos srities kaimai galėjo būti jungiami vienos valdžios. Kunigaikštis, greičiausiai, gyveno piliakalnio pilyje. Toks piliakalnis pvz. yra ties Suvalkais (pav. 7). Vienam gyventojų vienetui, sprendžiant pagal kapinynų išsidėstymą, priklausė plotas 2 — 2.5 km. spinduliu.

To paties tipo jotvingių kapinynai yra rasti ir žymiai toliau į pietus nuo Suvalkų. Tarp 1950 ir 1956 metų buvo

kasinėti keturi dideli kapinynai Augustavo srityje (ties Netta, Judziki, Bargłowo Dworny ir Jasionowa Dolina).

Visų šių kasinėjimų duomenys su smulkmenomis paskelbti Varšuvoje leidžiamame žurnale *Wiadomości Archeologiczne*, tarp 1950 ir 1958 m. Dr. Jerzy Antoniewicz savo darbų rezultatus Suvalkų srityje yra taip pat paskelbęs rusų bei anglų kalba. Jo straipsnis "The mysterious Sudovian people" buvo 1958 m. išspausdintas plačiai žinomame JAV žurnale *Archaeology*, XI tome, Nr. 3. Šiame straipsnyje autorius pristato angliškai skaitančiai publikai "karingą ir drąsią jotvingų (sūduvių) kiltį" ir aprašo jos centrą Suvalkų srityje. Ten pat jis mini, kad jo lankymosi metu Lietuvoje 1957 m. lietuviai archeologai sakėsi tirsią jotvingų žemes į šiaurę nuo Suvalkų dabartinės Lietuvos teritorijoje. Tad reikia tikėtis, kad jotvingų žemės artimiausioje ateityje ir lietuvių bus tyrinėjamos.

Marija Gimbutienė

ILIUSTRACIJOS

Pav. 1 III-IV amžiaus po Kr. jotvingų pilkapis tyrinėjimo metu. "Šveicarijos" kapinynas ties Suvalkais.

Pav. 2 IV amžiaus po Kr. jotvingų kunigaikščio kapo diržo papuošalai — žalvarinės segės, dengtos aukso ir sidabro dekoruotomis plokštelėmis. "Šveicarijos" kapinynas ties Suvalkais.

Pav. 3. Elnio figūrėlė iš žalvario, dengta sidabru. IV amžiaus po Kr. "Šveicarijos" kapinynas ties Suvalkais, kunigaikščio kapas.

Pav. 4. To paties kapo sidabru dengtos plokštelės kamanų sujungimuose.

Pav. 5. Arklio kamanų papuošalas, dengtas sidabro plokštele bei violetinio stiklo akutėmis, ornamentuotas ratukais, rozetėmis bei stilizuotomis žmogaus galvutėmis. IV amžiaus kunigaikščio kapas. "Šveicarijos" kapinynas ties Suvalkais.

Pav. 6. IV amžiaus po Kr. kunigaikščio kapo sidabrinės lankinės segės. "Šveicarijos" kapinynas ties Suvalkais.

Pav. 7. Piliakalnis, kuriame spėjama gyvenus jotvingų valdovus dabartinėje Suvalkų srityje.

Pastaba: Autoriui leidus, iliustracijos paimtos iš Jerzy Antoniewicz studijų.

DRĄSIAI PRABILO OKUPUOTOSIOS LIETUVOS ARCHITEKTAS

Iš naujų Lietuvos atvirukų ir iliustruotų leidinių matome, kad dabar statomi pastatai Vilniuje ir Kaune yra nuobodūs, sustingę klasicizmo pamėgdžiojimai. Neseniai Vilnių lankęs italų *Il Tempo* korespondentas L. Sorrentino pastebi: "Kai dėl statybos, tai didesnė dalis pastatų, statytų paskutiniais metais, yra lėkšto ir liūdno stiliaus; pastatai atrodo, kaip grubaus cemento kvadratiniai blokai, sukrauti vienas ant kito ir pastatyti ant žemės. Didelis kontrastas puikiems renesanso ir baroko pastatams..." (cituota iš 1960.I.22 *Darbininko*).

Iš pavėluotai gautų *Literatūros ir Meno* numerių, leidžiamų Vilniuje, matyti, kad ir Lietuvoje kyla protesto ir kritikos balsas prieš architektūros nusidėvėjimą ir subanalinimą. Yra verti dėmesio inž. arch. J. Minkevičiaus straipsniai, kuriuose jis labai atvirai ir konstruktyviai kritikuoja pokarinę Lietuvos architektūrą ir mėgina nurodyti naują kūrybingą kryptį.

1959. VIII. 1 *L. ir M.* numeryje paskelbtas J. Minkevičiaus str. yra atsiliepimas į žinomojo komunistinio istoriko J. Jurginio ankstesnį straipsnį, kuriame J. J. pritarė senųjų stilių, konkrečiai — klasicizmo, pamėgdžiojimui Vilniuje ir išgyrė naujuosius Vilniaus ir Kauno viešuosius pastatus (respublikinę biblioteką, kultūros rūmus, geležinkelių stotis, kino teatrus, rusų dramos teatrą ir kt.). Inž. arch. Minkevičius nuosekliai ir drąsiai sukritikavo J. Jurginį (nespecialistą architektūroje), pabrėždamas, kad "naujoji 'portikinė' Vilniaus ir kitų miestų architektūra ne tik nesiderina su L. Stuokos-Gucevičiaus kūryba, klasikos tradicijomis, bet priešingai — disonuoja". Mat, anksčiau J. Jurginis ir tvirtino, kad "Vilniaus naujoji architektūra tradiciškai siejasi su arch. Stuokos — G. kūryba".

J. Minkevičius reikalauja, kad kiekvienas pastatas būtų dabartinis. Jis palankiai prisimena prof. arch. V. Dubenecki ir jo dar Nepriklausomoje Lietuvoje suprojektuotą Kauno Istorinį Muziejų (buv. Vytauto Didžiojo). Pokarinius okupuotosios Lietuvos pastatus, ypač jų stilių, nesaikingą išorės ir interjerų apipavidalinimą, nereikalingas dekoratyvines detales ir su tuo susijusias plano ir konstrukcijos klaidas autorius (J.M.) teisingai pasmerkia, kaip nevykusios pokarinės eklektikos pavyzdžius. Čia jis sumini keletą J. Jurginio išgir-

tųjų pastatų, pabrėždamas, kad "sunku dabar būtų surasti architektą, kuris geru žodžiu minėtų šiuos pastatus". Pagal *Lietuvių Enciklopediją*, eklektizmas yra išsirinkimas ir pasiėmimas iš skirtingų sistemų (pvz. istorinių stilių) suderinamų elementų, nuošaly paliekant jų nesuderinamąsias dalis. Šituo kompiliacijos keliu einant, yra didelis pavojus pasiimti ir nesuderinamų dalių. Eklektizmas architektūroje prieštarauja pagrindiniam kūrybos reikalavimui: nekartoti, kas jau kitų buvo sukurta. J. Minkevičius įžiūri daug grožio lietuvių liaudies architektūroje, iškeldamas jos nesikartojimą: kiekvienas trobesys turi savitą architektūrinį sprendimą, atitinkantį jo funkcinę paskirtį. Dekoratyviniai elementai saikingi ir vis kitokie, nors ir sujungti to paties lietuviško stiliaus. Gal kiek per daug autorius iškelia lietuvių liaudies architektūros progresyvumą istorijoje. Iš tikrųjų, lietuvių kaimas šimtmečiais išbuvo konservatyvus, techniškai atsilikęs nuo naujesnės technikos ir racionalesnės architektūros. Autorius siūlo mokytis progresyvumo iš lietuvių liaudies architektūros, tačiau nepamėgdžiojant jos, o remtis kai kuriais principais, pvz. įvesti daugiau individualinių motyvų pastatų monotonijai suardyti. Čia jis primena prieangius, priekliečius, įvairias stogų formas, spalvingumą, įvairumą vidaus architektūroje. Tatai daugiau tiktų tipiniams namų projektams. Visuomeniniams pastatams autorius siūlo daugiau vaizduojančio meno: vitražus, keramiką, mozaiką. Jis, žinoma, negalėjo pasakyti, kad Vakarų modernioji architektūra pastaruoju dešimtmečiu plačiai naudoja kaip tik tuos jo pageidaujamus meniškuosius elementus. Savo įdomų straipsnį J. Minkevičius užbaigia šitaip: "Ne praeities stilių ir formų pertransformavimas, bet kritiškas ir kūrybiškas jų progresyviųjų principų, galinčių pakelti dabartinės architektūros kokybę, panaudojimas turi būti tuo tiltu, kuris jungtų lietuviškąją senosios ir naujosios — tarybinės epochos architektūrą". Tai visiškai priimtinas pasiūlymas, tik gaila tos "tarybinės epochos".

Po kelių mėnesių, *Lit. ir Meno* 1959. XII. 26 numeryje vėl tas pats inž. arch. J. Minkevičius rašo straipsnį "Daugiau kūrybiškumo architektūroje". Pagrindinė mintis ta pati, kaip ir jo ankstyvesniajame straipsnyje. Šį kartą išvengta bolševikinės frazeologijos, minima "gimtoji Lietuva". Pabrėžia reikalą projektuoti jaukią architektūrinę aplinką, ieškoti urbanistinių kvartalų sprendimų, nerikiuoti trobesių geometriškai, sodinti daugiau medžių ir pan. Pastebi, kad toksai naujasis "Pergalės" gyvenamasis kvartalas Kaune, visa eilė pramonės pastatų, dar-

REPLIKA ARCHITEKTAMS

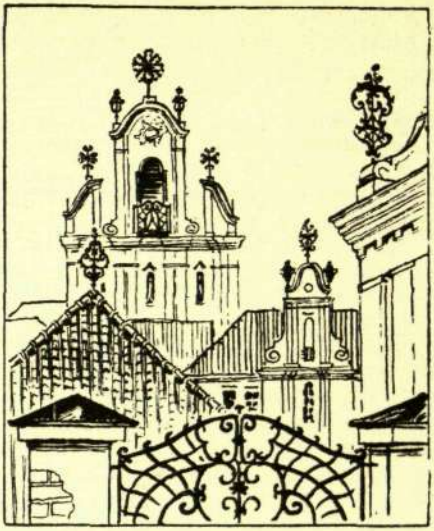

Senojo Vilniaus meistrai garsėjo savo dailiaisiais metalo dirbiniais...

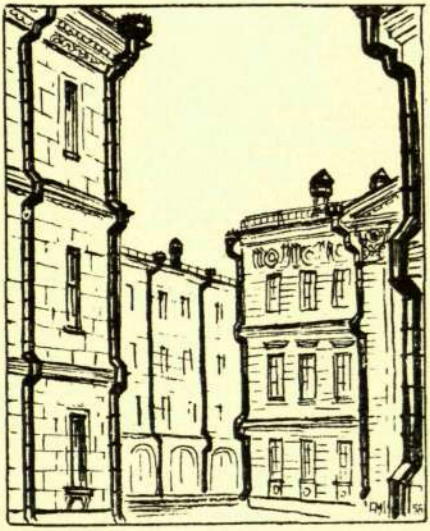

...neatsilieka ir naujųjų statybų meistrai.

A. Mikėno piešt.

Iš *Literatūros ir Meno* 1956 m. XI. 17 d.

bininkų gyvenvietės Klaipėdoje ir kt. naujieji pastatai pasižymi nuobodumu. Jų frontalinis gatvių užstatymas esąs monotoniškas, o namų gyventojai neapsaugoti nuo gatvių triukšmo. Kritikuoja statybos darbų ekonomiką, higienines sąlygas ir estetinę aplinkos išvaizdą.

Vėl pasisakęs prieš "pokario metų eklekticizmą", J. Minkevičius paryškina savo nuomonę dėl funkcionalizmo architektūroje. Dar nesenai ši nauja, tačiau ne taip jau moderni architektūros srovė buvo niekinama Sov. Sąjungoje, o dabar J. Minkevičius jau priima funkcionalizmą, kad ir rezervuotai. Jo žodžiais: "Suprantama, kad norint pasiekti šioje srityje gerų rezultatų, neužtenka atsižvelgti vien tik į funkcionalinius reikalavimus. Vieno iš funkcionalizmo teoretiko, vokiečių architekto Bruno Tauto dar 1929 m. iškeltas šūkis — "Kas gerai funkcionuoja, tas gerai ir atrodo", — sutapatinęs naudos ir grožio sąvokas, yra iš esmės klaidingas. Mums ši kryptis nepriimtina. Patrauklus pastatų vaizdas turi būti kuriamas organiško architektūrinių formų ir pastatų paskirties sąryšio, gerų proporcijų, teisingo medžiagų, konstrukcijų, detalių ir aukštos kokybės pagrindu". Čia vėl autorius pasakė tai, kuo jau kelis dešimtmečius vadovaujasi progresyvieji Vakarų architektai Walter Gropius, Le Corbusier, Frank Lloyd Wright (miręs). Tik Lietuvoje dar nevalia minėti užsienių architektų vardų. Bijoma ir žodžio modernus.

Pastaruoju metu lietuviai architektai J.A.V-se ieško sprendimų lietuviškam modernios architektūros veidui sukurti. Pasitaiko eklektizmo klaidų. Inž. arch. J. Minkevičiaus balsą verta išgirsti ir čia.

J. Gimbutas

TEATRO METAI

Penkiasdešimt devintieji metai, kuriuos skelbdami "teatro metais", studentai santariečiai kaip ir visi kiti dar galvojo juos esant lietuviškojo teatro šešiasdešimtaisiais, iš tikrųjų pasirodė buvę septyniasdešimtieji:

"Pirmasis lietuviškas vaidinimas buvo pastatytas 1889 m. gruodžio mėn. 31 d. Amerikos lietuvių, prieš 70 metų, kada suvaidinta 'Vienybės Lietuvininkų' redaktoriaus Antano Turskio 4 veiksmų komedija 'Besumenės arba kaip ant svieto einasi'" (V. Žukauskas *Draugo* 1960 m. sausio 9 d. nr.). Stasys Pilka pastebi, jog "vaidinimas buvo sutraukęs arti keturių šimtų

žiūrovų, davė 69 dolerius pelno ir kad pusę šios sumos rengėjai paskyrė pirmajai grynai lietuviškai, kunigo Aleksandro Burbos kuriamai, parapijai" (*Naujienos*, 1960 m. sausio 2 d. nr.).

Šitaip praeitin pratęsęs savo istoriją, laisvasis lietuviškas teatras (apie teatrą pavergtojoje Lietuvoje čia nekalbama) praeitaisiais metais, kaip ir anksčiau, patyrė palyginti didelį *publikos dėmesį*. Vienas daugiausia diskusijų spaudoje sukėlusių klausimų buvo Algirdo Landsbergio "Penkių stulpų turgaus aikštėje" premijuotosios dramos atgaivinta prieš sovietinį okupantą 1944-52 m. kovojosių Lietuvos partizanų žmogiškoji ir istorinė problematika. Sutinkant, kad kontroversija kilo ne iš susidomėjimo pačios dramos ar jos pastatymo meniniais aspektais, bet iš moralinio ir politinio jos siužeto aktualumo, — vis dėlto reikia konstatuoti, kad šiuo įvykiu teatras pasirodė pajėgus įgalinti prabilti užmirštąsias, bet gilaus susimąstymo vertas nesenos mūsų patirties iškeltas problemas. Teatras šiuo įvykiu įrodė savo galimą aktualumą visuomenei, nors "Penkis stulpus" mačiusių priskaitoma nelabai daug — apie 1,600 žiūrovų.

Visuomenės imlumą teatrui, teatro ilgesį liudija ir palyginti dideli žiūrovų skaičiai. Montrealio Teatro pastatytąją Balio Sruogos "Milžino paunksmę" iki šiol penkiuose miestuose aplankė iš viso apie 3,300 žiūrovų. (Blogai charakterizuoja didžiąją Čikagą, kad čia šia privilegija tepasinaudojo 700 žiūrovų — tiek pat, kiek palyginti lietuvių negausiame Clevelande). Anksčiau pastatytąjį "Baltaragio malūną" yra matęs dar didesnis žiūrovų skaičius, būtent, 4,200. Tiesa, šis spektaklis buvo ir daugiausia vietovių aplankęs: Montrealį, Torontą, Hamiltoną, Čikagą, Detroitą, Rochesterį, Clevelandą ir Bostoną.

Šie palyginti dideli žiūrovų skaičiai (ne ką daugiau, pavyzdžiui, dalyvavo paskutiniuose Bendruomenės rinkimuose) neliudija, kad teatru susidomėjimas didėtų; tėra plačiau paplitęs *teatrų keliavimas*. Prieš eilę metų Montrealio teatro pastatytuosius A. Škėmos "Pabudimą" ir "Živilę" tėra matę tiktai apie tūkstantis žiūrovų, ir būtent, todėl, kad su jais tebuvo pasirodyta Toronte ir Montrealyje. Teatrų keliavimas yra vienas iš sveikiausių išsivystymų teatrinės veiklos srityje; vienintelis atvejis, duodąs "lietuvių sostinei" Čikagai pasidžiaugti lietuvišku teatru.

Jei visuomenės imlumas teatrui — su išimtimis, ypač pastebimomis Čikagoje ir New Yorke — buvo nepaneigiamas, tai teatralų tarpe buvo matyti *išsekimo žymių*. Susilikvidavo New

Yorko teatrinė grupė, vadovauta V. Žukausko ir bandžiusi eiti "populiariojo teatro" keliu. Vis dar nepajėgia išjudėti Čikagos teatralai. Detroitas, Bostonas, Hartfordas pasitenkina, ypač kiek tai liečia lietuviškąjį repertuarą, antraeiliais veikalais. Naujų dramaturgijos veikalų neišėjo aikštėn (studentų santariečių bandymas teatro metus paminėti išleidžiant naujų dramos veikalų rinkinį nuėjo niekais, susidūrus su nekūrybiniais dramaturgų metais). Teatro sukakties minėjimai buvo daugiausia lokalinio pobūdžio, nepaliudiję šiandienio lietuvių teatro gyvumo. Iš šios nuotaikos išsiskyrė tiktai niujorkiškis teatro minėjimas, kuriame, jei ne repertuare, tai minėjime dalyvavusių aktorių tarpe buvo matyti naujų meninių prasiskleidimų.

Negalima užskleisti šios apžvalgos, nepastebėjus vilties žadinančių naujų apraiškų. Toronte susikūrė jauna, iš esmės Amerikoje mokslus einančios *generacijos* trupė, kurios pirmasis pastatymas — Antano Škėmos "Žvakidė" — visuomenės buvo dėkingai priimtas.

Ilgalaikėje perspektyvoje gal daugiausia vilčių žadinąs reiškinys lietuviškojo teatro gyvenime yra montrealiečių išleistoji K. Borutos "Baltaragio malūno" LP plokštelė. Tai — pirmasis toks įvykis lietuviškojo teatro istorijoje ir tiksliai atitinkąs po įvairias kolonijas išsibarsčiusios šiandieninės teatro auditorijos reikalavimus. Juo teatro sukaktuviniai metai buvo reikšmingai atžymėti, ir reikia tik tikėtis, kad tokių skaitytinių plokštelių bus išleista daugiau. Pažymėtina, kad plokštelės pirmoji laida (125 egz.) buvo išparduota per mėnesį. O ir antroji laida (175 egz.) beveik išparduota. (Ar ne per mažas tiražas?).

Sveikinant teatro *įžengimą į gyvenamuosius butus*, reikia tačiau laukti ir teatro atgimimo scenoje. Gal būt, jaunoji karta dar čia galės duoti savąjį įnašą, jeigu atsirastų neišsekusio tikėjimo teatro žmogus, kuris ryžtųsi pasiekti jaunuosius scenos mėgėjus. Svarbus uždavinys, ruošiant ateities kelius teatrui, tenka spaudai: tiek, kiek lietuvių aktoriui šiandien reikia nugalėti didesnes kliūtis, kad išėjus į sceną, negu sakysime, dainininkui, tiek didesniu darbo herojum turėtų būti jis spaudos ir visuomenės vertinamas... Čia dar reikia apversti kai kurias mūsų visuomenėje įsivyravusias vertybes. Tačiau ir aktoriai neturėtų pasitenkinti tuo "tarp kitko" vaidmeniu, į kurį jie kartais visuomenininkų — ir savo pačių nesiryžimo didžiajai pastangai — nustumiami. O kultūringosios organizacijos galėtų — jei ne viena, tai susidėjusios kelios — finansiškai pagloboti vieną ar kitą teatrinę grupę.

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

TRIUKŠMINGIEJI ĮVYKIAI

Nebūtinai visi bendruomenės gyvenime svarbūs įvykiai susilaukia platesnio dėmesio. Bet neabejotinai įvykiai, kurie pajėgia visuomenėje sukelti triukšmo, turi diagnostinės vertės ir iš jų galima šį bei tą giliau bendruomenėje įžvelgti. Šia intencija imamės peržvelgti kai kuriuos triukšmingesnius 1959 metų įvykius lietuvių išeivių visuomenėje.

1. VATIKANO BYLA

Nesvarstysime, ar Vatikano byla — pilnųjų Lietuvos pasiuntinio teisių atėmimas — buvo moralės palenkimas politikai, ar kas kita. Kas ji bebūtų buvusi, ji pademonstravo mūsų politinių pozicijų trapumą. Šiandieninėje politikoje išeivių visuomenė gali tik tiek turėti realaus svorio, kiek jos atstovai įsijungia į galingųjų valstybių politinio gyvenimo srovę. Šiaip gi — mums telieka laukti, informacijomis ir jautriu reagavimu kiek pagelbstint, kol galingųjų valstybių interesai savaime sutaps su mūsų interesais (arba — performuluoti mūsų interesus). Šis laukimas yra, atrodo, tapęs pagrindine mūsų vadovaujančiųjų veiksnių funkcija. Laukiantieji veiksniai vadovauja visuomenės laukimui. Niekur nežygiuojanti visuomenė, gal būt, neturėtų per daug kritikuoti savo vadų, kad jie jokin žygin neveda.

Tai — jau ir seniau žinoti dalykai, kuriuos Vatikano byla tik patvirtino. Vieną dalyką — kuris jau buvo pradėjęs atrodyti neįtikėtinu — jinai įrodė. Išeivių bendruomenė ne visada tokia abejinga ir atbukusi, tokia pavargusi ir nesidominti, kokia ji kasdieniuose susitikimuose atrodo. Aiškiai išorinei grėsmei kilus, ji ne tiktai gyvai ją pergyvena, bet ir — niekieno iš vidaus ypatingiau nevadovaujama, kaip ir visada, kai reikia veikti — spontaniškai pakyla Lietuvos reikalų ginti. Šioje situacijoje bendruomenė pasirodė iš vidaus solidari, tiktai mažai jos daliai tepasirinkus "svetimų interesų" gynimo poziciją. Deja, *aktyvus solidarumas* nėra nuolatinis bendruomenės stovis, bet

turi būti — kiekvieną kartą, atrodo, iš naujo — sukurtas specialių išorinių provokacijų. Viena šio nepastovumo priežastis yra vidinio politinio sutarimo išpuvimas, primenąs, kad kas buvo prieš 24 metus — nepražuvo.

2. SOVIETINIŲ TARDYMŲ REVELIACIJOS

"Vidaus politikoje" daugiausia triukšmo sukėlęs reiškinys bus pavergtosios Lietuvos spaudoje paskelbtosios ištraukos iš 1940-41 m. kalėjimuose įvykdytų sovietinio okupanto areštuotų asmenų tardymų protokolų. Kad išeivijos spaudos tų protokolų nusitverta ne visai sąžiningomis intencijomis, rodo jų persispausdinimo atranka: politiškai nepatinkamų — ir šiandien pažeidžiamuose postuose esančių — tardymo protokolai buvo spausdinami ištisai, kitų tik paminimi ar visai nutylimi. Protokolų perspausdinimo sukeltas triukšmas buvo daugiau .negu proporcingas jų turinio implikacijoms. Juos perspausdinant, buvo susilaikoma nuo — visada reikalingų — rezervų sovietinio okupanto, tada tardžiusio ir šiandien tardymo protokolus savais sumetimais skelbiančio, atžvilgiu. Jų autorius smerkiant, buvo kalbama visokių įstatymų apsaugoto Amerikos piliečio, o ne sovietų kalinio perspektyvoje. Visa tai liudija, kad protokolai buvo panaudoti ne istorinės analizės, bet politinės kovos nuotaikoje: diskredituoti opoziciniam politiniam veiksniui ir galutinai iškristalizuoti kai kieno pageidaujamam — ir tikrovėje jau seniau egzistavusiam — suskilimui tautininkų grupės viduje.

Tur būt, protokolų skelbimai šiuos tikslus bent iš dalies bus pasiekę. Tačiau jų skelbėjai visuomenės respekto bus taip pat bent kiek praradę. Ir, blogiausia, lietuvių vidaus politinio gyvenimo nuotaika, pakilusi solidarumo, parodyto Vatikano byloje, ženkle — vėl smuko. Mūsų bendruomenė pasirodė ir *savo viduje* (tiesioginei išorinei grėsmei negresiant) politiškai nesolidari ir neatspari *pakankamai gudriai* sovietinei sugestijai. O sovietinis okupantas galėjo įsitikinti savo pajėgumu į išeivijos gyvenimo verpetus — be jokių "parsidavėlių" talkos — įsukti savąją klastą ir nuodą. Ši pamoka tebūna įvadas tolimesniam klausimui svarstyti.

3. KULTŪRINIAI RYŠIAI SU KRAŠTU

Daugiau ligi šiol diskusinis negu praktinis "kultūrinių ryšių su kraštu" klausimas neabejotinai buvo keliamas iš sąžiningo rūpesčio, kad išeivinės kultūrinės pastangos galėtų grįžti tauton ir padėti jai vakarietiškai gyventi. Su tuo buvo siejamas

rūpestis, kad išeivija galėtų semtis tautinės stiprybės iš pavergtoje tėvynėje gaminamų kultūrinių produktų. Laisvės idėja plauksianti iš Vakarų, o tautinė dvasia — iš Rytų. Tokia istorinė dialektika išsaugosianti išeivijos kūrybinės veiklos prasmingumą ir mūsų bendruomenės lietuviškumą.

Teorijos elegantiškumo, deja, neatitinka praktika. Iš Rytų, pavyzdžiui, gausiai plaukia knygos, net ir į tuos namus, kuriuose laisvėje išleista lietuviška knyga yra retas — ir tai tik padovanotas — svečias. Ar literatūros importas iš pavergtosios Lietuvos ilgainiui neturės jokios įtakos, galėsiančios "papirkti" mūsų sprendžamąją galią? "Čia" tėra tiek maža galimybių atsverti ar bent kritiškai atsieikėti iš "tenai" gaunamąją literatūrą, kad *jinai savo masyvumu gali nulemti jaunojoje* kartoje (jeigu jinai šią literatūrą skaitytų) susiformuosiantį lietuvių tautos likimo vaizdą. Ši literatūra, be abejo, pasiliks vienu svarbiausiųjų lietuvybės šaltinių išeivijoje, ir mes sveikintume, jeigu jaunoji karta dažniau su ja susidurtų; tačiau, kita vertus, *jos objektyviam* įvertinimui įgalinti esame reikalingi sistematiškesnių ir kurion vienon vieton sukauptinų pastangų.

Antroji "kultūrinių ryšių" pusė yra visai kitoje padėtyje. Kai vienas kultūrinių ryšių šalininkas buvo privačiai paklaustas, ką gi galima siųsti į pavergtąją Lietuvą, jisai pasisakė, kad, sovietams kitokios literatūros neįsileidžiant, turėtų būti siunčiami nors ir madų žurnalai. Šioji priemonė padėti Lietuvai išlikti vakarietiškai gal ir būtų veiksminga. Tačiau tada pats vakarietiškumas būtų sumenkintas į žemiausią ir sekliausią galimą lygį — kuriame, iš tiesų, bet kam save gerbiančiam nebebūtų verta būti vakariečiu. To sovietų, įžvelgiančių idealistinį marksizmo potencialą, galėtų būti ir siekiama.

Kad kultūriniai ryšiai *galėtų turėti* didžiulės istorinės reikšmės, negalima paneigti (ir todėl vertiname bandančiųjų tokius ryšius megzti iniciatyvą). Tačiau neužmirština ir rizika: bendradarbavimas yra pripažinimas, o pripažinimas yra parama. Kas mums esminga — vargu bau bus režimo įleista; o siųsti *bet ką* — sakysime, sovietų pavergtosios Lietuvos spaudai — galėtų tebūti perdavimas to, kas mums nesvarbu, o kas sovietų bus pristatyta ir interpretuota kaip išeivijos atskalūnų "grįžimas dvasioje Tarybų Lietuvon", neradus — bus sakoma — reiškimosi dirvos kultūriškai išsekusiuose ir dekadentiškuose Vakaruose. Jeigu laisvųjų grįžtama, tai pavergtiesiems nėra ko norėti ištrūkti! Atsiveria galimybės netyčia — kilnia tautine intencija — išduoti vakarietinę civilizaciją.

(Tik dėl šios priežasties sovietai apskritai ir svarsto tremtinių — ar išeivių — "kultūrinio ryšio" su pavergtuoju kraštu klausimą!).

Iš rytinės Vokietijos vis dar gausiai pabėga žmonių, bandžiusių "gelbėti, kas galima", ir įsitikinusių, kad tokie bandymai sovietų tėra išnaudojami savosios visuomenės sustiprinimui. Bet šie bandymai tebesitęsia penkioliktus metus ir tebesibaigia nusivylimais (nors jie, gal būt, ir nėra visai bevaisiai), ir iš ankstesnių nusivylimų vėlesni idealistai tol nepasimoko, kol patys nepralaimi. — Vėliausias "kultūrinių ryšių" epizodas: Jeronimo Cicėno pavergtojon Lietuvon pasiųstas *satelitinės* Lenkijos dailės žurnalas... grįžo žurnalo administracijon. (*Naujienos*, 1960 m. sausio 2 d.). Kokios vilties galime turėti mes, kurie nesame niekieno satelitai, būti politinės policijos praleisti?

Politinę "kultūrinių ryšių" riziką mes galėtume priimti tik tuo atveju, jei sovietai, savo ruožtu, priimtų riziką įleisti kultūrinius dokumentus, kuriuos mes laikytume esminėmis vakarietiškosios dvasios išraiškomis (pavyzdžiu paminėtume intymiąsias Jono Aisčio eiles, kurios juk su sovietine sistema tiesiogiai nepolemizuoja ir todėl "galėtų" būti įleistos, jei kultūrinį santykiavimą sovietų būtų nusistatyta leisti).

Kultūros "eksportas" Lietuvon šiandien priklauso nuo Sovietų iniciatyvos; jeigu tokios būtų, į ją turėtų būti atsakoma teigiamai, tačiau turint galvoje aukščiau minėtąsias kvalifikacijas bei, "bendradarbiavimo" atveju, keliant ir iš mūsų pusės tam tikrus reikalavimus (ir, be abejo, neatsisakant savo nepriklausomos padėties Vakaruose). Tačiau būtų žalinga sustingti laukime, kol sovietai šios iniciatyvos parodys (gal ir visai neparodys, nutarę, kad "kultūrinių ryšių" *dvasiniai pavojai* jiems didesni, negu galimi *politiniai laimėjimai*). Kiekvienu atveju, "kultūrinių ryšių" problema neturėtų nukreipti mūsų dėmesio nuo tų dalykų, kuriuos mes patys galime padaryti: kūrybinės nuotaikos išeivinėje bendruomenėje ugdymo ir lietuvių kūrybos vaisių skleidimo vakarietinėse visuomenėse; bei šių uždavinių vykdymo organų stiprinimo.

Nelaikome šių atsargokų išvadų visiems laikams "uždarančiomis diskusijas", ypač jeigu Valstybės Departamentas išrūpintų mūsų kultūros darbuotojams tokias teises pavergtoje Lietuvoje, kokias amerikiečiai turi kitose Rusijos dalyse. To tačiau, tur būt, tiek pat tetenka laukti, kiek prez. Eisenhowerio kelionę sovietuosna praversiant duris panašioms pp. Trimako ir Rastenio kelionėms... Santykyje su sovietais mes

nesame toje pačioje padėtyje, kaip oficialioji Amerika.

4. KOVA DĖL KULTŪROS

"Šešiasdešimties manifestas" ir 1959 m. pasiliko triukšmingas įvykis. Prieš jį sukilusi reakcija buvo visai neproporcinga kukliam paties pareiškimo turiniui. Iš tiesų, jo ir nebuvo galima diskutuoti, nes kas gi ryžtųsi pasisakyti už nekompetentingumą ir už šališkumą, vertinant kultūrinius reiškinius pasaulėžiūrinėmis simpatijomis?

Šešiasdešimties pareiškimas jo oponentų buvo palaikytas tuo, kas jis iš tikrųjų ir buvo — *daug reikalaujančiųjų* iššaukimas iš kultūrinės veiklos *mažai tereikalaujantiems*, kurių rankose šiandien yra išeivių bendruomenės gairės ir kelrodžiai. Maža tereikalaujantiesiems lengviau būti aktyviems, nes pastangų, kuriomis maža teduodama, galima duoti labai daug; ir tokiu būdu atsidurti visuomenės dėmesio centre ir jos priešaky. Atvirkščiai, daug reikalaujantieji daug reikalauja, visų pirma, iš savęs; todėl jie negreit ir nedažnai išeina į visuomenę su savo darbo vaisiais ir kartais visiškai išslysta iš jos dėmesio srities. Rimta kūrybinė pastanga reikalauja tiek daug energijos, kad jos nebelieka "kultūrinio gyvenimo vadovavimui", kuris tuo būdu atitenka į mažiau kūrybinėmis pastangomis užimtų "kultūrininkų" rankas.

Šešiasdešimties manifestas buvo daug reikalaujančiųjų, ir *kaip tik todėl* mūsų kultūriniame gyvenime pradedančių būti izoliuotais protestas prieš mažai tereikalaujančiųjų — ir kaip tik dėl to daug kur kultūriniam gyvenimui vadovaujančiųjų — įsivyravimą.

Nenuostabu, kad reakcija įgavo maža tereikalaujančiųjų kovos žygio prieš daug reikalaujančiuosius pavidalą. Kadangi — net ir reakcijai — netinka pasisakyti prieš geros kokybės reikalavimą, buvo stota prieš šį reikalavimą iškėlusiuosius.

Platesnioji visuomenė iškilusįjį konfliktą interpretavo ne kaip *kovą už aukštą kultūros lygį prieš jį menkinančius*, bet kaip dviejų, tame pačiame lygyje, lyg partijos rinkiminėje kovoje, veikiančių blokų — lygiai teisių, lygiai neteisių — susikirtimą, kėlusį nemalonų, nemandagų ir sunkiai suprantamą triukšmą. Šios interpretacijos laikėsi ir visi mūsų didieji laikraščiai, tuo atestuodami savo redaktorių kvalifikacijas būti kultūrinio gyvenimo vadovaujančiuose postuose. Kas atsisako rinktis tarp maksimumo ir minimumo, tuo pačiu pasirenka minimumą, nes ir kultūroje galioja Greshamo dės-

nis: esant laisvai konkurencijai blogesnis pinigas iš rinkos išstumia geresnį. Geresnį kūrybinį pinigą todėl reikia specialiai saugoti nuo pigesnių falsifikatų, konkurencijos; tai ir yra esminis kultūrinės politikos reikalavimas.

Iš dalies kaltais dėl manifesto nepasisekimų tenka pripažinti ir pačius pasirašiusiuosius. Daug reikalaujantieji per maža teparodė ryžto kovoti — ir aukoti — dėl savo reikalavimų įgyvendinimo. Tuo jų daugelis paliudijo žmogišką savo reikalavimų neaktualumą sau patiems. Eilė manifestą pasirašiusiųjų atsiskleidė esą "pernelyg civilizuotais", žinančiais kas gera ir atsisakančiais būti savojoje visuomenėje atsakingais už tai, kas gera.

Manifesto istorijos epilogas nėra linksmas. Daug reikalaujantieji labiau izoliuoti — ir kai kieno su piktesne aistra išjuokiami — negu bet kada anksčiau; maža tereikalaujantieji savo karališkuosius sostus galėjo visuomenės akyse apgaubti dar ir tautos labui paaukotų kankinių aureole. Kultūra besirūpiną bendruomenės sluoksniai pasirodė ne tik patys maža tereikalaują, bet dar ir remią maža iš lietuvių kultūros reikalaujančiuosius vadus jų konflikte su aukštos kokybės reikalaujančia "kūrybine mažuma".

V. Kv.

AKADEMINIO JAUNIMO MENTALITETAS

Ieškodami realaus žvilgsnio į šiandienio akademinio jaunimo — bent organizuotojo — mentalitetą, kreipėmės į trijų didžiųjų akademinių sambūrių — ateitininkų, santariečių ir skautų akademikų — atstovus (ir, palyginimo dėliai, į australiečius), prašydami įspūdžių iš 1959 m. įvykusių jų organizacijų suvažiavimų. Pasisakymus, kiek sutrumpinę, spausdiname kursyvu. Iš savo pusės iškeliame kai kuriuos klausimus, prie kurių, tikimės, bus progos sugrįžti.

ATEITININKUOSE

SIGITAS LEIMONAS: Daug studentų daugiau domisi aplinkoje esančiu kultūriniu gyvenimu negu lietuviškuoju. Tačiau daugumos suprantama, kad tai nėra gera padėtis ir kad ją reikia bandyti keisti. (Kiek tai tėra žodinis lietuvybės pri-

pažinimas ir kiek jis atspindi tikrą, darbais pajuntamą įsipareigojimo — ar, gal būt, kaltės — jausmą?).

Nesidomėjimas lietuvių kultūriniu veikimu kyla iš to, kad jaunimo tarpe jaučiamas savotiškas nusiskundimas mūsų visuomene. Išgirsti sakant, jog kultūriniai ir kitokie fondai rūpinasi negyvos lietuvybės išlaikymu, o nesirūpina lietuvių gyvu jaunimu, paremiant jų stovyklas ir veiklą. (Kiek šie nusiskundimai tėra patogus pasiteisinimas nuosavam, iš visai kitų priežasčių kylančiam, lietuviškam apsileidimui "paaiškinti" ir kiek jie kyla iš realaus padėties pažinimo? Ar jaunimas pakankamai pažįsta lietuviškuosius veiksnius, kad apie juos galėtų reikšti nuomonę? Ar jis jaučia pareigą juos pažinti prieš reikšdamas nuomonę? Ar nėra greičiau šitokių nuomonių reiškimas a priori kritinio nusiteikimo tų veiksnių atžvilgiu išraiška, visiškai nepriklausoma nuo jų veiklumo ar neveiklumo? Ar nėra — dar giliau žvelgiant — šitoks a priori kritiškumas prasidedančios, imigrantams būdingos, tautinės "savęs neapykantos" reiškinys?).

Vienas būdas, kurio imtasi daugiau jaunimo dėmesiui nukreipti į lietuviškosios kultūros apraiškas, buvo metinės studijinės temos pasirinkimas — nagrinėti lietuviškas kultūrines vertybes bei mūsų kūrybinius uždavinius. Kitaip sakant, yra noro įsisąmoninti vertybes, kuriomis mes, lietuviai, turime didžiuotis. (Ar tai vadovaujančio elito, ar masių noras?).

Tas susirūpinimas lietuvybe didele dalimi atstoja rūpestį kitais visuomeniniais klausimais — neatsiranda susidomėjimo socialiniais ar ekonominiais klausimais, nes daugumas įsitikinę, kad jie neaktualūs.

Taip pat beveik visai nebuvo susidomėjimo ir lietuvių partijų veikimu. Jeigu ankstyvesniuose suvažiavimuose politinė lietuvių veikla buvo bent diskutuojama ar bent rezoliucijos priimamos čia už vienybę, čia prieš politinių partinių diskusijų perkėlimą į jaunimo organizacijas, tai šiais metais šie klausimai buvo visiškai neliečiami, nes jaunimą maža tedomina seni beprasmiai ginčai ir nepolitinė veikla po partijos apsiaustu. (Įdomu, kad autorius, čia visiškai atstovaudamas jaunimo nuomonei, automatiškai sutapatina "lietuvių partijų veikimą" su "senais beprasmiais ginčais"! 1959 m. ir visuotinis studentų suvažiavimas pirmą kartą nebesveikino politinių veiksnių).

Tačiau buvo labai gyvas noras studijuoti politiką teoriniu požiūriu (pavyzdžiui, daugiau pažinti komunizmo ideologiją). Atrodo, kad studentų tarpe daugiau yra noro politiką studijuoti negu joje aktyviai dalyvauti.

Didelis pirmųjų ir antrųjų metų studentų skaičius rodo, jog naujų narių netrūksta, tačiau šie nauji nariai nesiima iniciatyvos duoti organizacijai naujų veiklos krypčių — nejaučiama jokio lūžio. Atrodo, kad jaunesnieji yra daugiau tradicijon palinkL negu vyresnieji. (Mechaniškas priėmimas to, kas jau duota, yra, atrodo, jauniausioje kartoje ryškaus inertiškumo žymė).

Tačiau tai gali būti todėl, kad jie patys pergyvena lūžį. Tas jaunimas, kuris, moksleiviuose būdamas, dažnai vengė lietuvių kalbos (pavyzdžiui, vienoje moksleivių stovykloje juokų laikraštėly buvo pasakyta, kad moksleiviai taip gerbia lietuvių kalbą, kad be reikalo jos nevartoja...), atsidūręs studentų stovyklose, pradeda gana staigiai vertinti lietuviškumą — tiek kalbos, tiek bendro nusistatymo atžvilgiu.

Kitas įdomus reiškinys jaunesniųjų studentų tarpe yra norėjimas logiškų įrodymų, kodėl jiems reikia likti lietuviais. Atrodo, kad pareigos ir meilės motyvai vis mažiau veikia čia pradinius mokslus baigusį jaunimą. (Ar šitokių įrodymų reikalavimas atspindi autentišką intelektualinį rūpestį, ar jų reikalaujama todėl, kad žinoma absoliučiai pritrenkiančių "logiškų įrodymų" nesulauksiant ir tuo būdu "galėsiant pateisinti" savo nulietuvėjimą? Plg. G. Dantos pasisakymą. Pareigos jausmo išsekimas galėtų reikšti moralinio jautrumo sunykimą jauniausioje kartoje. Ar tai pastebima vien lietuvybės atžvilgiu, ar apskritai?).

Jaučiamas didelis noras veiklą kuo daugiau plėsti. Bet kadangi tai reikalauja daug drausmės, imtasi ir priemonių tam drausmės bei pareigos jausmui kuo daugiau įsąmoninti visuose nariuose.

Studentai ateitininkai jau laisvai jaučiasi tarptautinėje veikloje. Tikrai sėkmingas darbas toje srityje, ypač Pax Romana federacijoje, iškelia faktą, kad stud. at-kai jaučia pareigą ir sugeba imtis vadovavimo net tarptautinėse organizacijose; suvažiavimas labai rūpinosi, kad ta veikla būtų dar daugiau plečiama. (Ar nesivysto savotiškas tarptautinis lietuviškumas, kurio "lietuviškumas" pasiliktų reprezentacinėje plotmėje ir nepereitų į gilesnę kultūrinę? Šis reiškinys, be abejo, nėra būdingas tiktai ateitininkams).

Ideologinis narių įsisąmoninimas yra geras. Religinis susipratimas bei religinė praktika gyvi (tai iš dalies rodo labai gausus savanoriškas važiavimas kas rytą į netolimam miestely esančią banžyčią). Matyti, kad nariai vertina ideologiją, nori kuo daugiau ją pažinti ir ją laikyti pagrindu visai veiklai.

SANTARIEČIUOSE

VANDA GEGEVIČIŪTĖ: Santara nebėra ta pati, kaip prieš penkerius metus. Iš daugiau politinių interesų organizacijos, siekiančios liberalų vienybės, Santara pasuko kultūrine linkme. Šį pasikeitimą ypatingai liudijo jaunosios kartos nesidomėjimas nei politine veikla, nei politinėmis temomis. Tuo tarpu muzikos ir literatūros sekcijos pasirodė mėgiamos ir vertinamos. Kultūrinis rūpestis visada buvo ryškus Santaroje, bet ilgainiui buvo vis daugiau pabrėžiamas. O 1959 *m. suvažiavime jaunoji karta pareiškė, kad tai jiems vienintelis realus ir prasmingas veiklos kelias. Nenuostabu, kad jaunoji karta laiko save kultūrinio persiorientavimo iniciatore. Jos atstovai, daugiausia nesusiję su kitomis organizacijomis bei politiniais sprendimais, neranda prasmės politinėje veikloje, išskyrus Lietuvos laisvės kovą. Kultūrinė veikla ryškinama ir kitose akademinėse organizacijose, bet, mano nuomone, dar nėra įgijusi tokio centrinio vaidmens. Iš čia kyla nekartą pastebėti kultūrinės veiklos lygio bei vertės skirtumai.*

Intymumas, atvirumas ir individo vertės iškėlimas — surandant pagarbos kiekvieno, kad ir skirtingiausioms, idėjoms — pasirodė esą pagrindiniai Studentų Santaros bruožai. Tačiau savo pasirinktoje kultūrinėje veikloje jaunesnieji studentai neparodė didelio entuziazmo. Dažnai jie tenkinasi būti pasyvūs klausytojai. (Inertiškoji generacija?). *Aktyviau veikloje pasirodantieji nėra taip giliai sutapę su savo įsipareigojimais, kaip organizacijos pradininkai. Idėjinėje plotmėje jaunajai kartai būdingas atokumas (ne mokslinio objektyvumo, bet neinteresuotumo prasme) ir vėsumas, t. y. "neužsidegama".*

AKADEMINIUOSE SKAUTUOSE

TOMAS REMEIKIS: Schematiškai kalbant, Amerikoje ASS pradeda pergyventi trečiąjį savo veiklos etapą. Pirmasis buvo pažymėtas tiksliu ir gal net kraštutiniu senųjų akademinės skautijos tradicijų tęsimu, socialiniu veiklos turiniu, "draugų būrelio" organizacijos samprata ir "vidurio kelio" politika. Antrasis, prasidėjęs apie 1954 *m., buvo pažymėtas gerokai radikaliu persiorientavimu į modifikuotą tradicijų išlaikymą, masinę organizacijos apimtį, veiklos turinio 'sukultūrinimą' ir artimesnio ryšio su jaunimo nuotaikomis ir gyvenimu išvystymą organizacijos veikloje. Antrajame etape vyravo*

jau Amerikoje vidurines mokyklas baigę individai, kurie šiuo metu yra tarp 23-28 m. amžiaus ir daugumas turi akademinius laipsnius.

Trečiasis ASS etapas jau prasidėjęs. Sąjūdis susilaukė daug jauno prieauglio, kuris šiuo metu yra universitetinių studijų viduryje. Jie sudaro maždaug iki 22 m. amžiaus grupę, yra jau Amerikoje baigę ne tik vidurinę, bet ir pradžios mokyklą. Ši grupė išsiskiria iš kitų socialiniais kontaktais, mažiau intensyviu tautiniu užsiangažavimu ir tautine veikla ir didesniu panašumu atitinkamai aplinkos jaunimo grupei. (Ar tai ne ta pati amžiaus grupė, kurią pesimistiškai charakterizuoja G. Danta? Ar jos charakteristikos Amerikoje skiriasi nuo Australijos?).

Sulaukęs nepaprastai daug narių, kurie tautiškumo atžvilgiu pasirodė silpnoki, ASS pajuto esąs nepilnai tepasiruošęs jaunųjų lavinimui ir auklėjimui. Todėl buvo perrašytos Sąjūdžio programos ir imtasi žygių auklėjamąjį aspektą, ypač tautiškumo įsisąmoninimą, pastiprinti. Šiandien lietuvių išeivijos kultūrinių jėgų išvystymas ir parūpinimas, atseit, tautiškai sąmoningos išeivijos inteligentijos ugdymas, yra pagrindinis Sąjūdžio tikslas.

Šią veiklos kryptį realizuojant, naudojamas skautiškas metodas. Todėl vidinis Sąjūdžio gyvenimas iš dalies buvo pažymėtas gerokai romantiška nuotaika, kolektyvistinėmis tendencijomis. Organizacija turėjo bendruomenės ("gemeinschaft") atmosferą. Bet Sąjūdžiui didėjant ir įgaunant asociacijos pobūdį, romantiškumas šiek tiek mažėja.

Įdomu pastebėti, jog Sąjūdis pradeda prarasti ideologinę savo narių kontrolę. Tai, gal būt, tipinga ir kitoms organizacijoms. (Ateitininkai, atrodo, tuo atžvilgiu išsiskiria iš kitų. Plg. S. Leimono atsakymą). *Patiems jauniesiems nei ideologija, nei tradicijos nėra tokios efektyvios kontrolės priemonės, kaip grupės opinija ir sankcija. Todėl organizacijų vadovai šiandien turi atlikti dar vieną sunkų uždavinį: jie turi formuoti narių opiniją, kuri būtų palanki užsibrėžtų uždavinių realizavimui.*

Bendrai paėmus, Sąjūdžio nariai pasisako daugiau už kultūrinį negu politinį darbą. ASS programos komisija buvo linkusi manyti, kad vienintelis būdas prasmingai tautinei egzistencijai išlaikyti yra nenutolti nuo gyvenimo ir sudaryti sąlygas jaunajai kartai asmeniškai išgyventi lietuvių kultūrines vertybes, jas išanalizuoti ir tikėtis, kad po šio proceso jaunas inteligentas bus užsiangažavęs tvirtai pasilikti aktyviu ir kūrybingu tautinės grupės nariu. (Kokia patirtimi remiasi ši

prielaida, kad intelektualinė analizė savaime veda į asmeninį angažavimąsi? Kiek ji reali? Ar ši programa būdinga ir narių mentalitetui? — Šois programos, atrodo, laikosi visų akademinių organizacijų vadovybės).

Vienas faktas ryškus ASS ir, man atrodo, apskritai jaunosios kartos organizacijose, kad jaunieji filisteriai vengia jungtis į vyresnės kartos organizacijas. Iškyla reikalas parūpinti atitinkamus organizacinius rėmus jų tolimesniam visuomeniniam ir kultūriniam brendimui.

AUSTRALIJOJE:

GYTIS DANTA:Ketvirtajame Australijos lietuvių studentų suvažiavime dalyvavo daugiau negu 60 studentų bei mokslus baigusiųjų. Buvo skaityta paskaita ir suruoštas seminaras. Gi likęs trijų dienų laikas užpildytas "Wein, Weib und Gesang" apoteoze, ką nusako vietiniam laikrašty pasirodžiusi suvažiavimo apžvalga: "Pasirodo, kad studentų antroji meilė (po dainų) yra šokiai. Na, ir prisišokom! Šokom prieš valgį, šokom po valgio, gatvėj, prie upės, žodžiu — visur, kur tik kojos ir puspadžiai leido".

Štai ir studentų veiklos trikampis: paskaita, diskusija ir pasilinksminimas. Paskaitos suvažiavimuose būna aukšto lygio, tačiau jos nesukelia visuotinio susidomėjimo. Užuot buvusios organinė studentų dvasios dalis, jos yra tapusios "tradicine" pareiga. Ne tiek tai pasireiškia kelių studentų nekantrumu paskaitos metu, kiek pačios temos nesupratimu: pastebima stoka noro suprasti ir į temą įsigilinti. (Nuintelektualėjimas!).

Diskusijose dažnai užtinkame temas, kaip: "Ar Australijoje užaugęs jaunimas laiko save lietuviais?" ar "Kas yra lietuvybė? Ar ji reikalinga?" ir pan. Pačiose diskusijose dažnai žymi abejonė ne tik dėl lietuvybės išlaikymo, bet net dėl pačios jos egzistencijos. Abejonė dėl neužginčijamai esančio fakto (lietuvybės) buvimo — net jau pats tokių temų iškėlimas — yra lietuvybės atsižadėjimo reiškinys. Ar randame vokiečių studentų tarpe diskutuojant, kas yra vokiškumas, kaip jį išlaikyti? Statytojas neklausia, kas yra pastatas; kareivis neklausia, ar karas reikalingas. (Kažin? Ar šiame klausinėjime visiškai jau nėra tikro intelektualinio rūpesčio, kuriam juk viskas — ir tariamai "savaime suprantami" dalykai — gali tapti problema? Ar mūsų būklėje neiškyla, pagaliau, specialių

problemų, kurių savo krašte gyvenantieji nesprendžia, nes joms jos ir nekyla?).

Jaučiamas stiprus trūkumas domėjimosi intelektualiniais dalykais. Paskaitos, referatai, seminarai, studijų savaitgaliai yra iškritę iš studentų programos. Intelektualinio domėjimosi kibirkštėlė dar žėravo Australijoje pirmųjų studentų tarpe; deja, šimčiai metų prabėgus, ji veik jau baigia gesti.

Jei būtų reikalo šią padėtį pateisinti, galėtume nurodyti, kad dabar visame pasaulyje pastebima platesnio ir įvairesnio domėjimosi stoka; arba galėtume sakyti, kad patenkiname savo intelektualinius siekius kitataučių studentų tarpe ar net knygų draugijoj, o lietuvių tarpan ateiname vien pasilinksminti... (Kultūrinės lietuvybės iškeitimas į socialinę žymiai ryškesne forma negu Amerikoje. Bet ar nėra — ir Amerikoje pastebimas — intelektualinio intereso praradimas daug platesnės apimties negu vien lietuviškųjų klausimų atžvilgiu?).

Lietuvių jaunuomenės pasilinksminimuose gyvas bruožas yra bendras — visų kolektyve — draugiškumas. Daina, polka su ragučiais ir žaidimai tai liudija. Nors šis bruožas studentų tarpe išsilaikė, jo dvasia yra pereinamojo pobūdžio: pastebimas krypimas iš bendro draugiškumo į grupinį bendravimą. Pobūviuose susigrupuojama; mažos grupės patraukia šalin. Bendri interesai virsta asmeniniais siekimais, bendravimo dvasia susiskaldo, draugiškumas galioja tik siaurų ratelių tarpe. (Tautinis solidarumas iškeičiamas į mažų grupelių egoizmą: einama ne į individualizmą, bet į privatizmą, nes yra svarbu netrukdomam būti savybėje — "privačiai", o ne būti laisvam nuo visuomenės varžtų tam, kad darbu ir kova būtų realizuotas savas, individualus tikėjimas).

Tuo tarpu individo dvasios sėkla — reta ir tik apribotam rately tepastebima — kur-ne-kur tejaučiama auganti.

Suvedant galima pastebėti, kad daug bruožų rasta bendrų visom atsakiusiom organizacijom, nors ateitininkai aiškiai labiau pabrėžia "ideologinį įsisąmoninimą" ir tarptautinę veiklą, skautai "skautišką metodą", o santariečiai — "individo vertės iškėlimą"; Australijai būdingas, atrodo, ypatingas kultūrinio intereso išsekimas. Laikui slenkant, tarp organizacijų pastebimas intereso *pobūdžio* (kitas klausimas, ar ir *lygio*) supanašėjimas, iškeliąs rūpestį, ar nereiktų pradėti labiau ryškinti tai, kas individualiai būdinga, negu tai, kas "visiems bendra".

Daug bruožų — nukrypimas nuo politikos į kultūrą (ku-

rią norima „vartoti", „išgyventi", bet nesirūpinama patiems kurti), pasyvumas aplinkos, tradicijos ir vadovaujančio elito atžvilgiu, intensyvaus vertybių pergyvenimo praradimas, moralinio jautrumo sumažėjimas — yra būdingi ir amerikiečių akademiniam jaunimui. Šie bruožai turėtų būti suvokiami ne vien imigrantų vaikų psichologinio lūžio, bet ir Amerikoje vyraujančių socialinių nuotaikų šviesoje (joms imigrantų vaikai dėl savo psichologinio nesaugumo, gal būt, dar imlesni, negu patys amerikiečiai).

Kultūrinė lietuvybė, jeigu ji teikia progos ir patenkinti vis svarbesniu tampančiam intymumo ilgesiui, šio amžiaus akademinėje jaunuomenėje (išskyrus, atrodo, Australiją) turi galimybę būti subjektyviai reikšmingu pergyvenimu. Bet iš aukščiau peržvelgtos medžiagos iškyla rimtas klausimas, ar ši generacija pati turi savyje galimybę tapti intelektualiai ar moraliai reikšminga; ar jos kultūrinė veikla neliks niekieno nejaudinančiais ir nieko nei naujo, nei gilaus nepasakančiais pasišnekėjimais; ar "individo dvasios sėkla" suras, ypač lietuvių tarpe, kas ją išprovokuoja galingajai pastangai? Imigrantų vaikams, jeigu jie nėra žydai, ypač aštria forma gresia žmogiškojo nuskurdimo pavojus. Nenorime čia šios kartos atstovų užgauti, bet turime eilę klausimų, į kuriuos kantriai lauksime jos atsakymų.

METMENŲ ŠIMTININKAI:

6) Vytautas Vepštas,
7) Julius Šmulkštys,
8) Vilius Pitkunigis,
9) Jurgis Valaitis
10) Jonas Bilėnas.

DISERTACIJŲ SANTRAUKOS

Vytautas Doniela

ZUM VERHAELTNIS DER LOGIK ZUR ONTOLOGIE: Eine systematische Untersuchung des Ursprungs der subjekbezogenen Logik. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwuerde der Philosophischen Fakultaet der Albert-Ludwigs-Universitaet zu Freiburg i. Br., 1959, 139 psl.

Disertacijos tikslas yra nušviesti kilmę tos filosofinės sampratos, kuri logiką laiko "protavimo mokslu" ir tuo būdu logikos dėsnių pagrindimo ieško proto struktūroje. Kitais žodžiais, darbo tikslas yra ištirti ir suformuluoti priežastis, kodėl logika, kuri jos kūrėjui Aristoteliui buvo objektyvi arba daiktų logika (t. y. loginiai implikacijos dėsniai buvo daiktų sąrangos dėsniai), ilgainiui tapo subjektyvia arba protavimo logika (t. y. disciplina, kurios dėsnių pagrindimo buvo ieškoma nebe daiktų, bet proto struktūroje). Persilaužimas kelyje iš "objektyviosios" į "subjektyviąją" sampratą yra įmatomas stoikų logikoje.

Pirmoji disertacijos dalis apibūdina klasiškosios graikų filosofijos nusikreipimą į pačius daiktus ir šiame fone atkuria ontologinį Aristotelio logikos charakterį. Tokia rekonstrukcija yra reikalinga todėl, kad iš esmės visi komentatoriai laikosi subjektyviosios logikos tradicijos ir tokius pat bruožus priskiria ir Aristotelio logikai. Pagrindinis Aristotelio logikos objektas yra implikacija, ir ją Aristotelis laiko vienu iš pačių daiktų sąrangos momentų; Aristoteliui implikacijos versmė nėra protavimas. Ši tezė yra pagrindžiama, smulkiau nagrinėjant aristotelinę aptarties ir giminės bei rūšies teoriją, silogistiką ir logikos apskritai santykį su "prote philosophia" (ontologija). Taip pat metamas žvilgsnis pirmyn į priežastis, kodėl vėliau objektyvus klasikinis "logos" tampa subjektyvia

"logika" ir konkretus "eidos" išsivysto į "formalius" momentus.

Antroji dalis nagrinėja perėjimą į stoikų logiką ir šios logikos charakterį, kuris radikaliai skiriasi nuo aristotelinės. Stoikams logikos objektas nebėra patys daiktai, bet "lekta" (*grynosios prasmės*). Šitą pasikeitimą sukelia nauja kalbos sąmonė, kuri analizuoja klasikinį logą ir jame išskiria heterogeniškus elementus: daiktą, žodį, psichinį procesą ir žodžio reikšmę. Kadangi stoikų logika istoriškai kilo iš populiarinės dialektikos, stoikų logikams atrodo, kad implikacija egzistuoja tarp žodžių, nors, žinoma, ne tarp žodžių kaip šnekos garsų, bet tarp žodžių imamų prasmės požiūriu. Stoikams todėl implikacija glūdi tarp reikšmių ("lekta"), bet kadangi reikšmės nėra savarankiškos, bet priklauso nuo kalbančiojo bei protaujančio žmogaus, logika galutiniu savo objektu laiko proto padarus, vadinasi, logika yra proto, protavimo mokslas. Kad teisingas argumentavimas privalo turėti jei ne partikuliarų, tai bent "kategorinį" pagrindą pačių daiktų sąrangoje, toks klausimas nebekeliamas. Šį klausimą užmiršti dar padeda stoikų nominalizmas. Kadangi stoikų teorijoje visos bendrybės (universalijos) yra proto padarai, čia atsiranda papildomas argumentas tezei, kad logikos dėsniai, kaip bendri dėsniai, irgi yra tik proto padarai.

Trečioje dalyje nurodoma, kad, jei viduramžių filosofijoje ir dingsta stoikų darytas skirtumas tarp grynosios reikšmės ir sąvokos kaip psichinės būtybės, galutinis logikos objektas vis vien lieka santykiai tarp sąvokų arba entia rationis (plg. Tomo Akviniečio "ens rationis est proprie subjectum logicae"). Svarbiausia yra tai, kad ryšys galutinai nutrūksta tarp logikos dėsnių iš vienos pusės ir natura rerum iš kitos. Jei viduramžių filosofijoje daug kas lieka neaišku ir neužbaigta, subjektyviąją logikos sampratą, kuri logikos dėsnių pagrindimo nebeieško daiktuose, bet proto struktūroje, pagilina naujausiais amžiais iškilusi subjekto metafizika. Suponuojant, kad būtinumas ir visuotinumas yra vien protinių tiesų bruožas ir nurodant, kad loginiai dėsniai turi tokį pat charakterį, subjekto metafizika išveda, kad loginiai dėsniai savo esme yra protinės tiesos. Šitą tezę aiškiai išvysto Kantas. Jo žodžiais, logika yra "mokslas, kur protas turi reikalo tik su savim patimi ir su savo forma". Kiti logikai subjektyviąją logikos sampratą dar stiprina argumentu, kad logika neišvengiamai turi reikalo su neigimu, o neigimas esti grynai protinė funkcija. — Darbo pabaigoje nurodoma artima giminystė tarp subjektu grįstos tradicinės logikos ir šių dienų

lingvistinės logikos, kuri todėl lieka esmėje subjektyvi, nors jos atstovai ir griežtai pasisako prieš XIXa. psichologistinę logiką.

Kiek leidžia istoriniai rėmai, disertacija kartu nagrinėja loginių dėsnių, reikšmės ir kalbos prigimtį. Lygiagrečiai ji bando nubrėžti pagrindus objektyviai, ontologinei, logikos sampratai, kritikuojant filosofijos istorijoje iškilusius argumentus, remiančius subjektu grįstos logikos koncepciją.

Remigius A. Gaška, Ph. D.
The Pennsylvania State University, 1959

CONTROL OF VAPOR AND LIQUID PHASE FLOW IN PACKED AND PLATE FRACTIONATION TOWERS, VIII, 169 psl.

Ši studija skirta pilniau pažinti vientisinėms (packed) ir tarpsninėms (plate) distiliacijos kolonoms ir ypač garo ir skysčio fazių pasiskirstymui bei kontroliavimui jose. Vientisinės distiliacijos kolonos yra labai praktiškos laboratorijos darbuose, bet praranda savo efektyvumą, kai jų aukštis ar diametras padidinamas.

Padalinus vientisinę distiliacijos kolonų į dalis, įstatant joje du vertikalius koncentrinius vamzdžius, jos efektyvumas padidėja 25 procentais. Šias dalis toliau padalinus į skyrius, daugumoje atvejų distiliacijos efektyvumas padidėja kitu 15%. Svarbiausias šios technikos reikalavimas yra tas, kad garas, kuris patenka į kolonų, ir sukondensuotas garas, kuris grąžinamas į kolonų, turi būti proporcingai paskirstomi į atitinkamas kolonos dalis .

Distiliacijos kolonos efektyvumas ir pajėgumas (kapacitetas) yra žymiai pakeliami, kai garo kilimas kolonoje yra kontroliuojamas. Tai galima pasiekti elektrinio vožtuvo pagalba sustabdant į kolonų patenkantį garą. Kadangi kylančio garo spaudimas prilaiko skystį kolonoje (tiek vientisinėje, tiek tarpsninėje), jo sustabdymas sukelia staigų skysčio kritimą. Atidarius garo vožtuvą, kyląs garas sustabdo skysčio kritimą, ir taip gaunasi garo- skysčio tekėjimo ciklas. Šis principas yra pavadintas kontroliuojamu cikliniu garo-skysčio tekėjimu. Pritaikius šį principą, kai kurių tarpsnių kolonų

pajėgumas buvo pakeltas 50 procentų, efektyvumui liekant pastoviam. Kontroliuojamas ciklinis dviejų fazių tekėjimas gali būti pritaikomas ne tik distiliacijai, bet ir ekstrakcijai, absorbcijai ir kitiems panašiems procesams.

Naujo tipo garo-skysčio kontaktorius (contactor) buvo sukonstruotas ir pagamintas. Vartojant šį kontaktorių, tarpsninės distiliacijos kolonos efektyvumas žymiai padidinamas. Kontroliuojamo ciklinio garo-skysčio tekėjimo pagalba šio kontaktoriaus efektyvumas pasiekė 106 procentus, garo greičiui esant 1.9 pėdos per sekundę. Šis kontaktorius yra ir tuo patrauklus, kad nereikalauja sudėtingo skysčio paskirstymo į kiekvieną tarpsnį.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Film Culture, Nr. 20. Jono Meko leidžiamas ir redaguojamas 96 psl. filmų žurnalas.

Į Laisvę, Nr. 19 (56) ir Nr. 20 (57). Dr. Vytauto Vardžio redaguojamas Lietuvių Fronto leidinys.

Knygų Lentyna, Nr. 1 (115). Aleksandro Ružancovo redaguojamas, ir Vytauto Sauliaus leidžiamas, Lietuvių Bibliografinės Tarnybos leidinys.

Lituanus, penktas tomas, Nr. 4. P. V. Vyganto redaguojamas angliškasis Studentų Sąjungos leidinys.

Mūsų Vytis, 1959 metų Nr. 6. Adomo Mickevičiaus redaguojamas akademikų skautų žurnalas.

Užuolanka, Nr. 29 ir 30. Grynai apžvalginis, A. Vilainio - Šidlauko redaguojamas "lietuvių išeivijos buities, dailės ir kultūros mėnesinis žurnalas".

IŠ REDAKCIJOS

Pirmasis *Metmenų* numeris kai kieno buvo pasitiktas nusiskundžiant programinių pareiškimų trūkumu (ar nepakankamumu). Iš dalies šis nusiskundimas kyla iš — mūsų visuomenėje — įsivyravusio įpratimo, kad jei jau leisti žurnalus, tai tik „oficiozus" — kalbančius už ideologiškai aprėžtas grupes, pasižyminčius jei ne minties gausumu, tai tikrai "linijos" pertekliumi. Čia *Metmenys* neįtelpa, nes jiems rūpi būti gyvosios minties organu (organu beveik biologine prasme — *galvojimo įnagiu*), o ne oficiozu. Gyvąja mintimi gi galime laikyti galvojimą, kuris eina iš autentiško žmogaus susidūrimo su savo būties problemomis ir apie kurį gali kauptis, *kristalizuoti save*, įsiforminti jo gyvenimas. Gyvoji mintis visada individuali, ir, jos tikrai ilgintis, nepravartu vadovautis manifestais.

Metmenų žmonės yra pirmiausia ieškanteji ir tik paskui, gal būt, apaštalaujantieji — tuo radikaliai apverčiant visame išeivijos lietuvių gyvenime ligi šiol vyravusį vertybių — ir temperamentų — santykį. (Būdingas įprastinio temperamento reiškinys buvo *Darbo* 1959 m. Nr. 4 įdėtas pagrindimas teigimo, kad šiapus Geležinės Uždangos "jaunuolis aiškiai neturi tokių gilių rūpesčių, o pats gyvenimas jam atrodo ne toks sudėtingas, suprantamesnis ir giedresnis". Iš ko tai matyti? "Skaitome spaudoje jaunų veikėjų pasisakymus, kurie patiekiami tam tikru vėsumu, o įvairios problemos sprendžiamos filosofiniu atokumu." Ramiai savo mintis dėstyti — tai neturėti gilių rūpesčių! Analizuoti — tai suvokti gyvenimą kaip nesudėtingą! O kodėl nepripažinti lygių teisių ir karštai kovotojo, ir šaltai mokslininko aistrai?).

Tačiau *Metmenų* atstovaujamoji ieškojimo nuotaika nėra visiškai bekryptė. Kiek jie yra jaunosios kartos — sakykime, tarp dvidešimties ir keturiasdešimties — galvojimo organas, tiek jiems visada iškils svarbiausias intelektualinis šios kartos rūpestis: *išsiaiškinti savojo lietuviškumo reikšmę, turinį ir tikslus*: kas jame esminga, kuo jis šiandieniniam žmogui svar-

bus, kur link jisai kreiptinas. Gal būt, lietuviškumas šiai kartai dar duotas. Bet ji vis dar neturi savosios, *generacijai specifinės*, lietuviškumo interpretacijos; lietuviškumas vis dar interpretuojamas *vyresniajai kartai būdingu* būdu, jos generacine interpretacija; ir tuo būdu jis tampa svetimesnis pačiai jauniausiajai kartai negu jis būtų tada, jei "mūsų karta" galėtų tarpininkaudama savitu žodžiu prakalbėt į pačius jaunuosius.

Su naujom sąlygom susidūrusi iš praeities ateinanti lietuviškoji perspektyva reikalauja interpretacijų, kurios, neišduodamos *kūrybiškai potencialios* praeities, būtų *gyvenimiškai tikros* žmonėms, kurie su šiomis naujomis sąlygomis grumiasi. Jaunajai kartai, kad ji išliktų gyva, reikia savų dvasinių namų. Bet, kad tie namai būtų žmogiškai tikri, ne iš šiaudo, o iš kraujo ir dvasios — pirma dar reikia kukliai plytas susilipdyti, pradedant nuo pradžios, nuo dalykų, kurie naivesniesiems atrodys net savaime suprantami, ir nieko nepalikti neištirto ir neaptarto.

Naujoji lietuvybė gims tenai, kur senoji lietuvybė atviromis akimis susidurs su Vakarų pasauliu: su jo aktyviu individualizmu, taikančiu universalius kriterijus visiems, galvojančiu moksliškai ir tikinčiu teviešpataujant nuosavai suvereniškai sąžinei. Nereikia stebėtis, jei laiko dvasia šį susitikimą savaime nuspalvins greičiau kritikos negu naivaus entuziazmo spalvomis. Reikalauti tegalima, kad kritika būtų sąžininga ir pergalvota.

Šio susidūrimo provokatoriams reikia tačiau ir naująjį pasaulį, ir senąją, jaukiai mielą lietuvybę daug geriau pažinti negu žmonėms, kurie šitokių kūrybingų "katastrofų" privengia. O mūsuose labai dažna bėda yra ta, kad kas autentiškai pažįsta lietuvių kultūrinę tradiciją, dažniausiai palieka uždari šiandieninio pasaulio problemoms ir jų sprendimo būdams; ir, atvirkščiai, kas pradeda pažinti pasaulį, dažnai praranda ryšį — išskyrus pačioje primityviausioje plotmėje — su lietuviškojoje tradicijoje sukaupta kūrybine potencija. Kad nebūtų prarastas vienas iš mūsiškei kartai atvirų kūrybinės potencijos — ir individualybės praturtinimo — šaltinių ir kad jis būtų panaudotas žmonijos gerovei, reikalingas *kartų ryšys* ne tiktai bendrąsias, bet net ir specialiai jaunosios kartos problemas sprendžiant. Izoliacija savojoje kartoje nėra nei "atsakinga jaunatvė", nei atsakinga senatvė. O lygiai neatsakinga yra pasidariusi ir izoliacija magiškajame savosios ideologijos — ir vien savųjų dorybių — rate.

Reikia *didžiojo susitikimo* atviroje, sąžiningoje, dalykų vertei (ir jų vertės *skirtumams!*) jautrioje nuotaikoje.

metmenys

Redaguoja: Vytautas Kavolis
5635 W. 22nd Place, Cicero 50, Ill.
Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas.
Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, Jonas Bilėnas, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, dr. Marija Gimbutienė, Jurgis Jaks-Tyris, Zina Katiliškienė, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa.
Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau.
Šio numerio kalbą peržvelgė: dr. Petras Jonikas.
Šio numerio techniniai bendradarbiai: Vytautas Ardickas, Klemas Čeputis, Rūta Čeputytė, dr. E. Kaminskas, Rita Kavolienė, Elena Kėželienė, Julius Lintakas, Vaidotas Vaitys, Henrieta Vepštienė, Danutė Žygaitė.
Administruoja: Ramojus Vaitys,
926 Hinman Ave.
Evanston, Ill.
Kaina: šio numerio — 1.50 dol. Keturių numerių prenumerata — 4 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.
Leidžia: Metmenų Bendrovė.
Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.
Spausdina: M. Morkūno spaustuvė, 6051 So. Ashland Ave. Chicago, Ill.

90.709 125

ALp(LKA)1742
1960, Nr.2